

Mjr. dr M.M.



jego
**PRZEJŚĆ I
TERAŻNIEJSZOŚĆ**

Wydawnictwo
Referatu K.O. Dywizji Strzelców Karpackich
1943

1891

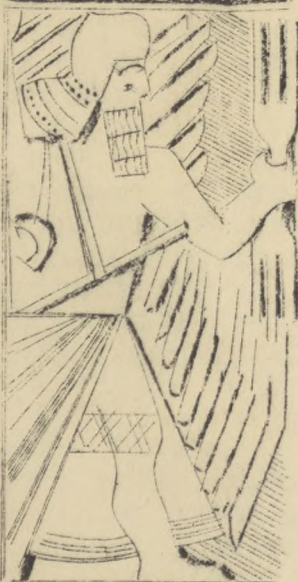
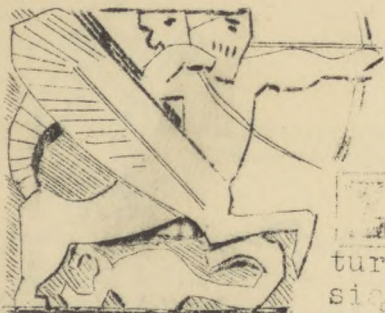


W. H. ...

W. H. ...

1891





nie należliwy się w kraju, który słusznie, czy nie słusznie uważany jest za kolebkę kultury ludzkiej. Na dzieje jego składały się tysiąclecia bytowania wielu ludów, po sobie następujących, albo obok siebie żyjących, rozkwitających, zamierających, lub też roztopiających się w nowej fali przybyszów. Prawie każdy z tych ludów dokładał swoją część do budowy gmachu kultury tej ziemi. Pobieżne choćby poznanie kolejności zdarzeń, ich związku przyczynowego i skutków pozwoli łatwiej zrozumieć to zjawisko, któremu dziś na imię: I r a k.

Praca niniejsza, dając, z konieczności zresztą, bardzo ogólny przegląd wydarzeń, poprzedzających stan dzisiejszy, jest tylko zwięzłym szkicem, który ma wprowadzić Czytelnika w to zagadnienie. Irak ze swymi powikłanymi problemami - ciągle jeszcze jest zagadnieniem, oczekującym na trwałe rozwiązanie. Zadanie to będzie spełnione, gdy Czytelnik znajdzie w tej pracy punkt wyjścia dla dalszych, własnych obserwacji, rozważań i wniosków.

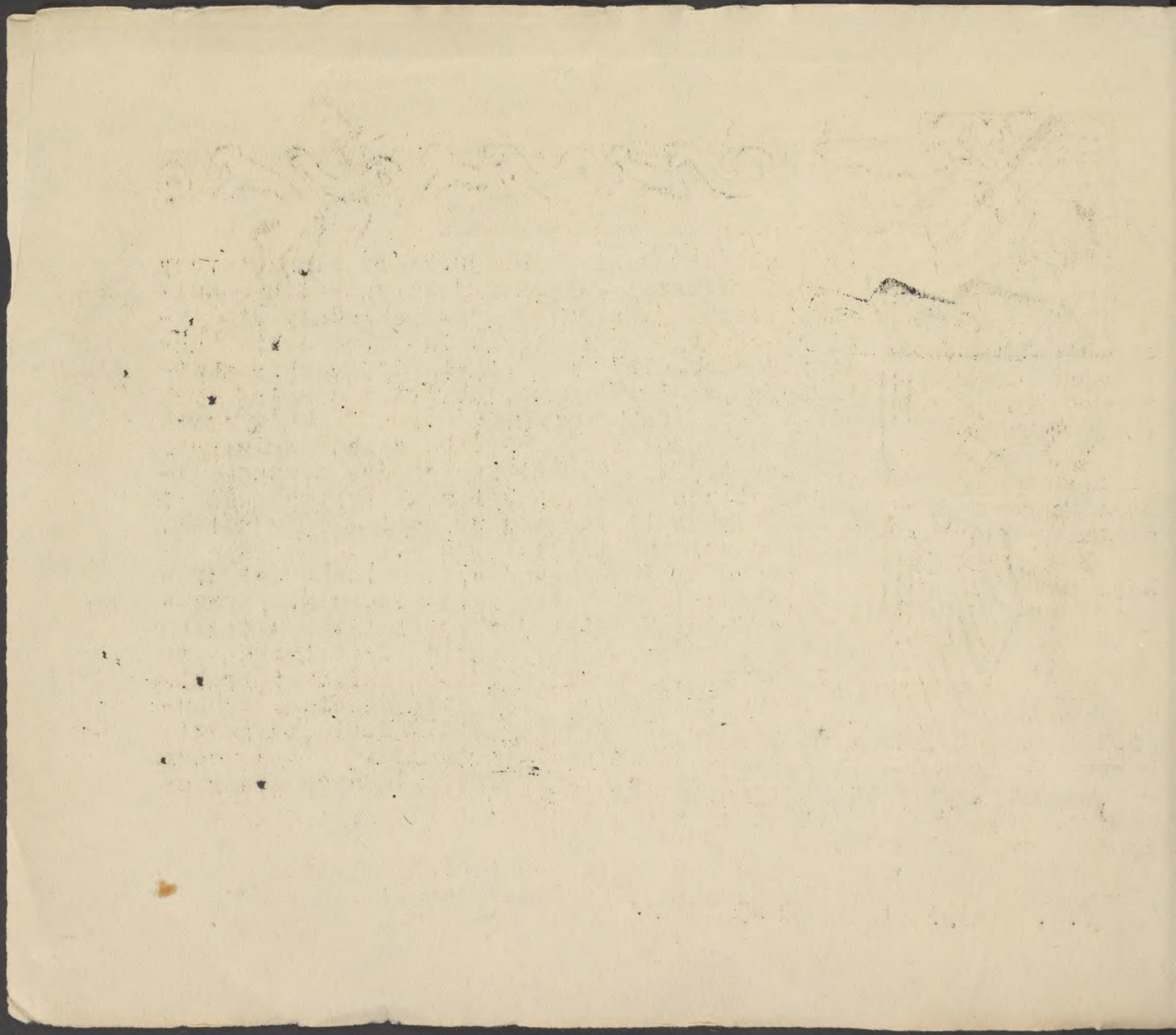
M.p. w styczniu 1943 r.



1058200

AE

K 233/2010



PRZEGLĄD GEOGRAFICZNO-POLITYCZNY

Terytorium dzisiejszego Iraku zjawia się w okresie kambryjskim, zostało zalane następnie morzem, które po wycofaniu się pozostawiło namul aluwialny.

Zanieszkala część tego terytorium to wielka równina, na północy wyżynna, która przecinają dwie główne rzeki E u f r a t (asyr. Puratu) i T y g r y s (asyr. Biklat).

Od północy i wschodu staczają się wysokie łańcuchy górskie, od zachodu i południa pustynia syryjsko-arabska. Irak graniczy na północy z Turcją, na zachodzie z Syrią, emiratem Transjordanii, na południu z sultanatem Koweit i Arabią Saudyjską.

Powierzchnia 453 500 tys. km². Granice lądowe wynoszą 3650 km, morskie 90 km.

Rzeki Eufkrat (2850 km) i Tygrys (1850 km) wypływają z gór Armeńskich. Do Tygrysu wpadają od wschodu ważniejsze dopływy Wielki (Górny) i Mały (Dolny) Zab, oraz Diala (El-Udheim).

Kraj jest poprzecinany licznymi wadi, których suche koryta w porze deszczowej stają się rękoma i niszczącymi strumieniami. W pobliżu m. El-Kurna łączą się obie rzeki, po czym wspólnym korytem Szatt-el-Arab wpadają do zatoki Perskiej.

Dawniej, przed kilku tysiącami lat, gdy zatoka Perska wrywała się głębiej w ląd (około 250 km), Eufkrat i Tygrys wpadały do morza oddzielnie.

Gdy w niesięgach wiosennych (marzec-kwiecień) topnieją w górach śniegi poziom wód Eufkratu i Tygrysu podnosi się znacz-

Ukształtowanie terenu, granice

Rzeki

nie, nieraz do rozmiarów katastrofalnych - jak np. w r. 1929. Najnowsze prace wykopaliskowe (np. w Ur Chaldejskim) przyniosły dowody, że w odległej starożytności zalewy te, przybierały rozmiary prawdziwego potopu, pokład mułu i gliny przykrywający warstwy runisk, ceramiki, narzędzi kamiennych i t.p. w jednym wypadku wynosił około 2 1/2 m, pod nim zaś znaleziono ślady kultury, zatopionej przez wody.

Klimat

Klimat Iraku ma do pewnego stopnia charakter kontynentalny, mało deszczów, zmienne fale ciepła, latem temperatura dochodzi do 50 stopni R. (na południu), zimą spada nocami do 3 stopni poniżej zera, często wieją silne porywiste wiatry.

Pora deszczowa przypada na miesiące grudzień-marzec. Wysockość opadów dochodzi 212 mm, normalnie nie przekracza 150 mm, w razie przekroczenia tego stanu wszystkie drogi, zwłaszcza pustynne zalane są wodą.

Ciśnienie atmosferyczne osiąga w grudniu 768 mm - w lipcu spada do 735 mm. Nierządkim zjawiskiem są trzęsienia ziemi.

Flora
i
fauna

Warunki klimatyczne nie sprzyjają bujnej roślinności. Poza uprawną i stosunkowo żyzną równiną międzyrzecza - pustynia o glebie suchej i kamienistej pokryta tu i ówdzie skąpą trawą.

W środkowej części kraju i liczniejsze na południu, gaje palmowe. Drzewa i lasy należą do osobliwości.

Przedstawicielami fauny są nieliczne lamparty, pozatem wilki, bura niedźwiedź, hieny, szakale, lisy, dziki, gazele, wydry i borsuki, z ptaków kaczki, kuropatwy, jarząbki, orły, sępy, sokoły i kanie, w rzekach ryby i żółwie, z pajęczaków skorpiony (niedźwiadki), komary - głównie na trzęsawiskach strefy Szatt-el-Arab, z między którymi gatunek Anopheles uważany jest za reznosiciela zarazków malarii, oraz inny uchodzący za szerzyciela febry tropikalnej.

Lud-
ność

Według spisu z r. 1937 Irak liczy około 4 miliony mieszkańców. Dożnią się oni między sobą, zarówno pod względem naro-

dowościowym, jak i religijnym.

Irak zamieszkuje około 79% Arabów, 26% Kurdów, 2,75% Persów, 2,25% Turków i t.d., którzy mówią sześcioma językami: arabskim, kurdyjskim, chaldejskim, hebrajskim, tureckim i armeńskim.

Oficjalną religiją jest islam, który wyznaje 94% ludności. Wyznawcy islamu dzielą się na dwa wielkie odłamy religijne: sunitów, przeszło dwa miliony głównie Arabów i Persów, ze świętymi miastami Kербela i Nedżef, oraz sunnitów, około 1 1/2 miliona, głównie Kurdów i Turków. Inne religie posiadają konstytucyjnie zagwarantowaną swobodę wyznania.

Chrześcijaństwo - w sumie około 150 tysięcy - dzieli się na:

Katolicy - w obrz. łacińskiego, głównie w Bagdadzie - około 1000 osób,

Chaldejczyków katolików (dawniejsi nestorianie, którzy po rozłamie na kościół górski i równinny zawarli unię z Rzymem) - około 90 tysięcy, głównie w Mosulu,

Syryjczyków katolików, około 25 tysięcy - głównie na północy kraju, poza tym

Syryjczyków ortodoksów czyli jakobitów (monofizytów, nazwa od Jakóba Barada'i biskupa Edessy w VI w.) - około 12 tysięcy,

Asyryjczyków (nestorianie górscy, nazwa od Nestoriusza biskupa konstantynopolitańskiego w V w.) - około 20 tysięcy, wreszcie

Ormiań ortodoksyjnych - około 15 tysięcy.

Żydzi - około 120 tysięcy, z tego 60 tysięcy w Bagdadzie poza tym w Basrze i Mosulu.

Sabejczycy (Sabeanie), około 40 tysięcy, żyją głównie w zalewach Amary, Basry i t.d. w pobliżu wody bieżącej ze względu na rytualne ablucje. Ich językiem religijnym jest język se-

micki, pokrewny syryjskiemu t.zw."mandaic". Jest to sekta, dla której prorokiem jest św. Jan Chrzciciel, wierzą w 360 świętych i nieśmiertelność duszy. Wybrani po śmierci idą do "świata światła i niebios", źli do piekła. Uznają rozwody i bigamię. Czas liczą od narodzin Jana Chrzciciela. Święcą niedzielę. Zajmują się kowalstwem, stolarstwem, złotnictwem i t.d. Duchowa ich głowa rezyduje w Naziriah.

Jezydzy - około 17 tysięcy, z tego 11 w Sindzar, reszta w Ain Sifni. Nazwa ich pochodzi od Jezyda ibn Muawiya. Pochodzenie nieznane. Religia ich to mieszanina praktyk chrześcijańskich, muzułmańskich i zabobonów. Chrzcą mężczyźni obrzezują, mogą posiadać po kilka żon. Nie wolno im wymawiać imienia szatana ani innych wyrazów zawierających większość liter tego słowa. Religia ich oparta na czci dobrego i złego jest prawdopodobnie ocalałą resztką religii Zoroastra. Symbolem szatana jest anioł-paw wyobrażony w posagu z żółtej miedzi. Z posagiem pawia odbywają procesje od wsi do wsi, poczem składają go w domu jednego z naczelników. Wierzą w wędrówkę dusz i ich podział na dobre i złe. Posiadają dwie święte księgi. Mają sześć szczebli kapłaństwa.

Ustrój
Admini-
stracja
Szkoły
Wojsko
Policja

Irak jest k r ó l e s t w e m k o n s t y t u c y j -
n y m. Posiada parlament i rząd odpowiedzialny przed parla-
mentem.

Kraj dzieli się na 14 okręgów (prowincji) "liwa". Na czele okręgu stoi mutaszeryf. Liwy dzielą się na 45 obwodów "kadha" z kaimakami a te na 124 gminy (podobwody) "nahia" z mudirami na czele.

Irak posiadał w r.1939-tym 741 szkół powszechnych, w tym 669 państwowych, z 103-ma tysiącami uczniów i uczennic, szkoły średnie, seminaria nauczycielskie, oraz szkoły zawodowe i techniczne (w Bagdadzie i Mosulu). W r.1936 założony został in-

stytut muzyczny w Bagdadzie. Pewna ilość studentów studiuje zagranicą, głównie w Anglii.

Początkiem istnieją kolegia medyczne i prawne, oraz szkoły wyznaniowe.

Armia składała się przed wojną z lotnictwa, gwardii królewskiej, jednej 3-pułkowej brygady kawalerii, trzech dywizji piechoty, 3-baonowej brygady granicznej, brygady pancernej, artylerii i służb - w sumie około 30 tysięcy żołnierzy. Dywizja piechoty składała się z trzech trzybaonowych brygad piechoty i 2 brygad artylerii każda o kilku bateriach artylerii polowej lub górskiej, baonu łączności i t.d.

Nadzór nad wyszkoleniem i organizacją armii sprawował brytyjski inspektor w stopniu generała, który stał na czele brytyjskiej misji wojskowej.

W myśl traktatu przyjaźni Wielka Brytania ma prawo utrzymywać w Iraku przez lat 25 dwie bazy lotnicze.

Oficerów armii irackiej mianuje król.

Ponadto Irak posiadał około 10-ciotysięczny korpus policyjny.

W starożytności kraj dzięki sztuczemu nawodnieniu był bardzo urodzajny. Według Herodota plon przynosił 200 - 300 ziaren z jednego. Dziś jest inaczej. Urządzenia irygacyjne zostały w XIII i XIV wieku zniszczone przez Mongołów. Stosowane dziś sztuczne nawadnianie jest bardzo prymitywne, ogranicza się do kół wodnych "norah", lub dźwigni o trakcji zwierzęcej "naszah". Dopiero w ostatnich czasach powstały większe urządzenia spiętrzające wodę, jak tamy koło Hindiyeh na Eufracie i koło Kut na Tygryście, zapora na rzece Diali, oraz liczne śluzy regulujące przepływ wody.

Rolnictwo stoi na bardzo niskim poziomie, rolę uprawia się prymitywnymi środkami. W r. 1855 tratwy wiozące rze-

Rolnictwo

żby i inne przedmioty odkryte w pałacu Sargona II w Dur Szar-
rukin m.i. dziesiątki ton różnych narzędzi rolniczych z przed
2600 lat, zatoneły na Tygrysie w okolicy Kurna. Wydobyte z wody
narzędzia rolnicze używane były przez okolicznych mieszkań-
ców jeszcze przez długie lata.

W międzyrzeczu gdzie ziemia jest urodzajna rolnictwo sta-
nowi główne zajęcie ludności. Uprawia się jęczmień, pszenicę,
proso, ryż, groch, kukurydzę, jarzyny, tytoń i t.d. W najnowszych
czasach próbowano rozbudować w Iraku uprawę bawełny. Próba nie-
zupełnie powiodła się, ponieważ wody Eufratu i Tygrysu zawie-
rają szkodliwe sole. Również usiłowania króla Faisala urucho-
mienia - przy pomocy finansowej Anglii - starego systemu iry-
gacyjnego nie dały zadowalających rezultatów, m.i. z powodu
braku dostatecznej ilości rąk do pracy.

Na wielką skalę rozwinięta jest hodowla palm daktylowych.
Na dwustu tysiącach hektarów rośnie 69 - 75 milionów drzew i
180 odmian palmy daktylowej. Znaczną pozycję w gospodarstwie
rolnym stanowi sadownictwo. Uprawia się figi, granaty, more-
le, brzoskwinie i t.d.

60 % uprawnej ziemi jest w rękach wielkich właścicieli a
40 % średnich i drobnych rolników.

Hodowla kóz, owiec i chudego bydła rogatego, oraz wielbłą-
dów możliwa jest tam, gdzie w pobliżu znajduje się woda. Popie-
lato-żółtawa woda Tygrysu i czerwona woda Eufratu nadaje się
do picia. Studnie pustyne są zamulone i często wysychają, woda
zaś znajduje się nieraz dopiero na znacznej głębokości.

Handel
Przemysł
Komuni-
kacja

Irak wywozi zboże (głównie jęczmień - około 200
tys. ton rocznie), daktyle (170 tys. ton, wartości około miliona
f. szt.), jaja (około 6 milionów sztuk), kury (około 350 tys.
sztuk), wełnę, bawełnę, skóry, garbniki a przede wszystkim ropę
naftową, p r z y w o z i zaś cukier, bawełnę, skóry wyprawio-

ne, jedwabie, wyroby włókiennicze, napoje, maszyny i meble.

B i l a n s h a n d l o w y jest przeważnie bierny. W sierpniu 1942 wartość importu wynosiła 946.725 d., eksportu 385.200 d., a tranzytu 273.522 d.

R u c h p r z e m y ś l o w y poza skromnym przemysłem włókienniczym (fabryka Fattah Pasza w Kadimein), ceramicznym i warsztatami mechanicznymi - głównie kolejowymi - ogranicza się prawie wyłącznie do eksploatacji ropy.

W niektórych okolicach kraju dobywane są - w niewielkich zresztą ilościach - k r u s z c e jak miedź, ołów, rudy żelaza, srebro, złoto, siarka, węgiel i sól.

Irak posiada port śródziemny B a s r a . Jest to jeden z najstarszych portów świata. Stał Sindhbad - żeglarz - wypływał w swoje bajeczne podróże. Przed 30 laty obecny port Basry nie istniał. Działania wojenne poprzedniej wojny światowej wywołały potrzebę uruchomienia portu. W r. 1917 było już 1300 m nabrzeży. Pierwszy projekt portu opracowany był przez Niemców. Port miał stanowić zakończenie linii kolejowej Berlin - Bagdad. Pierwszy projekt kolei Aleksandretta - Aleppo - Eufrat - Tygrys - Bagdad - Basra powstał w Anglii (1857), w czasie gdy W. Brytania (Palmerston) niechętnie odnosiła się do budowy kanału Sueskiego. Podjęty został w kilkanaście lat później przez Niemców, gdy Anglia po nabyciu (1875) części udziałów kanału Sueskiego straciła zainteresowanie dla projektu budowy tej kolei. Po zakończeniu wojny prace nad pogłębieniem portu nie ustawały i dziś do Basry mogą zawijać nawet statki transoceaniczne o zanurzeniu 10 m. Kanał wlotowy ma 100 m szerokości i 15 km długości. Znaczenie strategiczne Basry jako portu przeładunkowego jest dziś ogromne. Basra połączona jest z Bagdadem koleją o długości 573 km.

Z Bagdadu prowadzą dwie linie kolejowe na północ - jedna na Mosul, Aleppo, Aleksandrettę (Ankarę i Istambuł), oraz druga na

Kirkuk, z odgałęzieniem w Karagan na Khanakin.

Sieć drogowa uboga. Podróżuje się jeszcze przeważnie na grzbietach mułów, osłów, lub wielbłądów.



C z ę ę ę II

H I S T O R I A



Kraina między Eufratem i Tygrysem była zamieszkała od bardzo dawnych czasów. Nauka dzisiejsza, opierając się na najnowszych zdobyczach archeologii umieszcza ślady najdawniejszej cywilizacji w tym zakątku ziemi już na siedm tysięcy lat przed naszą erą. Nie wiemy wprawdzie jakie ludy tu zamieszkiwały, wiemy natomiast, że kultura ich była bardzo wysoka. Już w tej epoce przedhistorycznej ludy te tworzą związki społeczne i budują miasta, na których czele stoją władcy lokalni. Z czasem, zwykle drogą podboju - miasta łączą się w organizmy społeczne wyższego rzędu - tworząc związki państwowe.

Subaro-
wie

Najstarsi mieszkańcy międzyrzecza, o których możemy coś pewnego powiedzieć **S u b a r o w i e** (Subartu) - nie byli semitami. Zamieszkiwali oni również Azję Mniejszą. Ich gałąź palestyńska nosiła nazwę Hurrytów (w/g Biblii Horytów). W połowie V tysiąclecia przed Chr. najazd **S u m e r ó w**, którzy

również nie byli semitami, wyparł Subarów z krainy między dolnym Eufratem i Tygrysem ku północy. Równoczesny, najazd pierwszych Semitów z Europy (w/g teorii prof. Ungnada, 1923) wywołał skrzyżowanie się Subarów syryjsko-palestyńskich z najeźdźcami semickimi, którego owocem są Amerycy (Amurru). Ameryci rozpościerając się z połn. - ok. 4000 r. przed Chr. - z Azji i północnej i Syrii ku niżowi eufratejskiemu osiedlili się tam (w miejscu gdzie Eufrat najbardziej zbliża się do Tygrysu) jako Akkadowie, a zamieszawszy się fizycznie z Sumerami dali początek (późniejszy) Babilończykom. Sumerowie, których religia i kult wskazują na ich pochodzenie z gór (zigguraty - sztuczne góry, wspomnienie z czasów gdy swym bóstwom gorskim cześć na górach oddawali) przeszli w IV tysiącleciu prz. Chr. z życia koczowniczego do osiadłego.

Kultura ich stała na bardzo wysokim szczeblu. Rolnictwo i hodowla bydła, polowania i rybołówstwo były ich zajęciem. Od sąsiadów swych ze wschodu Elamitów przyjęli tabliczki gliniane, jako materiał pismenny. Ogniskami kultury były miasta, na których czele stali władcy-kapłani (entesi). Główności królewskiej udzielał najwyższy bóg Sumerów Enlil, gdy wymówił imię władcy. Najstarszymi a zarazem najznaczniejszymi miastami, które nawzajem wydzierały sobie władzę nad innymi były Kiś, Opiliszur, Lagasz i t.d.

W pierwszej połowie III-go tysiąclecia prz. Chr. państwo sumeryjskie zawojowane zostało przez ich sąsiadów z północy, semickich Akkadów.

Twórca państwa akkadyjskiego Sargon I, pokonawszy ok. r. 2775 króla Kiś, podbił również Elam i dotarł na wschodzie, Subarów na północy, dotarł do morza Śródziemnego, gdzie pokonał Amerytów i przybrał tytuł "pana czterech części świata". Było to pierwsze imperium

Sumero-
Akkado-
wie

Sargon I

światoe.

Akkadowie przyjęli kulturę Sumerów, udoskonalili ją, zdołali ich nawet zsemityzować. Stolicą Sargona I było - zbudowane przez niego miasto Akkad (Agade) na zach. brzegu Tygrysu - (w pobliżu dzisiejszego Bagdadu). Głównymi miastami Akkadów były Borsippa; Babel, Sippara i inne. Około 150 lat później Sumerowie pod wodzą patesi'ego z Lagasza Gudei, zdołali pokonać Akkadów. Najazd dzikiego góralskiego ludu Gutewów w połowie III tysiąclecia prz. Chr., który wyparty przez Ariów ze swych siedzib na północy od krainy Elamu w górach (Zagros), zniweczył cywilizację Sumerów - Akkadów.

Sumerowie, zrzuciwszy jarzmo Guteów, zdołali po kilkudziesięciu latach odbudować swą potęgę. Wnet jednak nowe niebezpieczeństwo, tym razem ze strony podbitych Amerytów zagroziło państwu sumeryjskiemu. Korzystając z wtargnięcia Elamitów (w drugiej połowie trzeciego tysiąclecia prz. Chr.) zadali wraz z nimi ostateczny cios władztwu Sumerów. Na obszarze państwa sumeryjskiego powstały nowe królestwa: na południu Elamitów ze stolicą w Larša - na północy dwa odrębne królestwa: Ameryckie w Isin (2352 prz. Chr.) i Babel (2220 prz. Chr.). Pozostając pod rządami władców amoryckich przez trzysta lat, Babel z małej miejsciny stał się znacznym miastem. Pod rządami szóstego z kolei władcy dynastii amoryckiej genialnego Hammurapiego (2123 - 2081) Babel po raz pierwszy stał się metropolią światą. Król ten nie poprzestał na zajmowaniu licznych sąsiednich królestw m. i. Elamu, rozbudowie i upiększeniu swej stolicy, ale przystąpił również do unormowania stosunków prawnych w swym rozległym państwie. T. zw. steła Hammurapiego znaleziona w Suzie, stolicy Elamu, zawiera na bloku diorytu 2 1/4 m. wysokim wryty tekst prawa w języku babilońskim (a nie sumeryjskim jak dotych-

Pierwsze
imperium
babiloń-
skie
(Amory-
ckie)

*Śkup, lub stojąca płyta kamienna, pokryta rzeźbami i napisami

czasowe dokumenty publiczne). W około 300 paragrafach uregulowane zostało prawo publiczne i prywatne, cechuje je duży liberalizm i umiar.

Na czasy Hammurapiego przypada pobyt Abrahama w ziemi Kanaan, która podlegała wówczas również królom Sinearu (jak nazywa Biblia Babilonję).

Na ten również okres przypada wylanie się pierwszej fali indoeuropejskich Hetytów na kraje Azji Mniejszej, Syrię, Palestynę i na niziny Eufratu.

W ciągu następujących ośmiu wieków (XX - XII) Babilon staje się widownią walk i jest niejednokrotnie niszczone. Hetyci, Semici, którzy przybyli z Arabii, Kaścyci, sąsiedzi z gór, leżących na wschód od Tygrysu, w ciągłych walkach z powstającym na północy państwem asyryjskim, rządzą Babilonią. Dźwiga się ona wprawdzie na krótko za panowania Nebukadnezara I (XII w.) z dynastii Paść z Isin, ale ostatecznie ulega Asyrii, pozostając mimo to na długie jeszcze wieki duchowym centrum ówczesnego świata. To duchowe kierownictwo było tak silne, że wraz z kulturą, pojęciami religijnymi i pismem klinowym, także język babiloński - asyryjski stał się językiem dyplomacji i uczonych we wszystkich państwach Azji przedniej, a nawet w Egipcie.

Gdy starą monarchią babilońską wstrząsają walki wewnętrzne i najeźdy wrogów, na północy rośnie nowa, groźna potęga militarna asyryjska. Na ziemiach leżących w północnym dorzeczu Tygrysu mieszkali niesenińscy Subarowie. W połowie trzeciego tysiąclecia prz. Chr. kraj Subarów podbity zostaje przez semickich Akkadów. Skrzyżowanie się tych dwóch ras przynosi w wyniku nowy naród - Asyryjczyków. - Dość rychło wytwarzają oni własną organizację państwową, której zależność

Upadek
pierwszego
imperium
babilońskiego

Państwo
staro-
asyryjskie ok.
2300 -
-1350
prz. Chr.

polityczna od Babilonii była funkcją potęgi i znaczenia tej o-
statniej. Ich władcy - podobnie jak w sąsiednim Sinear noszą
tytuł kapłanów, patesi lub sanga bożka Aššur. Listy i kores-
pondencja dyplomatyczna z t.zw. okresu Tell-el-Amarna między
faraonami XVIII-ej dynastii Amenofisem III-cim i IV-tym (1411
-1350 prz.Chr.) a współczesnymi królami Asyrii i Babilonu uz-
najającym przodownictwo Egiptu w Azji, rzuca niezmiernie cieka-
we światło na intrygi dyplomatyczne w istocie swej nie wiele
różniące się od metod dzisiejszej dyplomacji międzynarodowej.

Państwo
nowoasy-
ryjskie
1350-627
prz.Chr.

Szereg dzielnych i wojowniczych władców zapewnił Asyrii
supremację nad Babilonem. Tiglat Pilezar
(1115 - 1105) dotarł nad morze Śródziemne, podbił południową A-
rmenię (koło jeziora Wan), Hetytów, zdobył Babel i przyłączył
wiele miast babilońskich do swego państwa. Syn jego Aššurn-
bela (1092 - 1075) przeniósł stolicę państwa z Kalhu
do Niniwy. W następnym wieku znaczenie Asyrii widocznie upadło,
podobnie zresztą jak Egiptu i Babilonii. Temu zapewne należy
przypisać, że w tym czasie Dawid i jego następcy zdołali zało-
żyć w Palestynie większe królestwo izraelskie, w Syrii utwo-
rzyły się dwa silne organizmy państwowe w Hamat i Damaszku, a
w samej Mezopotamii osiadają szczepy aramejskie (semickie). Ję-
zyk aramejski staje się zwolna językiem całej Azji zachodniej.
Dopiero w wiekach IX-tym i VIII-mym Asyria pod rządami wybi-
tnych królów staje się potęgą światową. Babilon i wybrzeże mo-
rza Śródziemnego są najważniejszymi celami dążeń asyryjskich.

Królowie Aššurnasirpal III (884 - 860),
Salmansar III (860 - 824) zdobywają miasta fenic-
kie i filistyńskie, zmuszają królestwa izraelskie i damascen-
skie do płacenia daniny, rozszerzają swoje wpływy na krainę
Medów (na półn.-wschód od Asyrii) ku morzu Kaspijskiemu. Ich
następcy zdobycze te utwierdzają.

Dwom dynastiom uzurpatorów załdziejczu Asyria szczyt swej potęgi.

Największy może wojownik, jakiego znają dzieje Asyrii (biblijny Pul), przywłaszczywszy sobie władzę przyjął imię Tiglat Pilezara III (745 - 727).

W licznych wyprawach zawojował Modię, liczne królestwa syryjskie z Damaszkiem włącznie, pokonał dwukrotnie królów izraelskich z Samarii, spustoszył Armenię, a wreszcie skorzystawszy z trudności króla Babelu Nabunadinzera (733-731), którego usunął z tronu książe chaldejski (krajna w południowej Mezopotamii) Ukinzer, pospieszył Babelowi na pomoc, pokonał Chaldejczyków (729) i kazał się ukoronować na króla Babilonu. Pierwszy to w historii król asyryjski, który sięgnął po koronę Babilońską. Był on również pierwszym, który dał początek barbarzyńskiej praktyce przymusowego przesiedlania całych narodów, a osadzania w ich krajach obcych kolonistów. Świadczą o tym żydowskie księgi królewskie.

Asyria u
szczytu
potęgi

Syn jego i następca Salmanassar V (727 - 722), gdy król izraelski Hozeasz, ufając w opiekę egipską odmówił płacenia daniny, wyprawił się do Palestyny i obległ Samarię. Gdy po 3-letnim oblężeniu twierdza została zdobyta (722), Salmanassar już nie żył. Zwycięstwo przypisał sobie i tron asyryjski przywłaszczył nowy uzurpator Sargon (Sarrukin) II (722-705).

Królestwo izraelskie przestało istnieć. Sargon przesiedlił 27 tysięcy mieszkańców do Asyrii, na ich miejsce zaś osadził kolonistów. Pod koniec jego panowania podbite kraje podniosły bunt, które Sargon po koleji krwawo uśmierzył. W jednej z wypraw został zamordowany. Sargon wybudował wspaniały pałac - twierdzę o kilkadziesiąt kilometrów na północ od Niniwy - Dur Sarrukin, - który jednak pozostał niedokończony. Następcą został syn jego Senaherib (705 - 681). Panowanie jego

pełne jest walk. Babilon opanowany przez jednego z książąt chaldejskich utworzył koalicję przeciwko Asyrii z Elamitami i Aramejczykami. Po długich i ciężkich walkach Senaheryb zdobył miasto (668), zniszczył, spalił i wodami Eufratu zalał, a złoty posąg Marduka uprowadził do Niniwy. Państwo babilońskie przestało na pewien czas istnieć. Druga koalicja przeciw Asyrii powstała w Syrii. Senaheryb wyprawia się do Syrii i Palestyny (701), bije po kolei buntowników i oblega Jerozolimę. Ujęty danina króla judzkiego Ezechiasza (Hiskia) odstąpił od oblężenia, biorąc tysiące jeńców i bogate łupy. Po raz drugi oblega Jerozolimę, w czasie swojej wyprawy przeciwko faraonowi Taharce (688 - 667, XXV dyn.). Wybuch zarazy w wojsku zmusił go jednak do odwrótu do Niniwy, gdzie padł z rąk swych synów. Jerozolima powtórnie opalała.

Do szczytu potęgi dochodzi Asyria pod panowaniem jego syna Asarhadona (681 - 669). Zaraz po objęciu rządów odbudowuje Babilon i koronuje się tam na króla Babilonii. Walczy szczęśliwie z zagrażającymi od wschodu jego państwu Kimmeriami i Medami, w Syrii, a nawet w Egipcie, dokąd wyprawia się przeciwko Taharce, który ucieka do Etiopii. Egipt staje się prowincją asyryjską (670).

Asarhadon podzielił olbrzymie swe państwo między dwóch synów. Starszy Aššurbanipal (u Greków Sardanapal, w Biblii Aserappar, 669 - 626) otrzymał Asyrię, Egipt i Syrię, młodszy Šamaššumukin Babilon pod zwierzchnią władzą starszego brata. Zbuntowany Šamaššumukin utworzył przeciwko bratu koalicję złożoną ze wszystkich niemal wrogów Asyrii: Elamu, Chaldei, Aramejczyków, Syrii, Palestyny i t.d. Aššurbanipal zdobywa i burzy Babilon, Šamaššumukin ginie w płomieniach. Następnie pokonuje Elamitów, zdobywa i burzy ich miasta ze stolicą Elamu Suzą na czele, karze srogo Tyr i Akko w Syrii, a króla judzkiego Menasse w kajdanach uprowadza do niewoli. Wo-

bec buntów książąt egipskich korzystających z wojen Asyrii z Babilonem i Elamem, wyprawia się do Egiptu, gdzie zdobywa i pali wspaniałe Teby, które odtąd nigdy już nie odzyskały swej poprzedniej świetności. Ostatecznie jednak udaje się Psametychowi z Sais zrzucić jarzmo asyryjskie.

Trzech jeszcze władców panowało po Aššurbanipalu w Asyrii. W Babilonii sprawował w ich imieniu rządy, jako wicekról, książę chaldejskiego pochodzenia Nabopolassar (625 - 604), który jednak już w drugim roku swych rządów ogłosił się królem Babilonu, Sumor i Akkad. Porozumiawszy się z Medami spowodował ich najazd na Asyrię. Pod wodzą Kyaxaresa Medowie spustoszyli całą Asyrię, a po dwuletnim oblężeniu zdobyli Niniwę (606), zburzyli ją, spalili i zalali wodą. Tak runął w gruzy potężne imperium asyryjskie oparte na sile militarnej, a odznaczające się okrucieństwem i krwiożerczością, jakie nie często spotyka się w dziejach.

Spadkiem po Asyrii podzielili się sprzymierzeńcy. Medowie otrzymali właściwą Asyrię i prowincje od Elamu na północ aż po rzekę Halys w Azji Mniejszej (dziś Kizil Irmak), resztę zabrał Nabopolassar, stając się w ten sposób założycielem nowego państwa babilońskiego, czyli chaldejskiego. Zaraz na początku panowanie jego zostało zagrożone. Oto faraon Necho zdobywa Syrię. Jaziasz król Judei, który jako sprzymierzeniec Asyrii usiłował mu się przeciwstawić, ginie w walce pod Megidda. Pod Karkemiś (dziś Karablus) nad górnym Eufratem młody Nebukadnezar, syn Nabopolassara bije wojska faraona na głowę (605 lub 604) i ściga je aż do granic Egiptu, skąd dowiedziawszy się o śmierci ojca szybko wraca do Babilonu, gdzie zostaje obwołany królem.

Pod rządami Nabukadurra II (Nebukad-

Upadek
Asyrii
606 r.
prz. Chr.

Państwo
neobabi-
lońskie
(chaldej-
skie)

nezar bibl. Nabuchodonozor 604 - 561), Babilonia przeżywa nowy okres rozkwitu. Szcześliwy na polach walki, wskazywał się głównie wielkimi dziełami pokoju. Odzyskuje niemal wszystkie utracone posiadłości, w wyniku dwóch wypraw do Egiptu faraon Amasis (569 - 525) odstępuje mu Syrię, zdobywa po 13-letnim oblężeniu Tyr. Kilkakrotnie wyrusza się przeciwko Judei (602 - 598) i ostatecznie zdobywa w r. 586 Jerozolimę, burzy miasto i świątynię a króla Sedecjusza każe oślepić i w kajdanach uprowadzić do Babilonu. Podczas drugiej i trzeciej wyprawy uprowadzono również około 40 tysięcy żydów, głównie arystokrację i osadzono w różnych miejscowościach Chaldei. Nie była to niewola ciężka, a raczej przymusowe przesiedlenie. Żydzi zachowali wolność osobistą i religijną. Tylko drobna ich część skorzystała później z pozwolenia Cyrusa powrotu do Palestyny. Żydzi rozrodzili się w Chaldei tak licznie, że za czasów Chrystusa było ich tam około miliona. Nebukadnezar był wielkim budowniczym i odnowicielem Babilonii, stał się dla niej tym, czym dla Egiptu był Ramzes II. Zbudował dla celów obronnych między Eufratem a Tygrysem słynny mur medyjski 80 km długi, około 6 m wysoki a około 1 1/2 m szeroki. - podobny mur został zbudowany na południe od Babilonu. Specjalne urządzenia umożliwiały zatopienie wielkich obszarów wodą na wypadek najazdu wroga. Babilon otoczył murami, upiększył pałacami i świątyniami, podobnie jak inne miasta chaldejskie. Zrujnowane w czasie długich wojen urządzenia nawadniające naprawił, zbudował nowe kanały, przeprowadził regulację Eufratu i t.d.

Następcy Nebukadnezara ani w części nie dorobili do poziomu swego wielkiego poprzednika. Ostatni z nich Nabonid (555 - 539) nie spełniał nawet obowiązków królów - skich, zdawszy rządy na syna swego Belšaruzura (Baltazar).

C y r u s

Wr. 539 wtargnęły do Babilonii wojska C y r u s a, króla Persów, szczepu indoeuropejskiego, pokrewnego Medom, który

po pokonaniu Meoń i ludów mieszkających nad Indem, wyruszył ze swych siedzib w dawnym Elamie na podbicie Chaldei. Wojska chaldejskie zostały pobite. Babilon został zajęty prawie bez walki wskutek zdrady w czasie, gdy miasto oddawało się zabawom i ucztom. Odznaczający się łagodnością Cyrus ustanowił Nabo - neda swym wicekrólem w jednej z prowincji perskich, żydom zaś pozwolił wrócić do ojczyzny.

Mezopotamia staje się jedną z 23 satrapii, na które olbrzymie państwo perskie, założone przez Cyrusa a rozszerzone przez jego syna **K a m b y z e s a** (529 - 522), zostało podzielone, nie przestaje jednak być ośrodkiem życia kulturalnego ówczesnego świata cywilizowanego, zażywając przez dwa przeszło wieki spokoju pod rządami Achemenidów, potomków Cyrusa.

Gdy po zamordowanym zdradziecko Filipie Macedońskim, rządy po nim objął 20-letni syn jego **A l e k s a n d e r**, postanowił niezwłocznie zrealizować ojcowskie plany wyprawy przeciwko Persom. W r.334 Aleksander przekracza z 30 tysiącami żołnierzy Hellespont (Dardanele), bije Persów nad rzeką Granikos, po raz drugi nad rzeką Issus, zajmuje satrapię syryjską, Judeę, Egipt, w r.331 przekracza Eufrat i na polach Gangamela-Arbela (Erbil) pokonuje po raz trzeci Dariusza III-go, zajmuje po kolei Babilon, Suzę, Persepolis i Ecbatane. W ucieczce w kierunku morza Kaspijskiego Dariusz zostaje zasztyletowany(330r).

Mezopotamia wchodzi w skład monarchii Aleksandra Wielkiego. Po powrocie z wyprawy do Indii (329-326) Aleksander przebywał krótko w Babilonie, który ma być stolicą jego monarchii, tu też zaskakuje go śmierć w r.323.

Olbrzymim państwem podzielili się po jego śmierci wodzowie. Egiptem zawiadnął Ptolomeusz, początkowo jako opiekun ma-

Rządy perskie Achemenidów 539 - -330 prz.Chr.

Aleksander Wielki 330 - - 323 prz.Chr.

doletanego syna Aleksandra W. na po jego śmierci (311) jako król Babilonii, Medii, a także Syria przypadły po pokonaniu Demetriosa Macedońskiego pod Gazą (312) innemu wodzowi Aleksandra W. - Seleukosowi I Nikatorowi, satrapie Medii i Babilonii.

Mezopotamia pod Seleucydami 312-140 prz. Chr.
Pod panowaniem Seleucydów, potomków Seleukosa pozostawała Mezopotamia prawie dwieście lat. Za ich rządów przeniknęły do Mezopotamii silne wpływy greckie. Seleukos Nikator buduje na prawym brzegu Tygrysu (30 km na południe od Bagdadu) swą stolicę, którą nazwał Seleucją. Ostatnim Seleucydą, który władał Mezopotamią był Demetrios II (146 - 130 prz. Chr.).

Panowanie Partów 140 prz. Chr. do 260 prz. Chr.
W połowie III w. prz. Chr. na wschód od Mezopotamii (na terenie dzisiejszego Iranu) powstało państwo partyjskie. W r. 140 prz. Chr. król Partów Mitrjdates I (171 - 130) zajmuje Seleucję i cały kraj na wschód od Tygrysu. Na przeciw Seleucji budują królowie partyjscy nową stolicę Ktezifon. Dla kultury greckiej mają Partowie wiele znaczenia. Kolonie greckie w Mezopotamii nie ulegają zniszczeniu.

Panowanie partyjskie w Mezopotamii przypada na okres, kiedy imperializm rzymski po zajęciu krajów, położonych na wybrzeżu wschodniego basenu morza Śródziemnego dążył do zabezpieczenia swych zdobyczy. Partowie toczą ze zmiennym szczęściem liczne wojny z Rzymem. Walczą z Partami nieszczęśliwie Crassus (53 r. prz. Chr.) i Marek Antoniusz (40 r. prz. Chr.) zdobywa Mezopotamię i zajmuje przejściowo Seleucję i Ktezifon, w r. 164 legiony Marka Aurelego niszczą te dwa miasta. Stolica zostaje przeniesiona na północ do Hatry. W r. 198 Septimus Sewerus ponownie pustoszy Mezopotamię wraz z jej głównymi

miastami i stolicą letnią Ktezifonem.

W pierwszych latach III w. po Chr. podczas rewolty przeciwko panowaniu partyjskiemu zostaje zabity ostatni nowo-król partyjski Artaban V (222 - 226). Do rządów dochodzi nowa perska dynastia perska S a s s a n i d ó w. W czasie ich długiego panowania Mezopotamia podnosi się ze zniszczenia, spowodowanego licznymi najazdami i wojnami. Naprawione zostały urządzenia irygacyjne, podniosło się rolnictwo, rozwinął się handel. Państwo perskie 226-636 po Chr.

Pod koniec tego okresu Sassanidzi walczą z cesarzami bizantyjskimi (Sapor III - Julian Apostata, Chosroes II - Heraklius). Północne części Mezopotamii wchodzi nawet w skład imperium wschodnio - rzymskiego. Ślady chrześcijaństwa na tych terenach pozostały do dziś.

Koniec państwa Sassanidów położyli Arabowie. W siódmym wieku po Chr. nowa fala wędrówek semickich, najpotężniejsza ze wszystkich dotychczasowych rozlała się szeroko po krajach Środkowego Wschodu. Zasadniczym powodem, który skłonił szereg arabski do wyruszenia z rodzinnej Arabii były od długiego już czasu coraz bardziej pogarszające się stosunki ekonomiczne. Groźnym dla świata ówczesnego stał się ów ruch głównie dzięki organizacji religijnej i jednolitemu kierownictwu, jakie w VII w. narzucił Arabom Mahomet. Względna łatwość z jaką islam narzucił nową wiarę ludom, stojącym niejednokrotnie na wyższym szczeblu kultury niż Arabowie tłumaczyć należy faktem, że tylko przez przynależność do islamu zyskiwało się pełne prawa obywatelskie i zwolnienie od obowiązku płacenia danin, - poza tym bowiem Arabowie pozostawiali podbitym swobodę wiary.

Arabowie
637

Twórcą nowej religii był M u h a m m e d i b n A b -
d a l l a h, ur. ok. r. 570 w m. Mekka na półwyspie arabskim.

W r. 622 opuścił on miasto rodzinne, nie mogąc tam zna-
leść zrozumienia dla głoszonych przez siebie zasad i udał się
do Medyny. Ta data (16 lipca) stanowi początek ery mahome-
tańskiej (Hadźra). Mahomet zmarł w r. 632. Dwa lata przed
śmiercią udało mu się zdobyć Mekkę.

Do religii swej, którą nazwał Islamem, włączył Mahomet
wiele pierwiastków chrześcijańskich i żydowskich.

Wspólny Chrześcijanom, Żydom i Arabom kult praojca Abra-
hama; uktwił Mahometowi wcielenie tego kultu do swej religii,
a tym samym przyjęcie jej przez swych ziemiaków, wśród których
nie brakło ani Chrześcijan, ani Żydów. Podstawą nowej religii
jest "objawienie", - spisane po jego śmierci około r. 650, - Ko-
r a n. Obok Koranu - "praktyka" czyli S u n n a, a wreszcie
"tradycja" - H a d i t h.

Liczne sprzeczności w tradycji -- zostały przez uczonych
w piśmie rozstrzygnięte w księdze - I g m a.

Ponieważ Islam zawładnął wielkimi obszarami i licznymi
krajami i trzeba było rozwiązywać i regulować mnóstwo proble-
mów prawnych, opracowane zostało w ciągu wieków przez liczne
szkoły prawnicze prawo muzułmańskie, oparte na zasadach Korá-
nu i Sunny. Ustaliły się również cztery obrządki, każdy z wie-
rnych musi do jednego z nich należeć.

Prawo interpretowania przepisów S h a r i a, posiadają
teologowie (mufti, najwyższy mufti posiada tytuł szech u l I-
słam), którzy jednak nie są kapłanami.

Jeszcze za życia Mahometa powstał plan zawładnięcia kra-
jami położonymi na zachód, północ i północny-wschód od Arabii.
Plany te realizują szybko następcy Mahometa kalifowie t.j. spa-
dkobiercy proroka. O tytuł kalifa, który rozstrzygał również
o władzy nad wszystkimi wyznawcami proroka, rozgorzały krwawe

walki między pretendencjami.

Dla zrozumienia prądów, nurtujących dziś w świecie muzulmańskim warto jest zapoznać się z przebiegiem tych walk.

Pierwszym kalifem po śmierci Mahometa został A b u B e k r (632 - 634) Ojciec Aiszy, jednej z żon Mahometa. Stolicą kalifatu była Medyna. Po jego śmierci O m a r (634 - 643) właściwy twórca imperium, zdobywca Syrii (636 zwycięstwo nad rz. Jarmuk nad wojskami cesarza bizantyńskiego Herakliusza), Mezopotamii (636 - 637 zwycięstwo nad Persami koło el Kadisija, zdobycie Ktezifonu i koniec państwa Sassanidów 637), Palestyny (zdobycie Jerozolimy 638) i Egiptu (640).

Trzeci z kolei kalif O t h m a n (644 - 656) zostaje w wyniku rewolty zdetronizowany. Następuje okres walk dynastycznych między A l i m i b n A b u T a l i k (656-661), zięciem Mahometa i mężem jego córki Fatimy a M u ' a w i j a i b n A b u S a ' i f i a n potomkiem O m a ' a j a, dalszego kuzyna Mahometa. Ali prznosi stolicę kalifatu z Medyny do Kufy, fortecy założonej przez Arabów (jednocześnie z Basrą) na północ od Kadisiji, gdzie w r. 661 zostaje zamordowany w czasie modłów w moszce przez jednego z opozycyjnych Karidżitów, niezadowolonych z powodu lojalnego przyjęcia przez Alego niesprawiedliwego rozstrzygnięcia w sporze z M u ' a w i j a .

Kalifat zostaje przeniesiony do Damaszku, gdzie pozostaje w rękach Omajadów aż do r. 750. Mezopotamia staje się częścią składową Wielkiego państwa Omajadów.

Jednakże wyznawcy proroka w Persji i Mezopotamii, zresztą znacznie wyżej stojący w tym czasie pod względem kulturalnym od zdobywcy Arabów nie uznawali Omajadów za prawowitych kalifów - dla nich prawowitym kalifem był Ali i jego potomkowie. Ta opozycja dała początek sekcie, do dziś istniejącej - S z y - i t ó w .

Mezopotamia
pod
rządami
Omajadów
631-750

Szyjci wezwali z Medyny syna Alego H u s e i n a do Ku -
fy. Husein niedopuszczony do miasta zginął w bitwie z wojska-
mi Omajadów koło Kerbela (680). W r. 750 szyjci, połączyli się
przeciwko uzurpatorskim Omajadom z Abbasydami t.j. potomkami
Abbasa stryja Mahometa. Ostatni z dynastii Omajadów Merwan II
ucieka z Damaszku do Egiptu, gdzie zostaje zamordowany. Wymor-
dowane wszystkich Omajadów z wyjątkiem Abd el Rahmana, który
ucieka do Hiszpanii, gdzie zakłada niezależny kalifat w Kor-
dobie. (756 - 1031).

Abbasy-
dzi
750 -
1258

Kalifat przechodzi w ręce A b b a s y d ó w, którzy prze-
noszą stolicę swą z Damaszku do Kufy a następnie do An-
bar (koło Faludży). Drugi z kolei a zarazem największy Abba-
syda Abu D ż a f a r El - M a n z u r (754 - 775) zakłada na
zachodnim brzegu Tyrysu miasto M e d i n e t a s S a l a m
(późniejszy Bagdad), które staje się stolicą kalifów. Pod rzą-
dami Abbasydów Mezopotamia przeżywa nowy okres świetności.
Wielkimi wpływami cieszą się u Abbasydów Persowie, którzy zaj-
mują wysokie stanowiska (Barmecydzi). W r. 836 kalif Mu tasim
opuszcza Bagdad. Stolicą kalifatu przez lat kilkadziesiąt jest
S a m a r r a (836 - 892). Następni kalifowie tracą na zna-
czeniu najpierw na rzecz gwardii tureckiej a następnie nowou-
tworzonego urzędu "emira - cmirów" (r.938). Kalifom pozostała
tylko władza religijna. Muszą jako faktycznych władców tole-
rować obok siebie sułtanów z dyn. Buyidów (ok.950 - ok.1050)
i Seldżuków (1055 - 1152). Tracą Egipt najpierw przejściowo
na rzecz Tulunidów (868 - 905) a później ostatecznie (969) na
rzecz Fatymidów (dynastia szyicka, wywodząca się od Fatimy
córci Mahometa), oraz Syrię i Palestynę. Trzydziesty, siódmy,
a zarazem ostatni z Abbasydów kalif A l M u s t a s i m
ginie wraz z dwoma synami w czasie najazdu Mongołów pod wodzą
H u l a g u (†.1265) wnuka Dżingischana w roku 1258. Mezopota-

Najazd
Mongol-
ów
1258

nia zostaje spustoszona tak gruntownie, że z upadku tego właściwie nigdy już nie zdołała się podnieść do poprzedniej świetności.

Jeden z członków rodziny Abbasydów, któremu udało się zbiec do Egiptu, zostaje przyjęty przez panujących tam Mameluków (dowodców gwardii) i ogłoszony kalifem (1261). Ta gałąź Abbasydów utrzymuje się przy czym faktycznie rządy sprawują Mamelucy do r.1517, kiedy to Osmański sułtan Selim I, zajmąwszy Egipt, uprowadza ostatniego potomka Abbasydów Muttawakila do Konstantynopola. Muttawakil miał rzekomo swą godność kalifa przekazać Selimowi I. Osmańskich kalifów nigdy nie uznawali szyici, ponieważ nie pochodzili od Alego, a także wielu sunnitów jako, że nie wywiedzili się z rodu Kuwaiszi, z którego według Sharia kalifowie muszą pochodzić. Kalifat Osmanów został zniesiony w r.1924 przez Tureckie Zgromadzenie Narodowe.

Mezopotamia przeżywa czarny okres swej historii. Jako obiekt walki jest po kolei niszczone przez Mongołów (ponownie w latach 1393 i 1395 przez Tamerlana), Persów, Turków rozmaitych odceń i t.d., aż ostatecznie zdobyta w r.1638 przez sułtana Murada IV (1623 - 1640) staje się na okres prawie trzechset lat prowincją turecką

Słabe rządy tureckie nie potrafiły nigdy w pełni opnować tego kraju. Dalekie linie komunikacyjne i postępujący stale zanik autorytetu władzy państwowej sprawiały, że w niektórych okolicach panowanie tureckie nie sięgało dalej, niż do bram miast.

Pierwsze poważne próby przywrócenia znaczenia władzy i podniesienia kraju przyniósł dopiero wiek XIX za rządów Midhat-paszy, liberała i zwolennika ustroju konstytucyjnego. Jednakże ruch liberalny, który doprowadził do nadania (oktrojowania)

Rządy
tureckie
1638 -
1918

w r. 1876 konstytucji, nie trwał długo. Abd-ul-Hamid II zniósł konstytucję i wprowadził rządy skrajnie reakcyjne. Midhat-pasza poszedł na wygnanie do Taif w Arabii, a następnie skazany został na śmierć.

Żądności postępowych raz rozbudzonych, nie udało się jednak na długo stłumić. Centrum ruchu t.zw. młodotureckiego przeniosło się do Salonik. Tworzy się komitet "Zjednoczenia i Postępu", w którym wielką rolę odgrywają Enwer-pasza (szef sztabu, minister spraw wojskowych i naczelny wódz w latach 1912 - 1914) i Talaat-pasza (kilkakrotny minister i wielki wezyr).

W r.1908 sułtan zostaje zmuszony do przywrócenia konstytucji.

Ruch wolnościowy krył jednak w sobie wielkie niebezpieczeństwo dla spójności imperium otomańskiego, składającego się z około dziesięciu milionów Turków, około 10-ciu milionów Arabów, 3-ch milionów Greków, 1-go - 2-ch milionów Ormian, 1-go miliona Kurdów i t.d. Pod względem religijnym państwo również nie było jednolite. Turcy są sunnitami, obok nich jednak bardzo liczni byli szyici. Wolność prasy, wolność zakładania stowarzyszeń i stronnictw politycznych, pozwoliła na publiczne dyskusowanie aspiracji i żądań narodowości, zamieszkujących państwo tureckie. Młodoturcy zgodzili się na decentralizację administracji w okręgach zamieszkałych przez Greków, Ormian, Arabów, - lecz nie mogli zgodzić się na ich zupełną niezależność. Po licznych próbach młodoturcy zdecydowali się na politykę centralizacji i turczenia mniejszości narodowościowych.

Polityka ta oparta na sile, wywołała szereg powstań, masakry Ormian i pogłębiła jeszcze trudności i różnice wewnętrzne.

W Syrii rozwinął się silny arabski ruch nacjonalistyczny orientujący się na Francję.

Wielka

Przystąpienie Turcji do wojny w r. 1914-tym po stronie

państw centralnych zaktualizowało sprawę turecką na terenie polityki międzynarodowej.

Państwa Entente y miały różne cele do zrealizowania w imperium otomańskim. Włosi marzyli o Smyrnie, Rosja o Konstantynopolu, Francja o Syrii, Anglia dążyła do zabezpieczenia swych interesów handlowych, małe narody Grecy, Arabowie, Ormianie, Kurdowie, Asyro-Chaldejczycy i t.d. pożywały niepodległości.

Jest rzeczą zrozumiałą, że mocarstwa sprzymierzone, po uzgodnieniu między sobą swych aspiracji nawiązały kontakty z narodami nie tureckimi, zamieszkującymi państwo tureckie, w pierwszej linii arabskimi, celem uzyskania ich poparcia w wojnie, a tym samym osłabienia przeciwnika.

Porozumienie między Anglią a Francją, dotyczące rozwiązania kwestii arabskiej nosi nazwę ugody S y k e s - P i c o t i datę 9-16 maja 1915 r. Oba mocarstwa postanawiają uznać i opiekować się niepodległym państwem arabskim, lub federacją państw arabskich pod jednym władcą, które powstanie na terenach od granicy perskiej na wschodzie, aż do Akaby na zachodzie i obejmować będzie miasta: Mosul, Ras el Ain, Aleppo, Hama, Homs, Damaszk, Dera, Akabę i Maan oraz podzielone będzie na dwie strefy wpływów, francuską w części północnej i angielską w części południowej. Strefa brytyjska obejmować będzie Mezopotamię z miastami: Khanagin, Bagdad i Basra. Oba mocarstwa będą miały prawo ustanawiać administrację lub kontrolę według uznania, lecz po porozumieniu się z nowym państwem, albo z federacją państw arabskich.

W Palestynie ustanowiona będzie administracja międzynarodowa w porozumieniu z innymi mocarstwami sprzymierzonymi i szeryfem Mekki.

Wojna
1914 -
1918

Ugoda
Sykes-
Picot

Rokowa-
nia
Mc Mahon
-Husein

Następną fazę rokowań stanowi długotrwała wymiana zdań między W. Brytanią a Wielkim Szeryfem Mekki Huseinem. Rokowania ze strony brytyjskiej prowadził Wysoki Komisarz Brytyjski w Egipcie Henry Mc Mahon. Bardziej szczegółowe przedstawienie przebiegu tych rokowań pozwoli zrozumieć wiele wypadków, które przyniosły lata następne.

Wybór kontrahenta po stronie arabskiej - po głębokich rozważaniach padł na Wielkiego Szeryfa Mekki Husein ibn Ali.

Rodzina Katada (od Katada ibn Idris), z której pochodził Husein, wywodziła swój początek od Fatimy córki proroka. Szeryfowie miasta świętego Mekki noszą tytuł "Saifna" - nasz zbawca. Hedżas, na terenie którego leżą święte miasta Mekka i Medyna był do r. 1840 niepodległy, a w tym roku włączony został do imperium otomańskiego. B. królom Hedżasu Porta pozostawiała tytuł Szeryfów Mekki, wypłacając im jednocześnie corocznie znaczne sumy, co jednakże nie zmieniło ich wrogości wobec Turków. Tę politykę wrogości prowadził również Husein człowiek bardzo ambitny. Husein miał czterech synów: Alego, Abdallaha, Faysala i Zaida.

Od szeregu lat syryjski komitet niepodległościowy, wysuwając żądanie niepodległości dla całej Arabii przewidywał, że na czele stanie król Hedżasu, jako kalif. Według czystych teorii muzułmańskich, Husein nie mógł jednak pretendować do tytułu kalifa. Popierając Huseina Anglia szachowała jednocześnie swoich muzułmanów w Indiach, uznających pseudo-kalifa w Stambule.

Rokowania Mc Mahon - Husein miały przebieg następujący. Na dwa tygodnie przed wejściem Turcji do wojny przedstawiciel W. Brytanii, który przybył do Huseina, by poinformować się o jego zamiarach na wypadek wojny, otrzymał odpowiedź, że Husein będzie działał "zgodnie z przykazaniami religii i zasadami Shari'a."

Po wejściu Turcji do wojny, Anglia przyrzekła poparcie dynastii szeryfów (t.zw. dynastii haszimickiej) i sprawie niepodległości Arabów. W miesiąc później Husein przyrzeka neutralność w tej wojnie.

W lipcu 1915 Husein w liście do Mc Mahona wysuwa następujące postulaty:

a) terytoria arabskie, mieszczące się w granicach od Mersyny na północy, przez Adana, linię biegnącą wzdłuż 37° szer. po granicę perską, wzdłuż tej granicy aż do zatoki Basry, wzdłuż wybrzeży Oceanu Indyjskiego - z pozostawieniem na boku Adenu, Morza Czerwonego i Śródziemnego aż do Mersyny - mają otrzymać niepodległość,

b) Wielka Brytania uzna kalifat arabski i znieśli kapitulacje na tych terytoriach obowiązujące. W zamian za co

Husein oświadcza gotowość przyznania W. Brytanii pierwszeństwa dla jej interesów handlowych w państwach arabskich, zawarcia przymierza obronnego a w razie, gdyby druga strona rozpoczęła wojnę ofensywną, ścisłą neutralność.

30 sierpnia Mc Mahon potwierdza pragnienie Anglii wyzwolenia Arabów i ustanowienia kalifatu arabskiego, oraz proponuje odroczenie dyskusji w sprawie granic.

18 października Mc Mahon, przekazując do Foreign Office list Huseina z dnia 9 września, domagający się natychmiastowej dyskusji w sprawie granic, dołącza deklarację reprezentanta szeryfa w Egipcie treści następującej: "zajęcie przez Francję okręgów, czysto arabskich Aleppo, Damaszek, Hama i Homs napotka na zbrojny opór ze strony Arabów, lecz poza tym Arabowie zgadzają się na pewne modyfikacje granicy północno-zachodniej, które zaproponuje szeryf Mekki".

Dnia 24. X. 1915 Mc Mahon przekazuje Huseinowi, notę formułującą stanowisko rządu W. Brytanii wobec żądań Szeryfa.

Okręgi Mersyny i Aleksandretty, oraz części Syrii na północ

od Damaszku, Homs, Hama i Aleppo nie mogą być uważane za czyste arabskie i powinny być wyłączone z granic przyszłego państwa arabskiego.

Pozatem W. Brytania zgadza się, zwłaszcza na tych terytoriach gdzie może działać samoistnie, uznać i popierać niepodległość Arabów w granicach proponowanych przez szeryfa Mekki, zagwarantuje bezpieczeństwo świętych miejsc i uzna ich niezależność, oraz pomoże radą przy ustanawianiu formy rządów, z drugiej jednak strony W. Brytania oczekuje, że Arabowie będą szukali rady tylko u Wielkiej Brytanii, a doradcami będą tylko Anglicy.

Co się tyczy wilajetów Bagdad i Basra, Arabowie uznają, że interesy W. Brytanii wymagają specjalnej kontroli administracyjnej na tych terenach, by je ustrzec przed obcą agresją, oraz dla dobra ludności miejscowej i wzajemnych interesów ekonomicznych.

5. XI. Szeryf wyraża zgodę na wyłączenie Mersyny i Aleksandretty, podtrzymuje natomiast swe żądania co do innych terenów, zwłaszcza Bëyrutu, a Mc Mahon 13 grudnia przyjmuje te zastrzeżenia do wiadomości.

1 stycznia 1916 - Szeryf daje do zrozumienia, że aby nie zakłócać podczas wojny aliansu francusko-angielskiego nie będzie nastawał na rewindykacje co do Libanu, lecz po wojnie wróci do tego tematu. 30. I. Mc Mahon przyjmuje to oświadczenie do wiadomości, dając jednocześnie do zrozumienia, że przyjaźń między Wielką Brytanią a Francją musi być również po wojnie utrzymana.

Husein otrzymawszy jeszcze na swą prośbę zapewnienie Wielkiej Brytanii, że Arabowie po zawarciu pokoju nie będą przez Aliantów porzuceni, oraz że otrzymają pomoc finansową i w materiale wojennym, ogłosił 10 czerwca 1916 niepodległość Arabów i obwołał się królem Hedżasu.

Wojna Arabów przeciwko Turcji - stała się faktem.

Faysal mianowany dowódcą północnej armii arabskiej ruszył po zdobyciu dnia 6 lipca 1917 Akaby ku Syrii.

Działania wojenne w Mezopotamii rozpoczęły się znacznie wcześniej.

Dnia 16.XI.1914 wojska brytyjskie zajęły Fao, 16.XI. Basrę, 3 czerwca 1915 Amara, a 21 lipca Nazirijah. W następnym jednak roku (30.IV.1916) gen. Townsend zmuszony był złożyć broń koło Kut el Amara. (Ponotrzymaniu posiłków wojska brytyjskie rozpoczynają dnia 9 stycznia 1917 pod dowództwem gen. Stanley Frederik Maude nową ofensywę.

24 lutego 1917 gen. Maude zajmuje Kut. 9.III. gen. Marschall zdobywa Hit (koła Ramadi). Rankiem 11 marca 1917 gen. Maude wkrocza do Bagdadu, a dnia 19 marca ogłasza pierwszą odezwę "do ludności wilajetu Bagdad", wskazując w niej, że jedynym celem wojsk brytyjskich jest wyzwolić naród z pod panowania Turków. Proklamacja kończy się wezwaniem do współpracy z Wielką Brytanią, która pragnie zrealizować aspiracje Arabów.

Jednocześnie niemal ruszyła ofensywa gen. Allenby na Palestynę i Syrię. 7 listopada zajęta została Gaza a 9 listopada Jerozolima.

2 listopada rząd brytyjski ogłasza słynną t.zw. deklarację Balfoura o utworzeniu w Palestynie żydowskiej siedziby narodowej.

Prawie rok później (18.IX.1918) gen. Allenby rozpoczyna nową ofensywę na Syrię. Tuż przed rozpoczęciem ofensywy zdarzył wypadek, który omal nie wywołał nieobliczalnych skutków dla zbrojnego ruchu arabskiego.

W gazecie króla Huseina "Kibla" ukazał się artykuł, w którym w obraźliwy sposób potraktowano Dżafara-paszę (później - szego premiera Iraku) b. oficera tureckiego a w tym czasie współdziałającego z Arabami, oraz innych oficerów arabskich

Działania
wojenne
w Mezo-
potamii

Zajęcie
Palestyny
i Syrii

i mezopotamskich. Artykuł był inspirowany przez Huseina, który zdawał sobie sprawę z tego, że Arabowie syryjscy i mezopotamscy dążą wprawdzie do wyzwolenia swych krajów, ale nie do oddania ich pod jego władzę. Dżafar-pasza, a za nim wszyscy oficerowie, złożyli na ręce Faisala dymisję, której ten jednak nie przyjął, uzasadniając to tym, że stopnie i stanowiska o - trzymali oni od niego a nie od jego ojca.

W odpowiedzi na telegram Faisala, Husein nazwał go zdrajcą na co Faisal zareagował złożeniem dowództwa. Szeryf mianował następcą jego przyrodniego brata Zeida, który jednak zwlekał z przyjęciem tej godności. Zagnioną sytuację usiłował załagodzić gen. Allenby. Dopiero jednak płk. Lawrence, używszy wybiegu doprowadził do zlikwidowania zatargu. 1.X. Wojska brytyjskie wkroczyły do Bejrutu.

Faisal, wezwany z Transjordanii gdzie przebywał na czele swych wojsk, odbył uroczysty wjazd do Damaszku, zajętego już przedtem przez oddziały brytyjskie. Po pokonaniu pewnych trudności (emirowie Muhamed Saida i jego brat Abd el Kader usiłowali pochwycić władzę w ręce, lecz zostali złożeni z urzędu przez działającego w imieniu Faisala, płk. Lawrence'a, który następnie zamianował gubernatorem wojskowym Damaszku Szukri - paszę el Ayubi, pomocnika przewodniczącego damasceńskiego komitetu nacjonalistycznego i w ten sposób doprowadził do porozumienia, utworzony został prowizoryczny rząd.

Na konferencji pokojowej Faisal zgłasza, w imieniu swego ojca, żądania rewindykacyjne, które w rzeczywistości nie były niczym innym, jak żądaniem zupełnej niepodległości dla wszystkich terytoriów zamieszkałych przez ludność mówiącą po arabsku. Hezras, Syria, Mezopotamia, Nedżd, Jemen i t.d. winny stanowić jedno państwo.

Wprowadzenie systemu mandatowego sprawiło, że żądania te stały się iluzoryczne.

Autorem tego systemu prawnego był gen. Smuts. Jego myśli przewodnie, znalazły swój wyraz w art. 22-gim paktu Ligi Narodów, który powiada, że odpowiedzialność za rozwój krajów niezdolnych do państwowego kierowania sobą w szczególnie trudnych warunkach świata współczesnego musi ponosić mandatarisz.

Terytoria mandatowe, zależnie od stopnia rozwoju zamieszkujących je ludów, dzielą się na trzy typy. Ustęp 4-ty art. 22-go mówi o terytoriach dawnego państwa ottomańskiego. Niektóre części tego terytorium będą mogły administrować się same - korzystając z rad mandatariuszów (mandat typu "A"). Mandatarisz ma obowiązek składania rokrocznie raportu do Ligi Narodów.

Dnia 8 marca 1920 kongres syryjski obwołał Faisala konstytucyjnym królem Syrii.

Dnia 25 kwietnia 1920 Rada Najwyższa w San Remo, powierzyła mandat nad Palestyną i Irakiem Wielkiej Brytanii, nad Syrią Francji.

W tym stanie rzeczy Faisal nie mógł już dłużej podtrzymać idei zjednoczonego państwa arabskiego. 14 lipca 1920 Wysoki Komisarz Francji gen. Gouraud wystosował do Faisala ultimatywne żądanie bezwarunkowego uznania mandatu francuskiego w Syrii. Wobec niezadowolającej odpowiedzi, wojska francuskie po rozproszeniu oddziałów Szeryfa pod Khan Meisalun, wkroczyły w dniu 25 lipca do Damaszku. Faisal opuścił Syrię.

W tym czasie w Syrii oprócz wojsk francuskich znajdowały się jeszcze okupacyjne wojska brytyjskie.

W tym czasie w Iraku, taką bowiem nazwę oficjalną otrzymała Mezopotamia od południowej części tego kraju Irak el Arabi, ważne wydarzenia biegły swoim torem.

Wojska brytyjskie zajęły dalsze tereny. W pierwszych dniach października 1918, zajęty został Kirkuk, 3 listopada Mosul. Pozostawało to zapewne w związku z faktem, że w Anglii zaczęto

Irak
pod man-
datem
W. Bryta-
nii

w tym czasie zwracać większą uwagę na wartość źródeł naftowych, położonych w wilajecie mosulskim, który w myśl porozumienia Sykes-Picot powinien być znaleźć się we francuskiej strefie wpływów.

Provizoryczna administracja, na której czele stał pułkownik sir Arnold Wilson, stosując ostre metody rządzenia, przy jednoczesnym braku doświadczenia u dobranych w pośpiechu kadr niższych funkcjonariuszy państwowych, wywołała w kraju wiele niezadowolonia.

Sprzeczne interesy mocarstw i warunki miejscowe wzmogły stan niepewności w kraju. Również w Wielkiej Brytanii poglądy czy należy sprawować w Iraku rządy bezpośrednio, czy też niewidoczne przy pomocy uzależnionego od siebie władcy - nie były jeszcze skryształizowane.

Podczas gdy Wielka Brytania za cenę wycofania brytyjskich wojsk okupacyjnych z Syrii uzyskała zgodę Francji (porozumienie Lloyd George - Clemenceau z dnia 15.IX.1919) na zmianę stypulacji umowy Sykes-Picot w sprawie Mosulu, w Iraku rosły niepokoje, kierowane przez towarzystwo polityczne "El Ahd", działające ze swej głównej siedziby w Deir es Zor w porożu - mieniu z nacjonalistami syryjskimi. Zamęt powiększył się w związku z nieoczekiwanym obrotem wypadków w Turcji.

Po zawieszeniu broni, zawartym w Mudros 30.X.1918, sytuacja Turcji nie była zbyt wesołą. Miała ona stracić szereg prowincji, a sama Anatolia miała być podzielona na strefy wpływów: włoską, francuską i rosyjską. Jednakże alianci zbyt zajęci na zachodzie, a nie znając istotnego stanu rzeczy w Turcji, pozostawili tu za słabe siły dla wyegzekwowania warunków rozejmu. Odżył, pozostający pod wodzą Ziya Geuk Alp'a ruch narodowy. Wylądowanie w dniu 15 maja 1919 Greków w Smyrnie, która została im przyrzeczona przez Radę Najwyższą, poruszyło całą Turcję. Odbyły się kongresy narodowe w sierpniu w Erzerum i we

wrześniu w Siras. Uchwalono pakt narodowy, który formułował zadania nacjonalistyczne.

W myśl tego paktu wszystkie terytoria, poza ustaloną w warunkach rozejmu linią, zamieszkałe przez większość turecko-mahometańską, powinny stanowić nierozdzielny całość. Do większości turecko-mahometańskiej zaliczoną również Kurdów, zamieszkujących wilejjet mosulski. Sprawa kurdyjska podsycona przez nacjonalistów tureckich miała odtąd przez osm lat stanowić przedmiot trosk i kłopotów Wielkiej Brytanii w Iraku.

Kurdowie lud górski, który zamieszkuje obszary górskie i podgórskie, na pograniczu Turcji, Iranu i Iraku stanowią element niespokojny, częściowo koczowniczy. Wyznają religię muzułmańską obu odłamów: szyickiego i sunnickiego. Rywalizacja poszczególnych szczepów i ich szejków, osłabiająca zwartość etniczną, ułatwiała Turkom rządzenie tym krajem. Sasiając z pozostałymi w mniejszości chrześcijanami i Asyryjczykami wielokrotnie dokonywali na nich napadów. W r. 1916 jeden z naczelników kurdyjskich Simko zabił patriarchę asyryjskiego Mar-Szimuna, zaatakowany następnie przez asyryjczyków, zmusił ich do odwrotu. Kilkadziesiąt tysięcy asyryjczyków schroniło się wówczas do Bakuby.

Jednym z ambitnych szejków kurdyjskich był Mahmud, rządzący się na sposób patriarchalny w Sulajmania. W jesieni r. 1918, wykorzystawszy okoliczność, że pewna grupa oddziałów tureckich poddała mu się, ofiarował swe usługi W. Brytanii. Po zawieszeniu broni w wyniku negocjacji, które prowadził płk. Wilson, podpisano w Sulajmania porozumienie. Mahmud wzamian za przyrzeczenie posłuszeństwa wobec W. Brytanii, uznany został jako naczelnik rejonów południowo-kurdyjskich.

W. Brytania, która istotnie projektowała pewną autonomię dla Kurdów, ale w zależności od Bagdadu, ustanowiła w marcu 1919 swego rezydenta przy Mahmudzie. Ambitny szejka uważając

to za obniżenie swego znaczenia zorganizował w maju tego roku udany zamach stanu, nie poparty jednak przez innych szejków między innymi przez Simkę i Sayyida Taha, został 18 czerwca pobity pod Bazian (między Kirkuk a Sulaimania). Ranny i więty do niewoli, został skazany na karę śmierci, którą mu zamieniono na wygnanie do Indii.

Zamieszki jednak trwały dalej, w lipcu w Amadia, w listopadzie w Akra powtórzyły się zbrojne starcia z niezadowolonymi Kurdami.

Jednocześnie sprawa kurdyjska, znalazła się na stole obrad konferencji pokojowej w Paryżu. Niejaki Szeryf-Pasza, rodem z Sulaimania, który niejednokrotnie przed tym ofiarowywał bez powodzenia swoją współpracę W. Brytanii, postawiwszy się na czele delegacji kurdyjskiej w Paryżu, złożył memorandum (22. III.1919), w którym protestując przeciwko rewindykacjom Ormian, domagał się niepodległości dla połączonych obszarów, zamieszkałych przez większość kurdyjską.

Żądanie utworzenia niezależnego państwa, przedłożyła również delegacja asyro - chaldejska.

Niezadowolenie w Turcji doszło do szczytu po ogłoszeniu warunków traktatu w Sèvres, który regulował sprawy tureckie. Mustafa Kemal Pasza, który stanął na czele armii tureckiej pokonał wojska greckie pod Sakaria i In Euni. Francja zrzekła się Cylicji (20.X.1921). Włochy wycofały się już przedtem. Pozostawała Anglia, która w imieniu Iraku zajmowała Mosul, reklamowany przez narodowy komitet turecki. Tymczasem traktat w Sèvres przewidywał w art. 62, 63 i 64 autonomię a nawet pod pewnymi warunkami niezależność dla Kurdów, przy czym zastrzeżono możliwość przyłączenia się do państwa, w razie jego utworzenia; Kurdów zamieszkujących okręg mosulski.

Po stłumieniu rewolty Irak zaczął wracać do spokoju. W Eg-

dadzie nawiązano rokowania z Sayyid Taha, które jednak nie dały pozytywnych rezultatów.

W. Brytania gdzie tymczasem ministrem dla kolonii został W. Churchill, zdecydowała się prowadzić w Iraku politykę kontroli niewidocznej.

Pozostając przy dynastii haszimickiej szeryfa Mekki, wyktor padł na emira Abdullaha syna szeryfa (a obecnie już króla He-dżasu) Huseina I i starszego brata Faisala.

Zmienił się również system administracji. 17 czerwca 1920 p.o. Wysokiego Komisarza sir Wilson ogłosił odezwę do narodów Iraku, w której wyraził wiarę, że mandat pozwoli W. Brytanii zrealizować niepodległość Iraku. Rząd W. Brytanii przyrzekał wprowadzić w porozumieniu z narodami Iraku ustrój, w którym prawa, życzenia i interesy wszystkich społeczeństw w kraju będą wzięte pod uwagę. Mandat będzie utrzymywany do czasu, gdy Irak będzie zdolny rządzić się sam.

15 października 1920 zjechał do Bagdadu nowy Wysoki Komisarz sir Percy Cox. Już w dwa dni później sir P. Cox ogłosił, że na mandat utworzenia arabskiego rządu narodowego, wzywa zatem do poniesienia opozycji i zaprasza przywódców szczepów do współpracy.

Przeprowadzono dla wybadania życzeń ludności ankietę, która m.i. miała stwierdzić, czy ludność życzy sobie zorganizowania - przy nadzorze brytyjskim - państwa obejmującego okręgi Mosul, Bagdad i Basrę, a w razie twierdzącym, czy ma ono być rządzone przez emira arabskiego i przez kogo. Odpowiedzi były stanowczo i pozytywnie dla dynastii haszimickiej.

Dnia 27 października 1920 sir Percy Cox utworzył p i e - r z y r z ą d prowizoryczny, pod przewodnictwem S a y - y i d A b d u l R a h m a n a l - N a q i b ' a, złożony z naczelników szczepów. U boku każdego z członków rządu znajdował się doradca brytyjski.

W wyniku wypadków w Syrii, aktualną stała się sprawa ob-
sadowienia tronu w Iraku. Miejscowi Arabowie przychylali się do
kandydatury Faisala. Trudność formalną stanowił fakt, że kon-
gres syryjski proklamował królem Iraku jego brata Abdullaha.
Po usunięciu Faisala z Damaszku, Abdullah zamierzał zbrojnie
wystąpić w obronie brata. Sytuację wyjaśnił W. Churchill, któ-
ry zaproponował Abdallahowi emirat Transjordanii w zamian za
zrzeczenie się pretensji do Iraku. Propozycja została przyję-
ta.

Na konferencji zwołanej do Kaira w marcu 1921 pod prze-
wodnictwem Churchilla postanowiono ofiarować królestwo Iraku
Faisalowi.

14 czerwca Churchill uzasadnia to postanowienie w Izbie
Gmin.

24 czerwca Faisal łąduje w Basrze. 11 lipca Rada Mini-
strów jednogłośnie uchwała wniosek wybrania go królem Iraku.
Wobec żądań opinii publicznej Wysoki Komisarz W. Brytanii sir
P. Cox zarządza referendum. Ołbrzymia większość (97%) ludno-
ści opowiada się za Faisalem.

I r a k
króle-
stwem
Faisal I
1921 -
1933

Dnia 25 sierpnia 1921 Wysoki Komisarz
ogłosił wyśrodek Faisala na króla
i uznanie tego faktu przez Wielką Brytanię.

Objęcie rządów przez króla Faisala, nie zmniejszyło tru-
dności Wielkiej Brytanii w Iraku. Stwarzała je zarówno ciąg-
le odżywiająca, za przyczynieniem się zwycięskiej Turcji Ke-
mala Paszy, kwestia kurdyjska, jak i agitacja nacjonalistów
arabskich, zwalczających mandat W. Brytanii i żądających zu-
pełnej niepodległości, jak wreszcie nader zimne przyjęcie, ja-
kiego doznały postanowienia mandatu, którego tekst ogłoszony
został dopiero - wskutek niedyskrecji pewnego dziennikarza - w
lutym 1921 w Stanach Zjednoczonych Ameryki Półn. W samej W.

Brytanii znużonej tymi przeciwnościami, domagano się skonczenia z "awanturą mezopotamską". -

Wielka Brytania zmuszona jest zastosować politykę silnej ręki. W sierpniu 1922 rząd iracki podaje się do dymisji, król Faisal jest chory, a Wysoki Komisarz oświadcza, że będzie zmuszony sam wziąć rządy w ręce, - zawieszając jednocześnie działalność partii nacjonalistycznej, dzienniki "Mufid" i "Rafidan", oraz zarządzając aresztowanie i deportację szeregu polityków nacjonalistycznych.

Z drugiej strony polityka W. Brytanii wkracza na drogę porzucenia mandatu, a zawarcia traktatu przyjaźni z Irakiem. Dnia 10 października 1922 podpisany został w Bagdadzie traktat przyjaźni. Wielka Brytania zobowiązała się dołożyć starań, aby granice kraju zostały jak najrychlejsz ustalone, oraz udzielić mu w razie napaści zbrojnej pomocy. Art. VIII postanawiał, że żadna część terytorium Iraku nie może być odstąpiona, ani wydzierzawiona, a art. XVIII, że traktat jest ważny na lat dwadzieścia po czym może nastąpić zbadanie czy przedłużenie jego jest potrzebne.

W dwa dni później ogłoszona została deklaracja bryt. ministra kolonii, w której W. Brytania ponawia swe zobowiązanie się, po ustanowieniu stałego rządu i wprowadzeniu ustroju konstytucyjnego, dołożyć starań o przyjęcie królestwa Iraku do Ligi Narodów, po czym dopiero będzie uważać swoje stanowisko mandatariuszkie za zakończone.

Po zawarciu traktatu przyjaźni polityka W. Brytanii zmierzająca w dalszym ciągu konsekwentnie do ograniczenia swych zobowiązań wobec Iraku.

W dniu 3 maja 1923 premier Baldwin ogłosił w Izbie Gmin, że wobec szybkich postępów jakie robi stabilizacja stosunków w Iraku, postanowienia art. XVIII traktatu przyjaźni, zostały

Pierwszy
traktat
przyja-
źni

zrewidowane w tym sensie, iż okres ważności traktatu może być skrócony, jeżeli tego będzie wymagał interes Iraku. Dołączono do tekstu traktatu p r o t o k ó ł, który postanawia, że okres ważności traktatu powinien się skończyć, gdy Irak zostanie członkiem Ligi Narodów, a w każdym razie nie później, jak w cztery lata po ratyfikacji traktatu pokojowego z Turcją.

W maju sir Percy Cox opuścił Bagdad, a jego następcą został sir Henry Dobbs.

Stosunki w kraju zmierzały równoległe ku stabilizacji, z wyjątkiem wciąż otwartej k w e s t i i M o s u l u i wygrwanej na tym tle sprawy kurdyjskiej.

W latach 1921 - 1922 z Kurdami naprzemian bądź toczono walki, bądź pertraktowano w Bagdadzie, wyzyskując niesnaski międzyszecepowe.

Na wiosnę 1922 r. rząd turecki zamianował nowego kaimakama w Ruwanduz - w osobie Remzi Beja., który niezwłocznie rozwinął intensywną propagandę wśród Kurdów na rzecz przyłączenia okręgów Sulaimania, Kirkuk i Erbil do Turcji. W czerwcu przybył w te okolice pułkownik Ali Szefik Bej, zwany Euz Demir (Żelazne Ramię) z pochodzenia Czerkies, który rozpuścił pogłoskę, że Turcja obejmuje cały okręg Mosulu.

Wybuchła n o w a r e w o l t a. Przeciwno powstańcom wysłano oddziały kurdyjskie, dowodzone przez oficerów brytyjskich.

W tym samym czasie, został ukaskawiony zgodnie z życzeniami ludności Mahmud. We wrześniu Mahmud powrócił do Bagdadu, gdzie złożył oświadczenie, że w zupełności zgadza się z polityką Wielkiej Brytanii co do Kurdystanu. Mahmud nie dotrzymał jednakże zobowiązań i w kilka dni po przybyciu do Sulaimania, zawarł porozumienie z Turkami. W październiku ogłosił się gubernatorem Kurdystanu, a w listopadzie królem wszystkich szczepliów kurdyjskich w okręgu Mosulu. I tym razem jednak róż-

nice szczepek wzięły górę. Szejkwie Simko i Sayyid Taha wystąpili przeciwko niemu.

Zainicjowane rokowania w Bagdadzie nie dały rezultatu pomyslnego. W grudniu rządu Brytanii i Iraku ogłosiły deklarację, w której sformułowały swą politykę wobec Kurdów irackich, stwierdzając, że uznają prawa Kurdów do ustanowienia własnego rządu i żywią nadzieję, iż Kurdowie pogodzą się między sobą co do formy tego rządu i granic. - Mahmud nie podjął jednak inicjatywy. Nie usłuchał również ultimatywnego wezwania Wysokiego Komisarza opuszczenia Sulaimania i udania się do Bagdadu. 3 marca 1923 samoloty brytyjskie zbombardowały Sulaimania - Mahmud uszedł w górę, 23 kwietnia Euz Demir ewakuował Ruwanduz, który wojska brytyjskie niezwłocznie zajęły. W miesiącu następnym zajęta została Sulaimania.

Kwestia kurdyjska daleka była jednak od wygaśnięcia. Tłoczyć ona miała jeszcze do czasu zasadniczego rozstrzygnięcia co do przynależności całego okręgu Mosulu przez Ligę Narodów a to rozstrzygnięcie przewlekło się wobec twardego stanowiska Turcji.

Dnia 11.X.1922 Turcja zakazała zawieszenie broni z Grecją - które obalało ostatecznie postanowienia traktatu w Sèvres. Alianci zmuszeni zostali do ponownego przedyskutowania sprawy pokoju w Lozannie z Turcją zwycięską, pewną siebie i całkowicie narodową. Delegat Turcji na konferencję pokojową gen. Ismet Pasza uzasadniał żądania Turcji i sprzeciwił się przekazaniu sprawy Lidze Narodów. Delegat Wielkiej Brytanii lord Curzon, powołując się na artykuł 11 paktu Ligi Narodów zagroził przedstawieniem sprawy Radzie Ligi Narodów.

Rada Ligi Narodów, do której sprawa Mosulu istotnie została skierowana, nie chciała jej rozstrzygnąć przed wypowiedzeniem się konferencji pokojowej, wyraziła zgodę na wniosek lorda Curzona z dnia 31.I.1923, zawieszenia sporu na przeciąg jed-

nego roku, aby dać obu rządów czas na jego przyjacielskie u -
regulowanie.

Dnia 24 lipca 1923 został podpisany nowy trak-
tат pićkojowy z Turcją w Lozannie.
W myśl art. 3-go traktatu okres roczny skrócony został do 9-
ciu miesięcy, a W. Brytania i Turcja zobowiązały się, w razie
nie dojścia do porozumienia, przedstawić sprawę Lidze Narodów,
oraz nie przedsiębrać żadnych ruchów wojskowych na spornym te-
rytorium. Odbyta w maju 1924 r. w Konstantynopolu t. zw. konfe-
recja Złotego Regu nie doprowadziła do porozumienia. Sprawa
wróciła do Ligi Narodów. Na posiedzeniu Rady Ligi Narodów dnia
20 września 1924 obie strony przedstawiły swe stanowiska. Dnia
30 września 1924 Rada Ligi Narodów postanowiła wysłać do Mo-
sulu komisję ankietową, dla zbadania sprawy na miejscu.

Okres dziewięciomiesięczny, w którym strony miały dojść do
porozumienia nie upłynął na spornym terytorium bynajmniej w
spokoju.

Szojk Mahmud, korzystając z wycofania (ze względów osz-
zczędnościowych) części oddziałów brytyjskich, powrócił dnia
11 lipca 1923 do Sulaimania. Mimo ostrzeżenia Wysokiego Komii-
sarza by zachowywał się spokojnie, usiłował w sierpniu zająć
jeden z okręgów, znajdujących się pod kontrolą brytyjską. Za-
atakowany dnia 16 sierpnia przez samoloty brytyjskie, zaprote-
stował przeciwko temu. Poparł go rząd turecki, który w dniu
13 listopada 1923 zaprotestował wobec rządu Wielkiej Brytanii
przeciwko naruszeniu status quo w okręgu mosulskim, zagwaran-
towanego w traktacie lozańskim.

Rząd brytyjski odpowiedział, że uważa cały okręg Mosulu
za pozostający pod okupacją W. Brytanii, a ekspedycja przeciw-
ko Mahmudowi była jedynie zarządzeniem lokalno-administracyj-
nym. Tymczasem stwierdzono, że Mahmud przygotowuje się do za-
jęcia Kirkuku. Wezwany do poddania się, odmówił. Sulaimania zo-

stała ponownie zbombardowana, a Mahmud po raz drugi schronił się w górach. 15 lipca 1924 Sulaimania zajęta została przez wojska brytyjskie.

Taki był stan rzeczy, gdy komisja ankietowa Ligi Narodów, w której skład weszli przedstawiciele Belgii, Węgier i Szwecji, po przeprowadzeniu wstępnych badań w Londynie, Ankarze i Bagdadzie, przybyła w dniu 27 stycznia 1925 do Mosulu. Przybycie komisji poprzedziło rozstrzygnięcie Rady Ligi Narodów, ustalające (dnia 27.X.1924) prowizoryczną granicę na spornym terytorium t.zw. l i n i ę b r u k s e l s k ą.

Sulaimania i okręg Hakiari miały być ewakuowane przez W. Brytanię, a Turcja miała opuścić część terytorium, które zajęła po południowej stronie linii brukselskiej.

Pracom komisji towarzyszyły liczne krwawe incydenty. Powrócił znowu z gór Mahmud. Obie strony oskarżały się o pogwałcenie linii granicznej. Uzbrojone bandy wypędziły ludność chrześcijańską z jej siedzib. Arcybiskup Canterbury wystosował w dniu 28 sierpnia list do premiera Baldwina w obronie maltretowanych chrześcijan chaldejskich i asyryjskich.

Tylnik prac komisji, przeprowadzonych w duchu zupełnej bezstronności, przedstawiony został Radzie Ligi Narodów w długim raporcie z dnia 16 lipca 1925.

Rada Ligi Narodów rozpatrywała raport w dniu 3 września. Obie strony energicznie upierały się przy swym stanowisku. Dnia 19 września Rada postanowiła zwrócić się do stałego Trybunału Międzynarodowego w Hadze o wstępną opinię prawną, wysyłając jednocześnie nową komisję do Mosulu, celem zbadania sprawy pogwałcenia status quo (linii brukselskiej).

Wreszcie dnia 16 grudnia 1925 Rada Ligi Narodów, po wysłuchaniu opinii Trybunału Międzynarodowego powzięła decyzję ostateczną.

Linia brukselska, oznana została jako północna granica Iraku pod warunkiem, że Wielka Brytania zapewni Irakowi pomoc i opiekę w okresie 25-ciu lat. Okres ten będzie mógł być skrócony, jeżeli Rada nabierze przekonania, że Irak na tyle się już ustabilizował, iż będzie mógł być przyjęty do Ligi Narodów. Jeżeli po upływie 25-ciu lat Irak nie stanie się członkiem Ligi Narodów, Liga podejmie decyzję co do formy mandatu na przyszłość.

Stabilizacja stosunków wewnętrznych

Zgodnie ze swą linią postępowania w kwestii irackiej na terenie międzynarodowym Wielka Brytania dążyła do ustabilizowania wewnętrzno-politycznych stosunków w Iraku.

Dnia 25 marca 1924 zawarto cztery porozumienia dodatkowe do traktatu przyjaźni z Irakiem z dnia 10.X.1922, w których sprecyzowane zostały zobowiązania Wielkiej Brytanii co do odpowiedzialności za obronę kraju, oraz zobowiązania Iraku w zakresie ułatwienia rządowi W. Brytanii wykonania obrony.

Samą ratyfikacją traktatu natrafiono jednak na duże trudności. Otwarta dnia 27 marca 1924 konstytuanta ratyfikowała traktat dopiero 10 czerwca - na skutek ultimatywnego zagrożenia, że nie ratyfikowanie traktatu w tym terminie będzie uważane za równoznaczne z jego odrzuceniem. Traktat przyjęty został większością 37-miu głosów przeciwko 24-em, przy 3-miu wstrzymujących się od głosowania i 31 nieobecnych, z zastrzeżeniem, że o ile rząd brytyjski nie dotrzyma swego przyrzeczenia obrony praw Iraku do okręgu mosulskiego - ratyfikacja nie będzie ważna.

Uchwalenie konstytuty

Dnia 10 lipca 1924 r. uchwalona została konstytucja (zmieniona później częściowo dnia 29 lipca 1925). Irak stał się konstytucyjną, dziedziczną w rodzie

cji
10 lipca
1924

króla Faisala monarchią. Król jest głową państwa. Irade (dekrety) królewskie wymagają kontrasygnaty odpowiedzialnego przed parlamentem ministra. Parlament składa się z senatu (nie więcej niż 20 członków, z których połowa ustępuje co cztery lata) mianowanego przez króla na okres ośmioletni i izby deputowanych (jeden deputowany na 20 tysięcy mężczyzn).

Rada ministrów składa się z najwyżej dziewięciu, a najmniej sześciu ministrów (art.64). Sady dzielą się (art.69) na cywilne, religijne (Shara i gmin wyznaniowych nie muzułmańskich), oraz specjalne (wojskowe, dla spraw szczepowych i t.d.). Ponadto konstytucja przewiduje utworzenie trybunału stanu dla ministrów i członków parlamentu, oraz trybunału dla sędziów (art.81).

2 sierpnia uchwalone zostało prawo wyborcze.

16 lipca 1925 król Faisal stworzył pierwszy parlament, wybrany na podstawie konstytucji.

W wykonaniu art.2-go decyzji Rady Ligi Narodów z dnia 16 XII.1925 został w dniu 13 stycznia 1926 podpisany w Bagdadzie nowy traktat przyjaźni między W.Brytanią a Irakiem, oparty na modyfikacji art.13 poprzedniego traktatu. Nowy traktat miał obowiązywać przez 25 lat (licząc od dnia 15.XII.1925), o ile Irak do tego czasu nie stanie się członkiem Ligi Narodów.

Dnia 2 marca 1926 minister spraw zagranicznych W.Brytanii Austen Chamberlain złożył tekst nowego traktatu Radzie Ligi Narodów z jednoczesną prośbą, by Rada oświadczyła formalnie, że jej decyzja z dnia 16 grudnia 1925 jest ostateczna.

Dnia 11 marca Rada po wysłuchaniu raportu referenta - powzięła odpowiednie rezolucje.

Dnia 5 czerwca 1926 zawarty został między Turcją a Irakiem traktat, regulujący sprawy graniczne między obu krajami zgo-

dnie z decyzją Rady Ligi Narodów z dnia 16 grudnia 1925. Art. 14 traktatu zawierał zobowiązanie Iraku do płacenia Turcji przez 25 lat od chwili wejścia w życie traktatu 10% od wszelkich danin, jakie mu przypadną od towarzystw naftowych, lub osób korzystających z koncesji naftowej z dnia 14.III.1925.

W czerwcu następnego roku została wreszcie zakończona sprawa szejka Mahmuda. Musiał on opuścić Irak i przenieść się z rodziną do Iranu, a jednego ze swych synów pozostawić w Bagdadzie, gdzie miał kształcić się w szkołach z tym jednak, że bez zezwolenia rządu nie będzie mu wolno opuszczać miasta.

W r. 1930 - został zawarty w Bagdadzie nowy traktat z kolei traktat przyjaźni między W. Brytanią a Irakiem. Irak zobowiązywał się do stworzenia własnej armii, W. Brytania zaś do wycofania swych wojsk, gdy armia iracka zostanie utworzona z wyjątkiem dwu baz lotniczych, które pozostaną do jej rozporządzenia na okres lat 25-ciu. Ubezpieczenie tych baz stanowią oddziały asyryjskie, pozostałe z większej ilości baonów (około pięć tysięcy żołnierzy) formowanych w pierwszych latach po wojnie. Oddziały te nie wchodziły i nie wchodzi w skład armii irackiej. Nieoczekiwanym rezultatem postanowienia o utworzeniu armii irackiej, które pociągnęło za sobą wprowadzenie powszechnego obowiązku służby wojskowej, była ucieczka wielu tysięcy papirusowych do Persji.

Normali-
zacja
stosun-
ków
z sąsie-
dnimi
państwa-
mi

Normować się rozpoczęły również stosunki Iraku z sąsiedzi-
dami. Został zawarty traktat przyjaźni z Turcją. W li-
pcu 1929 król Faisal składa w Ankarze wizytę Kemalowi Paśzy. W
tym samym roku Iran uznaje królestwo Iraku a król Faisal od-
wiedza szacha w Teheranie.

W latach następnych uregulowane zostały stosunki z królem
Ibn Saudem.

W Arabii zaszły tymczasem bardzo ważne dla Iraku wypadki.

W marcu 1924 król Hedżasu Husein (1854 - 1931) wysunął pretensje do tytułu króla. Po jego abdykacji rządy w Hedżasie objął w październiku 1924 syn Huseina A l i (1880 - 1935). W tym samym miesiącu jednak Mekka i Medyna zajęte zostały przez W. A b d e l a z i s a.

Wahabici stanowią purytańską sekte muzułmańską, której nazwa pochodzi od jej założyciela Muhameda ibn Abd-el Wahhab (1703 - 1791). Dążeniem ich jest oczyszczenie religii muzułmańskiej od naleciałości, usunięcie kultu świętych (w latach 1801 - 1804 spustoszyli nawet groby Mahometa i Huseina) i wprowadzenie czystości i prostoty obyczajów. Siła ich zżamana została przez Mohamet Alego (1819) i dopiero pod Abd-el-Azis ibn Saudem (sunnita) królem Nedźdu Wahabici doszli do ponownego znaczenia i potęgi. Zdołanie Dżiddy - położyło kres panowaniu Alego (grudzień 1925). W styczniu 1926 Abd-el-Azis ogłosił się królem Hedżasu.

W lutym 1930 na statku "Lupin" w zatoce perskiej nastąpiło spotkanie króla Faisala z Abd-el-Azis'em, a w kwietniu 1931 w Mekce podpisany został traktat przyjaźni między obu krajami. W r. 1932 ogłoszone zostało zjednoczenie Nedźdu i Hedżasu pod nazwą Arabii Saudyjskiej.

Wreszcie 3 października 1932 Irak został przyjęty do Ligi Narodów, jako czwarte z kolei niepodległe państwo muzułmańskie po Iranie, Turcji i Afganistanie.

W r. 1933 król Faisal składa wizytę w Wielkiej Brytanii.

W drodze powrotnej zatrzymuje się w Szwajcarii, celem przeprowadzenia leczenia. Wobec niepokojów asyryjskich przerywa kurację i wraca do kraju. 1 września podejmuje przerwane leczenie. Dnia 8 września umiera w Bernie na serce.



ron obejmuje syn jego G h a z i I (zwycięski), urodzo-

I r a k
człon-
kiem
Ligi Na-
rodów

Ghazi I

1933 -
1939

ny w Mekce. dnia 21 marca 1933 z małżeństwa z Huzainą, córką Nazir Paszy, wychowawcą szkoły w Harrow, zamożny sportowiec. W roku 1936 zamach stanu Hikmet Sulaimana b. ministra i prezydenta izby deputowanych, oraz gen. Bakr Sidqi al-Askari usunął partię - postępową gen. Nuri es-Said, który poszedł na wygnanie i nacjonalistyczną Masin-Paszy. W sierpniu 1938 Bakr Sidqi został zamordowany przez żołnierza, a H. Sulaiman zgłosił rezygnację. Do steru doszedł rząd umiarkowany Dżamil el-Midfa'i a (b. dowódca artylerii u Faisala w czasie wielkiej wojny, później trzykrotnego premiera, ministra, członka senatu itd.). Powrócił z wygnania Nuri es-Said i w grudniu 1938 został premierem.

W dniu kwietnia r. 1939 król Ghazi zginął w wypadku samochodowym.

Faisal II
1939

Królem proklamowany został syn jego Faisal II urodzony 2 maja 1935 z małżeństwa z księżniczką Alia b córka Alaga b. króla Hedżasu. Regentem został emir Abdullillah brat matki.

Rewolta
Raszid
Aali'ego

W dniu 6 września 1939 Irak, stosownie do warunków przy-
mienia z W. Brytanią zerwał stosunki dyplomatyczne z Mo-
mcami. Po rządzie Nuri as-Said'a doszedł w r. 1940 do władzy
(zamordowany został wówczas minister gen. Dżafar al-Askari) Ra-
szid Aali Al-Gailani adwokat z zawodu, wielokrotny minister,
przywódca opozycji nacjonalistycznej i jeden z założycieli
stowarzyszenia "Al-Akha". Zdemaskowany wkrótce jako agent państw
"osi" uciekł w styczniu 1941 zagranicę, lecz w dniu 3 kwietnia
powrócił i korzystając z nieobecności regenta i wakacji parla-
mentu dokonał zamachu stanu. W chwili, gdy rząd gen. Taha el-
Haszimi znajdował się w stanie dymisji, której regent jeszcze
nie przyjął i nie powierzył jeszcze nikomu misji sformowania

nowego rządu - Raszid Aali opierając się niemal wyłącznie na elementach sunnickich utworzył własny rząd i zakazał poszłom przebywającym w Bagdadzie opuszczać miasto.

Regent, przebywający w Basrze, wygłosił przez radio przemówienie, w którym potępił zamach i określił sprawców, jako na rządu działające w rękach obcych. Raszid Aali oświadczył przez radio, że zamierza przestrzegać postanowień przymierza brytyjsko-irackiego.

Wkrótce jednak okazało się coś wręcz przeciwnego. W kwietniu wylądowały w Basrze nowe kontyngenty wojsk brytyjskich, przeznaczonych do ochrony linii komunikacyjnych w Iraku. Władze irackie, które początkowo - zapewne pod wpływem innych państw arabskich - nie stawiały przeszkód przemarszom wojsk brytyjskich, zaczęły czynić trudności, oraz zarządziły koncentrację oddziałów irackich w rejonie brytyjskiej bazy lotniczej w Habbaniyah. Władze brytyjskie zażądały rozproszenia tej koncentracji. W dniu 2 maja w rocznicę urodzin króla Fajsala II artyleria iracka rozpoczęła ostrzeliwanie stanowisk brytyjskich około lotniska w Habbaniyah, samoloty brytyjskie obrzuciły w odpowiedzi bombami pozycje irackie. Rząd iracki zarządził mobilizację dwóch roczników, oraz zwrócił się do Niemiec o udzielenie pomocy. Zajęta została przez siły irackie bezbronna Rutba. Podjęte przez W. Brytanię zarządzenia wojenne w przeciągu kilkunastu dni zlikwidowały "awanturę" Raszid Aali'ego. Członkowie jego rządu udali się do Turcji i Iranu.

Regent, który opuścił kraj i udał się do Transjordanii, powrócił do Iraku, a legalny rząd objął władzę. 8 czerwca 1941 Irak zrywa stosunki z Włochami. 9 października gen. Nuri es-Said - obecny premier (ur. w r. 1888, - w czasie wielkiej wojny szef sztabu armii króla Hedżasu, a następnie północnej armii arabskiej) tworzy rząd, który w grudniu 1941 zrywa stosunki z Japonią, a 16 stycznia 1943 ogłasza przystąpienie Iraku do Ka-

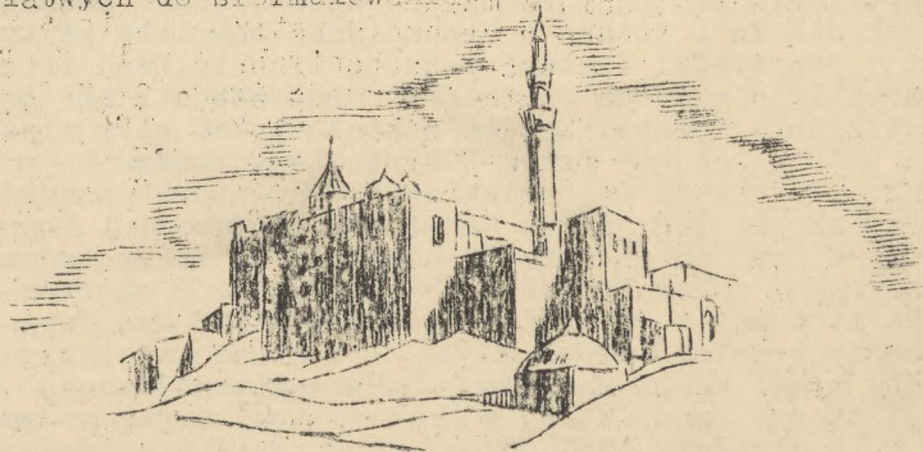
rty Atlantyckiej i wypowiedzenie wojny Niemcom, Włochom i Japonii.

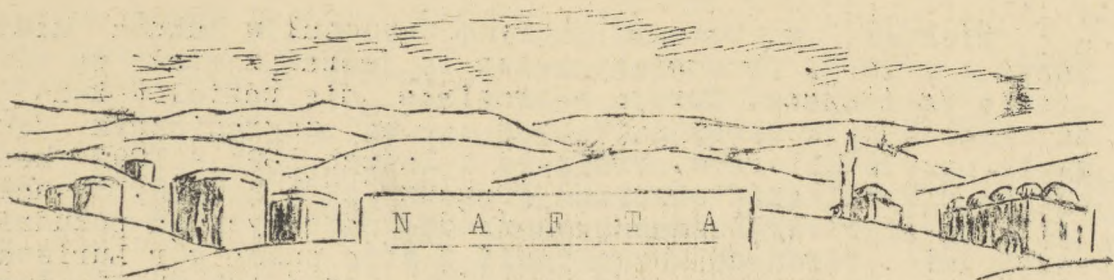
---oooOooo---

Z pośród zarysowujących się w polityce ostatnich lat tendencji znamienym jest w sprawach wewnętrznych dążenie Iraku do uczynienia religii sprawą prywatną każdego obywatela. Zaznaczyło się ono już w latach 1919 i 1920, kiedy wyznawcy obu sekt wzięli kilkakrotnie kilkakrotnie demonstracyjnie wspólny udział w obchodach religijnych.

Ma to na celu osłabienie taré i przeciwności między dwoma głównymi odłamami religijnymi islamu, które silnie odbijają się również na sprawach polityki.

W polityce zagranicznej Irak, biorąc udział w ruchu panarabskim (konferencja syryjska w r. 1937) i pakt islamijskim (pakt w Saadabad 1934), zdaje się dążyć do zrealizowania własnych celów politycznych, w obecnej chwili jednak zbyt jeszcze mgli- i niełatwych do sformułowania.





Najbardziej nowoczesno dzieje kraju wypełnia wyścig o naftę. Bez obawy o przesadę można powiedzieć, że nafta zdecydowała o losach tego kraju i o drogach, jakimi potoczył się jego rozwój polityczny i gospodarczy. Poznać szlaki na jej kich walka o naftę odbywała się i sprężyny, które kierowały wypadkami - to znaczy wiele zrozumieć z tego co się tu działo od czasu wielkiej wojny światowej i dzieje po dzień dzisiejszy.

Odkrycie mezopotamskich pól naftowych od Mosulu na północy przez Kanaqin, ku południowej granicy Persji - nie było rzeczą trudną.

Od dawien dawna kobiety szczepów Koczujących wydobywały ze znajdujących się na powierzchni ziemi źródła ropę wiadrami i smarowały nią bydło. Tu i ówdzie wydobywały się z ziemi gazy, które zapalone płonęły. Mężczyźni zajmujący się kowalstwem instalowali w tych miejscach swoje kuźnie, a kobiety prażyły na tym ogniu groch i inne rośliny strączkowe.

Gdy zrozumiano na świecie wartość tego drogiego płynu, rozpoczął się wyścig o posiadanie rozległych przestrzeni, kryjących złotodajną ropę. Historia tych walk o ropę, choć nie jest szczególnie dramatyczna, obfituje jednak w liczne momenty emocjonujące, rokowania, układy, intrygi i podstępny.

Pierwszą nowoczesną fabrykę zbudował w Bakuba Midhat Pasza w r. 1867. Przedsiębiorstwo to jednak zostało po pewnym czasie zamknięte. Turcja wzbraniała się udzielić koncesji na eksploatację złóż naftowych zarówno zagranicznym jak i swoim przedsiębiorcom. Wreszcie w latach 1891 - 1892 koncesję na poszukiwania otrzymał Francuz Jakób Morgan. Dokonał on odkrycia pierwszych znacznych źródeł naftowych na południowo-wschodnich terenach Mezopotamii u stóp pasma gór Kuristan, nie mając jednak funduszy nie mógł podjąć ich eksploatacji. Poszukiwania australijskiego inżyniera W. Knoxa d'Arcy doprowadziły w dziesięć lat później do odkrycia nowych złóż w Qasr-i-Szirin. Z powodu trudności eksploatacji powrócono wkrótce do pól naftowych odkrytych przez Morgana.

---000-000---

Raf. r. 1909 założone zostało Towarzystwo naftowe "Anglo-Persian Oil Company". Jego tereny naftowe rozciągały się po obu stronach granicy persko-tureckiej. Koncesja ważna była do r. 1913. Przed pierwszą wojną światową (1913) Persja odstąpiła pograniczne tereny w Khana, na których znajdowały się pola naftowe. Turcji. Towarzystwo to założyło 241 km długi rurociąg, którym doprowadzano ropę z pól naftowych Maidan-i-Naftun (Persja) przez Ahwaz do Abadan, gdzie wybudowano wielką rafinerię. W r. 1914 rząd angielski zapewnił sobie wpływ, angażując dwa miliony funtów szterlingów w tym przedsiębiorstwie.

Po wielkiej wojnie nazwa towarzystwa została zmieniona na "ANGLO-IRANIAN OIL COMPANY".

Dla eksploatacji źródeł naftowych tego towarzystwa, leżących w Iraku zostało utworzone posiłkowe towarzystwo "RAFDAIN OIL COMPANY". Pola naftowe tego towa-

rzystwa znajdują się w rejonie naftowym Khaneh. Ich rozległość wynosi około 1200 km². Działalność "Rafidain Oil Company" opiera się na trzech porozumieniach zawartych w latach 1925/1926 z rządem irackim. Firma wybudowała w r.1927 rafinerię w Alwand (8 km od Khanaginu), dokąd ropą z rejonu naftowego Khaneh doprowadza rurociągiem długości 48 km.

Ropa z Naft-Khaneh jest bardzo wysokiej jakości (61% ropy, 21% benzyny, 4% parafiny). Towarzystwo "Rafidain Oil Company" zaspatruje w produkty naftowe w pierwszej linii rynek wewnętrzny kraju. Koncesja jest ważna 99 lat.

---oooOooo---

Towarzystwo naftowe "SHELL" - jedno z trzech najpotężniejszych towarzystw naftowych świata wysłało na kilka lat przed wielką wojną do Stambułu swego agenta, sprytnego ormianina nazwiskiem Calust Sarkis-Goulbenkian, który znacząc wszystkie kulisy i intrygi wschodnie wkrótce doprowadził do podpisania pierwszej umowy (23.X.1912) między Bankiem Niemieckim, Tureckim Bankiem Narodowym i tow. "Shell". Bank Niemiecki i tow. "Shell" otrzymali po 25%, Bank Turecki 50% uczestnictwa w eksploatacji pól naftowych, położonych w wilocie Mesul. Koncesja opiewała na "Tureckie Towarzystwo Naftowe". W wyniku dalszych zabiegów Goulbenkiana Turecki Bank Narodowy odstępuje w marcu 1914 swój udział Anglii. Po przystąpieniu Turcji do wojny światowej Anglia ogłosiła oficjalnie, że niemieckie 25% udziału przeszły na rzecz Twa "Shell" (którego siedziba przeniesioną została tymczasem z Holandii do Anglii). W r.1920 udziały niemieckie przeszły w ręce grupy francusko-belgijskiej (na podstawie porozumienia Lloyd George - Clemenceau z dnia 24.IV.1920 w San Remo). Wywołało to długotrwałą wymianę not dyplomatycznych między W. Brytanią a

Stanami Zj., które domagały się prowadzenia polityki "otwar- tych drzwi" na terenach naftowych Iraku.

W marcu 1925 koncesję na wyłączną eksploatację pól nafto- wych w północnych okręgach Iraku i na wschód od Tygrysu z wy- łączeniem Basry (zmienioną częściowo umową z 24.III.1931) o- trzymało utworzone w tym celu towarzystwo, które w r.1929 o- trzymało nazwę " I R A Q P E T R O L E U M C O M P A N Y ".

W skład tego towarzystwa weszli Anglicy, Amerykanie, Fran- cuzi, Belgowie i Holendrzy. Koncesja obejmuje obszar 56 tys. km² i przedstawia wartość jednego miliarda f.szt. Ważność jej opiewa na 75 lat.

Nowe przedsiębiorstwo rozpoczęło wiercenia w kwietniu 1927 przedewszystkiem w rejonie Kirkuk (Baba Gurgur). Do końca ro- ku 1930 kompania przewierciła 115 tysięcy stóp i wydała na wiercenia 4 miliony f.szt.

W roku 1932 rozpoczęto a w 1934-tym zakończono budowę ru- roociągu (30 cm średnicy). Rurociąg biegnie z Kirkuk do m. Ha- ditha nad Eufratem, skąd jedno ramię ruroociągu skierowuje się przez Rutbę do Haify, drugie przez Palmyrę do Tripoli w Syrii.

Każde z ramion posiada 4 względnie 5 stacji pomp, ponadto na odcinku Kirkuk - Haditha rurociąg ma 3 stacje pomp. Koszt budowy wyniósł 10 milionów f.szt. 14 stycznia 1935 król Gha- zi zainaugurował otwarcie ruroociągu. Produkcja I.P.C.wyniosła w r.1934 prawie milion ton ropy (w Polsce 529 tys.ton), a w ro- ku następnym dwa razy tyle (1.975.156 ton).

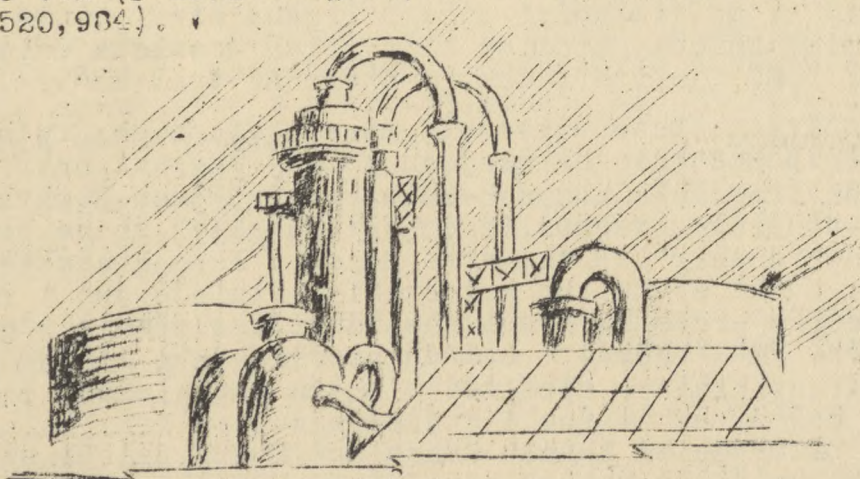
W kwietniu 1938 rząd Iraku udzielił nowej koncesji na prze- prowadzenie wierceń odkrywczych. Koncesję otrzymało towar- zystwo " B R I T I S H O I L D E V E L O P M E N T C O M - P A N Y ". Tereny eksploracyjne leżą na prawym brzegu Tygrysu w rejonie Mosulu i Qaiyara, oraz obejmują obszar prawie 70 ty- sięcy km². Warunki koncesji są dla Iraku korzystne. Koncesjo- nariusz obowiązany jest płacić 4 złote szylingi od każdej ek-

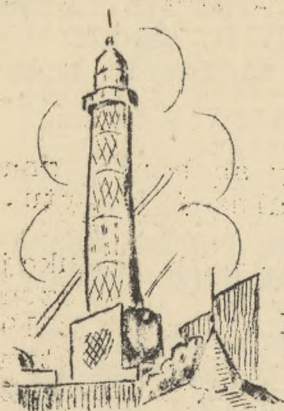
sportowanej tony. Ponadto rząd zastrzegł sobie prawo do 20 % produkcji. Towarzystwo zobowiązało się wpłacać 100 tys. złotych f.szt. rocznie do czasu uruchomienia produkcji. Do chwili obecnej tow. wydało już bardzo znaczne sumy na wiercenia badawcze.

---0000000---

Dochody Iraku z opłat koncesjonariuszy są bardzo znaczne i stanowią główną podstawę materialną jego bytu.

Produkcja Iraku jest bardzo okazała. W tabeli produkcji światowej Irak stoi na 3-mym miejscu (w r.1940 wyprzedzony został przez Kolumbię z jej 3,569,434-tonami). W roku 1930 wyniosła ona 4,345,000 ton (Polska 504,678) w r.1939 - tym 4,115,645 ton (Polska 522,374) a w r.1940-tym 3,238,873 ton (Polska 520,984).





C z ę ś ć III

PRZEWODNIK

IRAK PÓLNOCNY (Starożytna Asyria)



M O S U L

Drugie co do wielkości miasto Iraku. Liczy około 100-120 tysięcy mieszkańców. Stolica Iraku. Lwa mosulska dzieli się na 9 "kadha" i 23 "nakiya". Obszar około 23 tys. km².

HISTORIA. Data założenia miasta nieznana. Zostało pobudowane prawdopodobnie na miejscu starej warowni asyryjskiej. Starożytna armeńska nazwa Mosulu brzmi "Hesna Ebraya", to zn. twierdza drugiego brzegu. Za czasów perskich znane było pod nazwą "Nawardashir" to zn. nowe miasto. Jako arabskie "Al Mosul" t.j. punkt styku lub połączenia istnieje już w r. 640 po Chr. W języku arabskim Mosul nazywany jest również "garbem" albo "garb el ym" (hadba) z powodu profilu jaki miasto przedstawia od strony Niniwy, albo też "matką dwu wiosen" z powodu łagodnej pogody na wiosnę i w jesieni.

Przed otworzeniem Kanału Sueskiego Mosul dzięki swemu położeniu geograficznemu był centralnym punktem wymiany handlo-

wej między Europą a Indiami i tedy przechodziły wielkie karawany handlowe. Wielu podróżników europejskich, z których najbardziej znanym jest weneccjanin Marco Polo (1260), zwiedzało w średniowieczu Mosul.

Okres świetności miasta przypada na wieki XII i XIII kiedy Mosul był stolicą księstwa **A t a b e k ó w** (wychowawców synów sułtanów tureckich z dynastii Seldżuków). W r. 1170 zostało zdobyte przez sułtana Saladyna (Salah-ed-Din ibn Aiyub) i pozostaje przez pewien czas pod panowaniem jego następców.

Najsłynniejszym z Atabeków był sułtan **L u - l u** (XIII w.), pochodzenia chrześcijańskiego (był ormianinem i niewolnikiem), co odbiło się na stylu i ornamentacji budowli, które wznosił.

Dla zatarcia pamięci o swym pochodzeniu chrześcijańskim budował liczne meczety, założył szkołę grawerską i inkrustacji w metalu, której wyroby znaleźć dziś można w wielu muzeach Europy. Syn jego **M e l i k - S a l i h**, który przeciwstawił się Mongołom został zabity po zdobyciu i splądrowaniu miasta przez **H u l a g u** (1262). Ponownie Mosul zostało złupione przez Tamerlana (1400 r.). Przechadzając w następnych wiekach z rąk tureckich do perskich i z powrotem, miasto nie zdołało już podnieść się z upadku. Było jednak zawsze jeszcze warowną fortecą - w r. 1743 odparło 12-cie szturmów i wytrzymało 42-dniowe oblężenie szacha perskiego Nadir-chana. Dowódcą obrony był wówczas Hadżi Husein pasza al Dżalili ze znanej i zasłużonej dla Mosulu rodziny.

L U D N O Ś Ć. Większość mieszkańców Mosulu to muzułmanie i to odłam sunnickiego. Pozatem około 4 tysiące żydów i kilkuset sabeniów, trudniących się złotnictwem.

Chrześcijanie, których zamieszkuje w Mosulu około 22 tysięcy dzielą się na: katolików chaldejskich (dawnych nestorianów) około 3 tysięcy i syryjskich (dawnych jakobitów) około 6 ty -

sięcy, jakobitów około 7 tysięcy, poza tym około 600 nestorian (asyryjczyków - nazwa ściśle polityczna) około 500 ormian ortodoksyjnych i około 300 protestantów. Mosul jest stolicą patriarchy chaldejskiego i arcybiskupa syryjskiego.

Z A B Y T K I A R C H I T E K T O N I C Z N E. Mosul posiada czterdzieścia kościołów i około 100 meczetów, przy czym tylko w kilkunastu odprawiane są msze, inne są tylko mauzoleami.

K o ś c i ó ł r z y m s k o - k a t o l i c k i pod wezwaniem św. Jacka. Odroważa przy ul. Niniwy (z wieżą zegarową), poświęcony w r. 1872, prowadzony jest przez Dominikanów francuskich, którzy kierują również seminarium syryjsko-chaldejskim, oraz kongregacją iracką sióstr Terejarek św. Katarzyny Seneńskiej. Dominikanki utrzymują liczne szkoły dla dziewcząt w Mosulu i we wsiach chrześcijańskich w okolicy. Dominikanie osiedli w Mosulu w r. 1749.

Spśród dziesięciu kościołów chaldejskich (4 parafialne, 4 filialne i 2 zrujnowane) - najciekawsze są:

KATEDRA ŚW. MESKINTY - w pobliżu siedziby patriarchy (w bocznej ulicy - położonej na zachód od ulicy Niniwy),

ŚW. PIOTRA "SHIMUN AS SAPHA" najstarszy, w całości położony pod ziemią pod chaldejskim seminarium patriarchalnym,

MAR GUORGUIS, pod nowym kościołem tego samego imienia,

CHALDEJSKI KOŚCIÓŁ T A H I R A, "za murami", niedaleko rzeki (w kierunku szpitala cywilnego) i grupy starożytnych kościołów, położonych blisko siebie: M A R I C H A I A, M A R G U O R G U I S (grobowiec z X w.) i M A R J O H A N N A, - odrestaurowany po zniszczeniu w r. 1743, jest najbardziej typowym dla obrządku chaldejskiego.

Wszystkie te kościoły zlane były już w XIV w. lecz są znacznie starsze.

Katolicy syryjscy posiadają cztery kościoły, z których najciekawszym jest dawna katedra T A H I R A zawierająca godne uwagi rzeźby.

Z czterech kościołów jacobickich ciekawe są: katedra M A R T O M A z IX w. (Moul od XII w. jest stolicą biskupa jacobitów) i M A R H U D E N I.

Mar Fużeni, Tahira jacobitów i Tahira chaldejszyków otwarte są tylko we wtorki, czwartki i soboty m.g. 15 - 17.

Meczet D Ź A M I E L K E B I R (wielki), lub el Arbain w północnej dzielnicy miasta. Wysoki 60 m - pochylony minaret wznosi się na prostokątnej wieży i posiada ornamentykę z wypalanej cegły. Styl zbliżony do perskiego, wielka sala modłów zrujnowana i ma być odbudowaną w stylu andaluzyjskim. Ciekawsze zabytki z tego meczetu znajdują się w muzeum arabskim w Bagdadzie. Pochodzi z czasów Atabeka Nur ed-Dina (1146-1172).

N E B I S Z I T, w południowo-wschodniej dzielnicy miasta z dwoma kopułami, jedną zaokrągloną i drugą stożkową, oraz wysmukłym minaretem w trzech kondygnacjach w stylu tureckim i ementarzem, chlubi się posiadaniem grobu Seta, trzeciego syna Adama. Zbudowany przez Achmed paszę al Dżalili w r. 1215.

N E P I D Ź O R D Ź I S, zabytek historyczny, data powstania niewiadoma, odnowiony przez Tamerlana, posiada dwie kopuły okrągłą i stożkową, oraz trzeci z rzędu co do wysokości minaret, z którego pięć razy dziennie podawany jest zieloną chorągwią znak rozpoczęcia modłów przez wszystkich muezinów, pretenduje do posiadania grobu "proroka" św. Jerzego.

O M A J A D Ó W - jeden z najstarszych meczetów islamu, odrestaurowany za Ataleków.

A L N U R I - zbudowany przez Atabeka Nur ed-Dina z bardzo

wysokim minaretem, piękne inskrypcje.

N E B I Y U N I S - (na wschodnim brzegu Tygrysu) zbudowany na ruinach pałacu Asarhaddona i klasztoru nestoriańskiego Jo-

naszą na t.zw. wzgórzu pokutniczym. Grób proroka pojawił się nagle na tym miejscu w XIV w. i Tamerlan zbudował tu obecny meczet. Minaret został niedawno odbudowany.

Z pośród mauzoleów najciekawszy jest JAHIA ABU el QASSIM (w pobliżu chaldejskiej Tahira nad Tygrysem), który był kiedyś kaplicą pałacową sułtana LU' - LU'. Resztki ozdób i rzeźb marmurowych, wskazują na dawną wspaniałość. Wewnątrz nagrobek imama Yahia z twardego drzewa, całkowicie rzeźbiony. Przez całą długość sali biegnie fryz z wersetami koranu.

W sąsiedztwie cytadela turecka BASH TABIA t.zn. główna bateria, zbudowana na ruinach "wysokiego klasztoru" pod wezwaniem św. Abrahama i Gabriela. Cytadela wznosiła się w narożniku dawnych murów obronnych Mosulu, widocznych jeszcze nad Tygrysem i w kilku innych punktach miasta. U stóp cytadeli źródła wód siarczanych.

Obok cytadeli (bliżej miasta) ruiny QARA SERAI - czarnego pałacu sułtana Badr - ed Din Lu' - lu' al Atabiki (1222 - 1253). Na łukach pięknie sklepionych sal piękna ornamentyka - fryz przedstawiający postacie z rękami skrzyżowanymi i inskrypcje kufickie.

---oooOooo---

Mosul jest jednym z trzech głównych skupisk żydowskich w Iraku. Szeręg rodzin tu zamieszkujejących przechowuje tradycje jakoby z czasów niewoli asyryjskiej. Rabin Beniamin z Toledo, który odwiedził Mosul pod koniec XII w. spotkał tu około **siedm** tysięcy żydów. W dzielnicy żydowskiej (północnej) jest pięć synagog. Pod jedną z nich znajduje się grota, zwana grota proroka Eliasza. Według legendy świątynia ta powstała jeszcze

przed zburzeniem drugiej świątyni w Jerozolimie (r.70 po Chr.).
W tej to właśnie synagodze prawdopodobnie miał swoją rozprawę
dyskusyjną z Żydami mesulskimi w r.1290 dominikanin włoski Fra
Ricoldo di Monte Croce.

E R B I L

Stolica liwy. Nazwa - Arba Ilu oznaczała fortecę.

Starożytna Arbela. Na polach między Arbela a Gangamela po-
konany został w r. 331 prz. Chr. przez Aleksandra Wielkiego
król perski Dariusz III.

Około 1 km na południowy-zachód od miasta ruiny wieży MU-
ADHIN 27 m. wysokiej, pochodzącej prawdopodobnie z okresu Ho-
shidów.

K I R K U K

Stolica liwy i zagłębia naftowego.

W obrębie fortecy na wzgórzu - meczet i grób (rzekomy) pro-
roka Dawida.

Z A K H O

na pograniczu tureckim. Most z epoki Abbasydów i forteca
Armskt.

N I N I W A (Kujundżik i Nebi Junis)

P o ł o ż e n i e. Ninawa (a właściwie Ninua) leży na le-
wym brzegu Tygrysu - dokładnie na przeciw Mosulu. Droga grun-
towa będąca przedłużeniem mostu na Tygrysie, dzieli obszar da-
wnej Niniwy na prawie dwie równe części. Na północ od drogi
(na lewo) leży wzgórze i wioska K U J U N D Ż I K, na południe
(na prawo od drogi) wioska N E B I J U N I S z meczetem prze

robionym ze starożytnego kościoła nestoriańskiego i grobem, o którym legenda muzułmańska twierdzi, że jest grobem proroka Jonasza, czczonego również przez mahometan. -

N i n i w a była miastem - warownią, otoczonym potężnymi murami z cegieł surowych na podstawie kamiennej (konstrukcja widoczna po obu brzegach rzeki Hosar). Grubość muru wynosiła 12 m, pozostałości jego przedstawiają się dziś jako wały pokryte trawą, obniżenia w wałach wskazują gdzie były bramy(15).

Tworzyły one nieregularny czworobok, otoczony z trzech stron głębokim rowem, wypełnionym wodą. Od wschodu miasto posiadało jeszcze dodatkowe wzmocnienia zewnętrzne. Uchodziło za niezdołbane. Obszar zamknięty murami był mniejszy, niż Babilonu i wynosił około 7 km². Zaledwie dwa pagórki zostały po bieżnie zbudane a mianowicie wzgórze Kujundżik (jagnię), wysokie około 25 m, długie około 850 m i szerokie około 500 m, a w obwodzie posiadające około 2400 m, na którym wznosiły się pałace następców Sargona II (722 - 705): S e n a h e r y b a (705 - 681) na północno - wschodnim i jego wnuka A ś ś u r b a n i p a l a (668 - 626) na południowo-wschodnim krańcu, oraz Nebi Junis po przeciwnej stronie drogi, gdzie dominował pałac A s a r h a d d o n a (680 - 668) syna Senaheryba. Od wschodu broniły miasta wody Tygrysu, który płynął wzdłuż zachodniego muru, - piaski naniesione przez rzekę Hosar, przepływający przez Niniwę dopływ Tygrysu, przesunęły bieg jego ku zachodowi. Dwa posągi - płaskorzeźby olbrzymich uskrzydłych byków o ludzkich głowach (lamassu), strzegące t.zwanej b r a m y C h e r u b ó w w głównym wale północno-zachodnim przedstawiają wszystko, co pozostało na miejscu z świetności dawnej Niniwy. Znaczenie ideowe lamassu nie jest zupełnie jasne. Prawdopodobnie chciano w ten sposób wyrazić siłę fizyczną, pełną spokoju, powagi i dostojności. Te twory fantazji nazywane kirubu (pokrewieństwo z hebr.kerubim i naszym che-

rubin - narzuca się). Posągi te umieszczano u wejścia do pokojów, przed bramami pałaców - jako duchy strażnicze. Asarhaddon w opisie swego pałacu babilońskiego mówi "umieściłem w bramach byki i kolosy, która stosownie do swego powołania zwracają się przeciw złemu, strzegą progów i dbają o pokój na drodze króla, ich twórcy".

By przechodzący mógł je oglądać od przodu i z boku mają lamassu po pięć łap, z których dwie przednie stoją, trzy zaś są w ruchu. Dopiero od czasów Senaheryba lamassu przedstawiane są z czterema łapami.

H i s t o r i a. Niniwa ostatnia stolica Asyrii, nie została przez asyryjczyków założona, lecz zdobyta, jako miasto znana była już za czasów G u d e i (ok.r.2600 przed Chr.) pod nazwą H a n n a k i - t.j. miasto bogini Hanna, późniejszej I ś t a r, bóstwa wojennego i patronki miasta.

Okres wzrostu znaczenia Niniwy rozpoczął się, gdy król A ś ś u r b e l - k a l a (1092 - 1073) syn Tiglat Pilezara I przeniósł stolicę państwa z Kalhu (dziś Nimrud) do Niniwy. Następne dwa wieki nie sprzyjały rozwojowi miasta. Dopiero gdy na tronie asyryjskim zasiedli świetni uzurpatorzy T i g l a t P i l e z a r III (745 - 727), S a r g o n II (722 - 705), oraz ich następcy Asarhaddon (680 - 669) i A ś ś u r b e n i p a l (668 - 626), za których Asyria doszła do szczytu potęgi - Niniwa, pozbywszy się konkurencji Babilonu, - jako stolica światowego imperium przeżyła krótki stosunkowo, bo zaledwie nieco więcej niż sto lat trwający okres świetności.

Sya Sargona II S e n e h e r y b (705 - 681) przenosi do Niniwy złoty posąg boga Marduka, władcy świata, święty symbol religijnego władztwa Babilonu nad światem. Złoto, srebro i inne łupy wojenne napływały nieprzerwanym strumieniem od podbitych narodów. Setki tysięcy jeńców, a wśród nich kilkadziesiąt

tysiący uprowadzonych po zdobyciu (722) przez wojska S a l - m a n a s s a r a V (727 - 722) Samarii żydów, pracowało nad wznoszeniem wspaniałych świątyń i pałaców królewskich, zakładaniem parków, ogrodów i zwierzyńców. Miasto opływało w krwawo zdobyte łostatki, oddawało się uciechom i rozkoszom. Gromi je za to prorok J o n a s z, działający tu za czasów Aššur-dajana III (771-764).

Ostatni despotyczni władcy Asyrii - oddawali się sami rozkoszemu życiu, popierali literaturę i sztukę, wojowanie pozostawiając swym wodzom. Nieśmiertelną zasługą jednak Aššurbanipala - jako mecenasa nauki będzie, że dla swej biblioteki kazał przepisać w języku asyryjskim z tekstów starobabilońskich tysiące tabliczek treści literackiej, ocalając w ten sposób dla potomności bezcenne wprost skarby najstarszej myśli ludzkiej, które po Sumerach odziedziczyli w sumeryjskim języku kapłani babilońscy. Duża część tych utworów pochodzi z II i III tysiąclecia przed Chr. Z wyjątkiem dramatu i muzyki spotykamy tu wszystkie rodzaje piśmiennictwa. Największym dobroczyńcą miasta był Sencheryb, który sam mówi, że uczynił z Niniwy "stolicę swego królestwa, dziw całego świata i podniósł jej mury do wysokości gór". Zaopatrzył on miasto w wodociągi, zbudował arsenał i t.d.

Trzej jeszcze władcy mało znaczący panowali po Aššurbanipalu w Niniwie. Rządy w Babilonie z ich ramienia sprawował w tym czasie, jako wicekról, książę chaldejskiego pochodzenia N a b o p o l a s s a r, który ogłosił się wnet królem Babilonu. Za jego namową i zgodą, król Medów K y a x a r e s spu stoszył Asyrię i obległ Niniwę. Z pomocą przyszła mu niebywała powódź. Oblegający na tratwach podsunęli tarany pod mury miasta i zdobyli je po dwuletnim oblężeniu w r.606. Kyaxares spalił miasto, zrównał je z ziemią i zalał wodą. Zniszczenie było tak dokładne, że X e n o f o n, powracając tędy w dwie-

ście lat później (401) z wyprawy w służbie Cyrusa Młodsze­go , nie wspomina zupełnie o Niniwie, - a opisując opuszczone ruiny nazywa je Mespila. W epoce rzymskiej nawet pamięć o miejscu, gdzie Niniwa była położona zaginęła.

W ten sposób spełniło się proroctwo S o f o n i a s z a (2,13-15) "Pan ku północy wyciągnie swą rękę i zniszczy Aśšura i uczyni Niniw pustkowiem, stepem do pustyni podobnym".

O d k r y c i a. Dopiero w 2500 lat po upadku Niniwy przypomniła sobie o niej ludzkość. W r. 1820 przedstawiciel East India Company w Bagdadzie C.J.Rich, przejeżdżając przez Mosul zwrócił uwagę na pagórki po wschodniej stronie rzeki i doszedł do wniosku, że w tym miejscu musiała się wznosić starożytna Niniwa.

W dwadzieścia lat później b.lekarz Mahometa Alego P a w e ł B l o t t a, mianowany konsulem francuskim w Mosulu rozpoczął pierwsze prace wykopaliskowe w Kajudżik lecz bez powodzenia.

Więcej szczęścia posiadał H e n r y L a y a r d. W roku 1894 odkopano główne wejście do pałacu Senaheryba, który liczył 70 sal. Znaleźiono dziesięć olbrzymich skrzydlatych byków, rzeźby i napisy o bezcennej wartości historycznej. Jeden z napisów n.p. kreśli historię wojny Senaheryba z królem judzkim Hezechiaszen (701), opis zgadza się w zupełności z przedstawieniem biblijnym. Odkryto m.i. dwa pokoje, których podłogi prawie na k/2 m - pokryte były tabliczkami i cylindrami z wypalanej gliny z odcisniętym pismem klinowym. Okazało się, że są to k r o n i k i k r ó l e w s k i e, spisy bogów, słowniki, kalendarze i t.p. Posuwając się korytarzem, który prowadził z tych pokoi w stronę rzeki znaleziono dalsze tabliczki nad jej brzegiem. Później Layard przeprowadził również badania na wzgórzu Nebi Junis, gdzie odkrył pałac Asarhaddona.

Znaleziono jeszcze kilka stosów takich tabliczek. Razem jest ich około 25 tysięcy. Treść ich wydrukowana mogłaby wypełnić

10 tysięcy tomów po 500 stron każdy. Stanowią one część prywatnej biblioteki Aššurbanipala, który - jak sam mówi o sobie "pojął mądrość Neba (zdaje się patrona "sztuki pisania, pias-tuna trzciny do pisania i tablic przeznaczenia"), wszystkie sztuki pisania i sam stał się mistrzem wszystkiego tego". Wśród tych właśnie tabliczek znalazł G e o r g e S m i t h teksty o potopie, wykazujące pewne podobieństwo do historii biblijnej.

Większość wykopalisk znajduje się w British Museum w Londynie. Dwa wielkie pomniki z kamienia wapiennego znajdują się w muzeum starożytności w Bagdadzie.

Wiele - być może - tajemnic kryją w sobie jeszcze niepo-każne pagórki Niniwy. Prace wykopaliskowym podjętym w poło-wie ub. wieku daleko bowiem do końca. Na dalsze odkrycia czeka pałac Asarhaddona, gdzie świętość miejsca nie pozwala narazie na prace wykopaliskowe. Już to jednak co nam przyniosły do-tychczasowe odkrycia przedstawia nieocenioną wartość dla nauki i wiedzy.

D U R Š A R R U K I N (Horsabad)

P o ł o ż e n i e. Droga prowadzi z Mosulu przez most na Tygrysie w kierunku północno-wschodnim. Tuż za wałami Niniwy zbacza z traktu do Aqry w lewo, biegnie wzdłuż koryta rzeki Hosar i po jednym kilometrze ponownie rozdziela się. Lewe ramię rozvidlenia prowadzi do Ain Sifni. Na 22-gim kilometrze (licząc od mostu na Tygrysie) drogi do Ain Sifni wioska Hor-sabad, która leży na terenie asyryjskiego Dur Šarrukin. Droga dostępna dla samochodów w okresie dobrej pogody.

H i s t o r i a. Dur Šarrukin czyli twierdza Sargona, zbu-dowana została przez S a r g o n a II, który tu postanowił wznieść swój pałac i tu przenieść swą stolicę z Niniwy. Sargon zmarł - zanim budowa pałacu została ukończona.

Odkrycie. Odkrycie nastąpiło przypadkowo. Na teren prac wykopaliskowych, które konsul francuski B e t t a rozpoczął w Kujundżik (Niniwa), przybył pewnego razu wieśniak z pobliskiej osady i przypatrując się robotom oświadczył, że w jego wiosce takie czerepy i cegły można znaleźć przy budowie każdego domu. Pierwsze prace, które Betta rozpoczął według ważnych wskazówek wieśniaka, doprowadziły do jednego z największych odkryć archeologicznych (1843 - 45). Po nim dalsze kierownictwo objął W i k t o r P l a c e (1851 - 55). Odkopano pałac S a r g o n a, którego budowle wznosiły się na obszarze kilkunastu hektarów i mieściły setki sal. Pałac składał się z pięciu głównych części, oddzielonych wielkimi dziedzińcami. Właściwy pałac wzniesiony był na tarasie, na który prowadziło kilka bram. Przy głównej bramie o sklepionych portalach między dwiema kwadratowymi wieżami czuwały lamassu.

Ściany sal wyłożone były płytami kamiennymi i alabastrowymi ozdobionymi płaskorzeźbami, emalią i malowidłami. Ogólna powierzchnia tych płaskorzeźb wynosiła około 6000 m². - Napisy odczytane zostały znacznie później, gdy dzięki pracom uczonych udało się odczytać inskrypcje asyryjskie. - W obrębie zabudowań pałacowych wznosiły się t r z y ś w i ą t y n i e, oraz z i g g u r a t - dziś niewysoki pagórek. Miasto otaczał mur c e g l a n y grubości 25 m, przez który 7 bram prowadziło do wewnątrz. Zdobycze archeologiczne były ogromne. Większość wykopalisk wśród wielkich trudności ze względu na rozmiary kolosalnych rzeźb rozeszła się po największych muzeach świata.

W r. 1928 prace wykopaliskowe zostały na nowo podjęte przez instytut orientalny uniwersytetu w Chicago. Odkryto nowe rzeźby. Jednego byka skrzydłatego z sali tronowej (rzeźba o grubości 1/2 m i około 16 m² powierzchni) przewieziono do Ameryki. W r. 1939 przewieziono dwa byki do Bagdadu, gdzie zdobia

bramę zbudowaną w stylu asyryjskim a mającą stanowić główne wejście do przyszłego muzeum narodowego. Każdy z nich ważył 25 ton.

Na miejscu pozostało niewiele ciekawego. Na lewo od drogi (obok osiedla) resztki wrót miejskich w murze północno - zachodnim. W pobliżu zigguratu po stronie poł.-wsch. pozostałości kamiennego łuku, przez który był dostęp z pałacu do innych części twierdzy bez schodzenia na niżej położony poziom miasta. Obok zigguratu dom ekspedycji wykopaliskowej, za domem sala tronowa Sargona, w niej wielka monolitowa podstawa tronu i fragmenty rzeźb byków, zniszczone przez ogień.

K. A. L. E. H. (N i m r u d)

P o ł o ż e n i e. Z Mosulu przez most na Tygrysie, koło Nebi Junis na południowy wschód drogą na Quwair. Po 34 km w m. Basatliya w prawo w kierunku południowo-zachodnim (nie południowym) na Abbas Radjal (5 km), skąd 2 km w kierunku zachodnim obok źródeł naftowych.

H i s t o r i a. Założycielem Kalhu (bibl. Caloh, ks. Gen. X. 11), drugiej stolicy Asyrii był S a l m a n a s s a r I (1280 - 1261 przed Chr.). Kiedy Kalhu zostało stolicą Asyrii tego dokładnie nie wiemy. Nazwa dzisiejsza Nimrud pochodzi od legendarnego wielkiego myśliwego Nimroda.

Teren Kalhu obejmuje obszar 1200 x 600 m i przedstawia się dziś jako pole poryte rowami, dołami i wzniesieniami. W północno-zachodnim rogu wznosi się pagórek dziś jeszcze 35m wysoki, pozostałość zigguratu świątyni boga wojny Niniba. Na południe od zigguratu wznosił się pałac A s s u r - n a z i r - p a l a III (884 - 860 prz. Chr.), opodal na południowy-wschód pałac t.zw. c e n t r a l n y S a l m a n a s s a r a III (860 - 824 prz. Chr.), a w rogu południowo

zachodnim pałacu Asarhadona (681 - 669), który jednak nie był nigdy dokończony, a ponadto zniszczony został przez pożar.

O d k r y c i a. Pierwsze szczęśliwe prace archeologiczne prowadził w Nimrud Henryk Layard w r. 1845. Władze tureckie w osobie gubernatora wilajetu mosulskiego usiłowały przeszkodzić pracom Layarda, instalując na terenie wykopalisk fałszywy cmentarz muzułmański. Dzięki okoliczności, że gubernator został odwołany, Layard mógł w roku następnym przystąpić do dalszych robót. Wśród wielkiej ilości odkrytych cennych rzeźb i pomników najbardziej godnym uwagi jest t.zw. czarny obelisk Salmanassara III.

Płaskorzeźby na alabastrowym obelisku przedstawiają składanie daniny przez pięć krajów m.i. - jak objaśnia napis przez Jehu, syna Omru króla izraelskiego (wg Biblii Jehu naznaczony został na króla przez proroka Eliasza - ks. Król. XIX.15.).

Prawie wszystkie wykopaliska, po pokonaniu dużych trudności transportowych znalazły się w British Museum. Dwa piękne skrzydlate geniusze znajdują się w muzeum starożytności w Bagdadzie.

----oooOooo----

Dziesięć kilometrów od Basatliya w kierunku na Kara-Qosh - wioska Balawat, gdzie archeolog Hormuzd Rassam odkrył w r. 1879 słynne bronzowe drzwi z pałacu Salmanassara II, znajdujące się obecnie w British Museum.

A Š Š U R (Qal'at Šergat)

P o ł o ż e n i e. Aššur leży około 115 km na południe od Mosulu. Od Qaiyara - 45 km - niezła droga asfaltowa. Na 27-gm

kilometrze od Qaiyara droga przechodzi przez most żelazny na rzece, na 45-tym kilometrze w pobliżu lepianki drożnika należy skrócić na dość dobrze widoczną w terenie dróżkę, która prowadzi w obręb ruin.

H i s t o r i a. Aššur jest jedną z czterech (Kalhu dziś Nimrud, Ninua dziś Kujundżik i Nebi Junis, oraz Dur Šarrukin dziś Horsaḡbad), a przy tym najstarszą stolicą Asyrii. Powstanie miasta podobnie jak i początki Asyrii giną w pomroce dziejowej. Prawdopodobnie istniało już w okresie przedasyryjskim. Założycielem miał być król K i k i a (około r. 2300 prz. Chr.) a pierwszym budowniczym świątyni boga Aššur król A u s p i a. Pierwsi władcy Asyryjczyków noszą tytuł kapłanów - p a - t e s i. bożka Aššur i zależni są politycznie od Babilonii.

Miasto dzieli losy formującego się dopiero państwa, przeżywa swój rozkwit gdy Asyria, korzystając ze sprzyjających okoliczności (najazd Hetytów w XIX w. prz. Chr.) wyzwala się z pod władzy Babilonu. Potężni królowie A d a d n i r a r i I (1210 - 1281), S a l m a n a s s a r I (1280 - 1261), budują tu swe pałace. - Kiedy stolica przeniesiona została do Kalhu nie wiadomo dokładnie. We wielkim wstęgowym napisie króla A š š u r - n a z i r - p a l ā (884 - 860 prz. Chr.) powiedziane jest, że założycielem Kalhu (lub Caleh wg. Gen. X. 11.) był S a l m a n a s s a r I, w każdym razie musiało się to stać przed Aššur-bel-kalem I (1092 - 1073), synem Tiglat Pilezara I, który przeniósł stolicę Asyrii z Kalhu do Niniwy. Również możliwe jest, że Aššur, stolica boga Aššura, zachował swe znaczenie obok Kalhu a nawet Niniwy.

O d k r y c i a. Prace odkrywcze ustaliły istnienie dwu miast, z których nowsze zbudowane zostało na ruinach starszego. Jako miasto-forteca, podobnie zresztą jak i inne miasta asyryjskie, Aššur był otoczony potężnym m u r e m z c e - g i e 2, którego zwaliska w kształcie pagórków wskazują dziś

zarysy ówczesnych fortyfikacji. Najbardziej rzucającą się w oczy pozostałością to ziggurat, wzniesiony na cześć boga Aśšura, który dziś jeszcze przedstawia się jako dość wysokie pagórek. Wewnątrz charakterystyczna komora z cegieł. Aśšur, lokalne wojenne bóstwo asyryjczyków, nabrał wraz ze wzrostem potęgi Asyrii, znaczenia i powagi bóstwa powszechnego.

Na tym samym wzgórzu wznosiły się dwie bliźniacze świątynie: Anu boga niebiosów i Adada boga piorunów, oraz mniejsze sanktuaria: Beila boga ziemi (syna Anu), Marduka lokalnego bóstwa Babilonu (władcy świata) i Ištar bogini miłości i przyrody.

Między zigguratem a świątyniami znajdował się otwarty dziedziniec, ozdobiony w okresie panowania partyjskiego kolumnadą. Ze szczytu zigguratu rozlega się szeroki widok na labirynt ulic i domów w obrębie murów. Prawie wszystkie domy - zwłaszcza większe - posiadały wewnętrzne i zewnętrzne dziedzińce i łazienki.

Wody Tygrysu, spiętrzone niegdyś tamą podnosiły się tak wysoko, że okręty mogły dobiegać do nabrzeża, którego kamienne obramowanie widoczne jest jeszcze dzisiaj.

Najbardziej gratowne poszukiwania archeologiczne na terenie Aśšur przeprowadziła ekspedycja W.A. Andrae w latach 1903 - 1914. Stworzył on cały system podziemnych tuneli pozostałych do dziś. Prace te przyniosły znaczne zdobycze archeologiczne. Odkryto: napisy, grobowce z sarkofagami m.i. grobowce pięciu królów partyjskich i t.d.

Wykonaniska, pochodzące z epoki archaicznej (przed r.1350) państwa asyryjskiego, noszą cechy sztuki sumeryjskiej n.p.głowa męskiej statuetki (ok.2500 prz.Chr.), najstarszy okaz sztuki asyryjskiej, jest wybitnym nawiązaniem wzorów sumeryj-

skich: zgolone włosy i wasy, broda krótko strzyżona i zapuszczona w kręcone loczki. Ceramika mało wytworna.

M A L T A I

Z Mosulu drogą na Zakho. Na 56-tym kilometrze po przebyciu żelaznego mostu na rzece Rudbar Dehok skrócić na wschód (w prawo) w kierunku na Dehok.

W pobliżu wioski Maltai znajduje się wykuta na zboczu skały płaskorzeźba asyryjska, częściowo uszkodzona przez wycięcie celi pustelniczej. Płaskorzeźba przedstawia trzy podobne sceny: król asyryjski składa bóstwu hołd. Każda scena obejmuje dziewięć osób.

Płaskorzeźba pochodzi prawdopodobnie z okresu asyryjskich wypraw wojennych w kierunku północnym.

D Ż E R U A N (Jerwan) - B e v i a n

P o ł o ż e n i e. Z Mosulu 48 km przez Horsabad do Ainsifni - tylko przy dobrej pogodzie. Z Ain Sifni w kierunku południowo-wschodnim (5 km) do Dżeruan. Droga dla dużych samochodów ciężarowych prawie niedostępna, - poza tym tylko przy suchej pogodzie - i o ile możliwości z przewodnikiem. O wskazaniu przewodnika można zwrócić się do Abdul Kerim Izmail bega brata naczelnika gminy Jezydów w Ain Sifni, który mówi po angielsku.

O d k r y c i a. Od dawna było wiadomem, że S e n a h e r y b zbudował dla Niniwy wodociąg, jednakże dopiero w ostatnim dziesięcioleciu odkryte zostały źródła, bieg a k w a - d u k t u i fragmenty budowli.

W r. 1932 duński archeolog dr. Jacobsen znalazł na przyzbie domu muhtarza z Jerwan duży kamień z napisem asyryjskim w którym odcyfrował m.i. słowo "most". Dalsze poszukiwania dopro-

wadziły do odcyfrowania całego napisu, którego treść obok imienia "Senaheryb", była następująca: "Zbudowałem kanał do łąk Niniwy, ponad wąwozem wzniosłem most z białych kamieni i spowodowałem wody do płynięcia po nim". Okazało się, że ten most, to najstarszy w świecie akwadukt zbudowany w r. 690 prz. Chr. w ciągu 1 roku i 3 miesięcy przez Senaheryba.

Kamienna struktura "mostu" koło wioski Jerwan, składała się z 7 wyskich na 7 m łuków z wielkich bloków piaskowca, na których zbudowane było łożysko kamienne szer. 22 m i długie na 280 m. Płynąca pod spodem rzeka zniszczyła w czasie powodzi konstrukcję łuków. Bloki kamienne pokryte są napisami asyryjskimi.

Dalsze badania wykazały, że początek akwaduktu znajduje się koło Bevian.

Do Bevian z Ain Sifni w kierunku północno-wschodnim około 12 km bardzo marnej - zwłaszcza na końcowym odcinku - drogi samochodowej.

Tu rzeka Gomel dopływ Wielkiego Zab' u wytryska z rozpadliny górskiej. W miejscu, gdzie w rzece leży wielki blok kamienny pokryty płaskorzeźbami i napisami, zaczynał się akwadukt. W pobliżu znajdują się słynne płaskorzeźby skalne i 11 tablic - Senaheryba, częściowo zniszczone w okresie wczesnego chrześcijaństwa przez mnichów, którzy tu budowali sobie cele. - Napisy odcyfrowane po raz pierwszy w r. 1879, zostały sprawdzone przez dr. Jacobsena.

Do budowy akwaduktu, którego bieg wynosił około 80 km użyto około 2 milionów kamieni, których dostarczał pobliski kamieniołom.

H A T H R A (El Hadhr)

P o ł o ż e n i e. Ruiny Hatry leżą na prawym brzegu Wadi Tharthar, około 140 km w kierunku południowo-zachodnim od Mo-

sulu przez Qaiyara (70 km). Z Qaiyara obok lotniska w prawo drogą asfaltową - 1 1/2 km po czym od miejsca gdzie asfalt skręca dość ostro na północny-zachód droga prowadzi śladem pustynnym aż do mostu na W.Tharthar.- Kolejną do stacji kolejowej Qal'at Sharqat, stąd zaś samochodem około 1 1/2 godz.

Są to najlepiej zachowane ruiny w Iraku, jedyne w swoim rodzaju miasta pustynnego.

H i s t o r i a. Kiedy miasto zostało założone niewiadomo. Powstało prawdopodobnie na silnie uczęszczanej drodze karawanowej. Okres jego rozkwitu przypada na II - III w. po Chr., kiedy jest silną fortecą, otoczoną murami, pod władzą własnych królów, prawdopodobnie pochodzenia arabskiego (?) lecz płacących daninę królom partyjskim. O sile jego obwarowań świadczy fakt, że oparło się kilkakrotnym oblężeniom. W r. 117 po Chr. Trajanowi, w r. 200 i 204-tym Septimusowi Sewerusowi, a w 25 lat później Sassanidom, którzy zawładnęli tronem partyjskim - nie udało się zdobyć Hatry. Dopiero około r. 250 Sassanidzie S h a p u r o w i (Sapor) I-emu, dzięki zdradzie córki władcy miasta, udaje się zawładnąć Hatrą. Miasto znika z kart historii, aż do XIX w., kiedy prace wykopaliskowe Henryka L a y a r d a i innych przywracają pamięć o jej istnieniu i dziejach.

O d k r y c i a. Misto otoczone było widocznym jeszcze dzisiaj grubym murem około 5 km obwodu - o 32 bastionach i wieżach, rowem i wałem. Cztery bramy prowadziły do miasta. W obrębie murów - ruiny pałacu królewskiego o świątyni słońca w kształcie prostokąta. Budynki pałacowe mieściły się w części zachodniej prostokąta. Rozplanowanie pałacu oryginalne. Składa się on z 7 hal sklepionych, otwartych od wschodu o różnych rozmiarach. W tyle za największą halą, znajduje się przybudówka, otoczona wąskim, sklepionym, ciemnym krużgankiem, która stanowiła **Sanktuarium**.

Pod łukami rzeźby - częściowo niezłe zachowane - głowy męskie, żeńskie, smoki, gryfony, przeważnie jednak zniszczone

przez Beduinów, którzy ćwiczyli się w strzelaniu do masek tych, jako do celów. Jedną z rzeźb najlepiej zachowaną została wycięta i przeniesiona do Muzeum Irackiego w Bagdadzie.

Legenda o skarbach, zakopanych pod sanktuarium zachęcała niejednokrotnie amatorskich archeologów do bezplanowego i bezskutecznego kopania. - Przed pałacem sklepiony zbiornik na wodę, częściowo zasypany.

Pałac zbudowany został w okresie między Trajanem a Septimusem Sewerem w stylu - jak mówi Layard - rzymskim lub bizantyjskim w zniekształconym smaku artystycznym Konstantynopola.

Z A B Y T K I C H R Z E Ś C I J A Ń S K I E

W najbliższej okolicy Mosulu utrzymało się kilkanaście ośrodków chrześcijańskich a mianowicie sześć wiosek katolików chaldejskich na północ od Mosulu: Tell Kef, Batnai, Bagofa, Tell Escof i Al Qosh (mauzoleum proroka Nachuma, który według podania żydowskiego miał pochodzić z tej wsi i do którego w Zielone Świątki - Szewuot - Żydzi odbywają pielgrzymki), oraz na południowy wschód od Mosulu Keramless, trzy wioski katolików syryjskich i jakobitów (Basziqa, Bartelli i Kara Qosh).

Wszystkie one posiadają mniej lub więcej stare kościoły. Najbardziej interesującymi budowlami chrześcijańskimi są klasztory św. Behnama, Rabban Hormezda i Mar Matti.

K L A S Z T O R ś w . B E H N A M A

Z Mosulu około 35 km przez most na Tygrysie, koło Nebi Junis w kierunku południowo-wschodnim drogą na Quwair.

Jeden z najpiękniejszych i najstarszych zabytków kościelnych (syryjsko-katolicki) na Wschodzie. Pochodzi z IV w. Położony na wzgórzu w pobliżu wioski Khudur i otoczony murami.

W pobliżu kościoła (około 30 m) grobowiec św. Behnama męczennika i jego siostry Sary, w ostatnich czasach odnowiony. Kościół trzynawowy o 9-ciu kopułach ma wygląd fortecy. Chór restaurowany w XII w. Dwie bramy pod portykiem. Wewnątrz płaskorzeźby św. Behnama na koniu z datą 1861 (=1550) i jego siostry Sary.

Według podania św. Behnam był synem Senaheriba nawróconego gubernatora perskiego miasta Nimrud.

Niedaleko klasztoru - budowla zwana A i n S a r a h, gdzie znajduje się źródło siarczane.

K L A S Z T O R P A B B A N H O R M E Z D A

Z Mosulu około 46 km przez most na Tygrysie - w kierunku północnym drogą asfaltowaną przez most na rzece Hosar, poczyn dobrą drogą na Zakho. Po 4 km zboczyć w prawo na Tell Kef (również piękny kościół chaldejski) - B a t n a i (w pobliżu niezamieszkały klasztor Mar Auraha) - Tell Esqof - Sharafiyah, drogą gruntową po deszczu trudna do przebycia samochodem. Można również jechać dalej szosą na Zakho, na 41 kilometrze zboczyć na wschód poczyn 15 km drogą gruntową przez miejscowości T e r r i a n i i B a d r i a h (około 2 g.).

Klasztor położony malowniczo prawie 700 m nad poziomem morza w pobliżu wsi Al-Qosh. Pochodzi z VI lub VII w. Niegdyś posiadał 400 cel kutyh w skale dla mnichów chaldejskich, z których pozostało dziś tylko 45. Refektarz wykuty w jednolitym bloku skalnym.

W kościele grobowce licznych patriarchów z okresu nestoriańskiego.

Półtora kilometra od Al-Qosh znajduje się nowoczesny klasztor i kościół chaldejski położony u stóp pasma górskiego, na zboczu którego wznosi się klasztor Hormezda. Tu znajduje

się obecnie słynna biblioteka Rabbān Hormezda.

KLASZTOR M A R M A T T I "klasztor na skale"

Z Mosulu - około 36 km - przez most w kierunku wschodnim drogą na A q r a - po czym w lewo ścieżką około 6 - 8 km, lub też w tym samym kierunku szosą na E r b i l do Khaznah, skąd w kierunku północno-wschodnim szosą na Agra, po czym drogą na Bir Banak i Mirga.

Klasztor położony na górze Alfań na wysokości około 1300 m w paśmie gór Maqlab. Pochodzi z IV w. Zbudowany został według podania przez nawróconego gubernatora prowincji dla pustelnika Mateusza, jako forteca. Posiadał słynną bibliotekę, która uległa zniszczeniu w średniowieczu. W r. 1858 odbudowano kaplicę. Ołtarz istnieje od 16-tu stuleci.

W północno-wschodnim rogu dolnego kościoła groby metropolitów - maririansów, grzebanych w skale nie w trumnach lecz w pozycji siedzącej na krzesłach tronowych i w szatach liturgicznych. Klasztor przez długi czas był siedzibą metropolity jakobitów a obecnie prowadzony jest przez biskupa jakobickiego (syryjsko-ortodoksyjnego). Wśród grobowców, grób znakomitego historyka Bar Haebreus'a (Ibn Ibrī) zmarłego w r. 1597.

Wąski tunel w skale (dziś nie używany) prowadzi do innego klasztoru (około 1 1/2 g.).

---oooOooo---

W odległości kilku kilometrów na północ od Mosulu położone są jeszcze trzy klasztory chaldejskie. M a r E l i a z VI w. M a r M i k h e i l z IV w. i M a r G u o r g u i s.

K A R A Q O S H duża wieś na drodze Mosul-Quwair (od Nebi Junis 24 km w kierunku południowo-wschodnim) jest znacznym skupieniem chrześcijan - jakobitów, którzy posiadają tu 7 kościołów z czego trzy poza obrębem wsi otoczone murami. Inskry-

peje z XII, XIII i XIV w. - najbardziej interesujący kościół
M a r S z i m u n o ornamentyce w stylu perskim.

---oooOooo---

Na północny wschód od Mosulu u stóp pasma górskiego Maq-
lub, oraz w okręgu Szeikhan rozrzucone są liczne osiedla Je-
zydów.

Najłatwiej osiągalne są: B a s z i k a (18 km na północny
wschód od Mosulu) i sąsiednie B a h z a n i, A i n S i f -
n i i t.d.

S Z E J K A D I

Z Ain Sifni - około 10 km - w kierunku północnym przez
Bang Ali i La Lush - droga dla samochodu trudna.

W paśmie górskim na północ od Ain Sifni w bardzo pięknej
okolicy leży święte miejsce Jezydów ś w i ą t y n i a i
g r ó b S z e j k a A d i (potomka Jezyda ibn Muawiya, ur.
w XI w. w Baalbeck w Syrii), która prawdopodobnie kiedyś by-
ła klasztorem nestoriańskim.

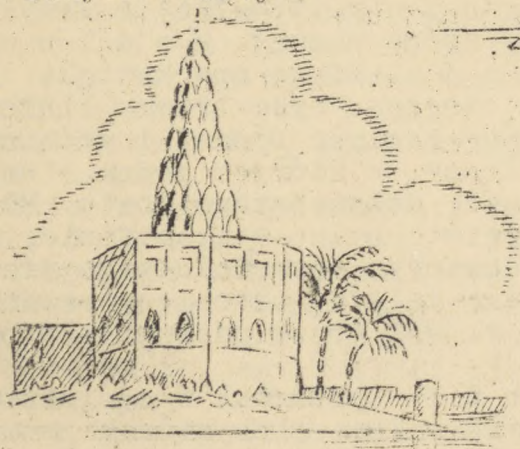
Główny dziedziniec świątyni wyłożony kamieniami, dokoła ka-
mienne ławy. Z prawej strony głównego wejścia słynny czarny
s y m b o l i c z n y w ą ż. Na blokach kamiennych rzeźby
wschodzącego słońca. Niższy dziedziniec przeznaczony jest dla
rodzin duchownych. Za południową ścianą świątyni półpodziem-
ne przejście, pod którym szeroki kamienny akwadukt przepro-
wadza w dół silny strumień wody. Obok na dalszym dziedzińcu
złożone gałęzie dębowe, przytłoch ogniu pieczony jest podczas
rytualnego obchodu poświęćany byk.

W otwartych cysternach odbywa się przez trzykrotne zanu -
rzenie chrzest mężczyzn. Dzieńczęta chrzczone są w zamknię -
tej izbie, położonej wyżej. Chrzest u Jezydów nie ma znacze-
nia decydującego o zbawieniu, jest raczej obrzędem, który

sprowadza błogosławieństwo.

W pobliżu wznoszą się jeszcze świątynie Szejka Abdula-Kadira (czczonego przez sunnitów - meczet w Bagdadzie) i Szejkę Szems ed-Din, wnuka spadkobiercy Szejka Adi, do którego wchodzi się po stromych schodach.

Wewnątrz grób Szejka Szems ed-Din. Poza tym świątynia Fakhrý, patronki rodzących kobiet (szczególnie skuteczny ma być kurz z tej świątyni na płodność kobiet), oraz jeszcze kilka innych świątyni.



I R A K

ŚRÓDKOWY i POŁUDNIOWY
starożytna:

ŠUMERO - AKKADIA

późniejsza
BABELONIA względnie CHALDEA

B A G D A D

P o ł o ż e n i e. Stolica kraju leży na lewym brzegu Tygrysu, który w tym miejscu ma około 250 m szerokości i połączona jest z przedmieściami na prawym brzegu trzema mostami i mostem kolejowym.

Bagdad liczy przeszło 250 tysięcy mieszkańców, w tym około 120 tysięcy muzułmanów, 80 tysięcy żydów i dwadzieścia kilka

tysięcy chrześcijan różnych wyznań. Z pośród chrześcijan najliczniejsi są katolicy chaldejscy (około 20 tysięcy), następnie katolicy syryjscy (około 3000) i katolicy łacińscy (około 1000). Istniejąca od r. 1731 Misja Karmelicka w Bagdadzie utrzymuje dwa kościoły, dwie szkoły, kolegium, instytut dla niewidomych, a Dominikanki prowadzą dom sierot i t.d. W Bagdadzie rezyduje również Delegat Apostolski. Bagdad "miasto stu meczetów" - ma ich istotnie powyżej setkę.

H i s t o r i a. W r. 762, drugi kalif z dynastii Abbasydów A b u D ż a f a r el M a n z u r (754-775) założył na zachodnim brzegu Tygrysu miasto, które nazwał M e d i n e t as S a l a m - miastem pokoju. Miało ono kształt okrągły o średnicy około 2750 m i otoczone było trzema liniami murów z dużych suszonych na słońcu cegieł, fosami i groblami.

Do miasta prowadziły cztery bramy, z których jedna - brama Khurassan znajdowała się naprzeciw dzisiejszego mostu kolejowego. Do budowy rozebrano częściowo pałac w Ktesifonie, jednak z powodu dużych kosztów transportu materiału tego nie użyto. W pośrodku wznosił się pałac kalifa, ozdobiony wspaniałą zieloną kopułą, zniszczoną w r. 941 przez uderzenie pioruna.

Syn Manzura kalif e l M e h d i wybudował w sąsiedztwie koszar na wschodnim brzegu Tygrysu pałac, obok którego powstało osiedle, zaczątek dzisiejszego Bagdadu.

Na północ od miasta był cmentarz, na którym pogrzebano dwu z pośród 12-tu imamów - siódmego i ósmego - (potomków Mahometa w prostej linii i jego prawowitych następców, w r. 940 ostatni imam zniknął i muzułmanie wierzą w jego powrót jako Mahdi'ego, t.j. tego, który odnowi islam i będzie poprzednikiem Jezusa przed końcem świata).

"Sześciu kalifów rządziło okrągłym miastem. Trzecim z kolei

był wnuk Manzura, słynny H a r u n e r R a s z i d.

Lata 763-813 to okres świetności Bagdadu. Sprowadzenie papieru z Chin dało bodziec do rozwoju piśmiennictwa i literatury. Kalifowie wznosili wspaniałe budowle i opiekowali się sztukami pięknymi.

Z powodu sporów wynikłych między gwardią kalifa a ludnością przeniósł kalif M u t a s i m w r. 836 stolicę do położonej około 100 km na północ od Bagdadu Samarry. Po ponownym przeniesieniu stolicy kalifatu (w r. 892) do Bagdadu następuje nowy okres ożywionej działalności budowlanej. Powstaje szereg pałaców na wschodnim brzegu rzeki. W r. 932 mury okrągłego miasta były już zniszczone a wnet potem wielka powódź zniszczyła "pałac złotych wrót". Miasto na wschodnim brzegu Tygrysu otoczone zostało w r. 1095 murami, które stanowią zarys nowożytnego Bagdadu.

Cios śmiertelny miastu i kalifatowi Abbasydów zadał n a j a z d M o n g o ł ó w w r. 1 2 5 8. Miasto zostało złupione i spalone. Bagdad spadł do roli miasta prowincjonalnego.

Jeszcze raz Bagdad został zdobyty i zniszczony przez T a m e r l a n a, gdy podniósł bunt przeciw rządowi mongolskim. Odbudowany po jego śmierci nie odzyskał już poprzedniej świetności.

W w. XV Bagdad przechodził kilkakrotnie z rąk perskich do tureckich i odwrotnie, aż w r. 1 6 3 8 został ostatecznie zdobyty przez sułtana tureckiego M U R A D A IV.

Jeszcze jedną klęskę epidemii, powodzi i pożaru przeżył Bagdad w r. 1830 za czasów rebelii Daud Paszy przeciwko sułtanowi tureckiemu.

Dopiero w XIX w. widoczne są usiłowania podźwignięcia miasta z upadku.

Za rządów gubernatora Daud Paszy zbudowano (1818) większą część do dziś istniejących bazarów. W r. 1869 zaprowadzono tramwaj konny między Bagdadem a Kadimein. Zburzono stare mury,

nawiązane zostało połączenie telegraficzne ze światem, w roku 1910 zbudowano tamy przeciwpowodziowe i t.d.

11 marca 1917 przez bramę wschodnią, zwaną także "wrotami południowym?" - Bab ash-Shargi - weszły do Bagdadu wojska brytyjskie. Bagdad stał się ośrodkiem zarządu administracji okupowanej prowincji Mezopotamii - a z czasem stolicą królestwa.

W ostatnich latach przed wojną wykonano wiele prac mających na celu przystosowanie Bagdadu do roli stolicy nowoczesnego państwa. W latach 1938 i 1939 wykończono budowę nowych mostów i przebito nowe ulice na osiach poprzecznych, przyczym niejeden zażytek uległ zniszczeniu (w r. 1924 przy przebijaniu ulicy Nowej zdemolowano bramę północną - Bab el Mu'adhem. W r. 1917 Turcy wysadzili w powietrze historyczną bramę T a l i z m a n u - Bab el Talassim z XII w. (w okolicy dworca wschodniego) - przez którą wyjechał z miasta jego zdobywca Murad IV poczym brama została zamurowana.

Z a b y t k i i o s o b l i w o ś c i B a g d a d u .

Wskutek wielu walk, oblężeń i klęsk, których w ciągu dziejów Bagdad doznawał nie wiele pozostało w mieście zabytków przeszłej świetności.

Najwięcej zabytków, przeważnie w ruinie, pochodzi z okresu Abbasydów.

P a ł a c A b b a s y d ó w, popularnie zwany pałacem Al - Mamun w obrębie murów Cytadeli bagdadzkiej zbudowanej w XIX w. przez Michat Paszę na miejscu, gdzie niegdyś stał pałac Barmecydów (obecnie na tyłach zabudowań min.obrony na północnym krańcu ul. Al Raszid). Pozostałe ruiny obejmujące szereg komnat i korytarzy w ostatnich latach częściowo odrestaurowano, zawierają one słynne stiuki z XII w. i wspaniałą ornamentykę majolikową.

Na dziedzińcu bronzowa armata na drewnianej lawecie - A - b u C h e z a m a - zdobyta przez Murada IV w r. 1637 na Per-

sach, jest przedmiotem oryginalnego kultu ze strony kobiet.

M i n a r e t w S u q e l G h a z i l (przedzy weźnia-nej - na północno-wschodnim krańcu dzielnicy chrześcijańs-kiej) najwyższy w Bagdadzie o charakterystycznym dla sylwetki miasta profilu zbudowany w X w. wchodził niegdyś w obręb zabudowań prywatnego meczetu kalifów, odnowiony został przez kalifa Mustanzira w XIII w.

M u s t a n z i r i y a h - medressa (szkoła) dla czte-rech ortodoksyjnych obrządków muzułmańskich-obecnie dom cel-ny - na tyłach zabudowań banku irańskiego zbudowana w pierw-szej połowie XIII w. przez przedostatniego z rodu Abbasydów kalifa Mustanzira. Inskrypcje arabskie.

M e c z e t y - n a j w a ż n i e j s z e - i m a u z o - l e a.

M I R J A N. Jedyny meczet średniowieczny wybudowany w r. 1357, jako szkoła - medressa dla dwu rytów muzułmańskich : przez mameluka sułtana Ałaisa-Miriana, który uniknął znisz-czenia. Piękna brama została silnie uszkodzona gdy w czasie poprzedniej wojny przebijano nową ulicę. Stopnie prowadzą na dziedziniec, który znajduje się na poziomie miasta z XIV w.

H A I D A R K H A N A H - (na północnym końcu ul. Al Ra-szid po stronie wschodniej) zbudowany w trzecim dziesiątku XIX w. przez Daud paszę.

S Z E J K A B D U L Q A D E R a l G A I L A N I (przy ul. króla Ghazi) wraz z grobem tego świętego sunnickiego, za-łożyciela zgromadzenia derwiszów (zmarł w r. 1253), który jest przedmiotem kultu wyznawców sekty Kadriah. Liczne pielgrzym-ki z Indii i Afryki. Odrestaurowany przez sułtana Sulejmana w XVI w. Na dziedzińcu wieża zegarowa.

"Z Ł O T Y M E C Z E T" w Kadimein (na prawym brzegu Ty-grysu - dojazd ulicą Al Raszid i aleją będącą jej przedłuże-niem, przez most pontonowy) o dwóch złożonych kopułach i 4

minaretach, cel pielgrzymek szyitów do grobów imamów M u s a
a: I. K a d h i m i M u h a m m e d a l-D ż a w a d.

M A U Z O L E U M króla F A I S A L A I po stronie
zachodniej przedłużenia ul. Al Raszid w kierunku północnym.

M A U Z O L E U M S Z E J K A O M A R A - na wschod-
nim krańcu miasta kilkaset metrów od bramy Bab ei Wastani o
kształcie podobnym do grobowca Zobeidy.

Na zachodnim brzegu Tygrysu w sąsiedztwie zachodniego
dworca kolejowego - (obok "bramy asyryjskiej" skrócić w prawo
w bulwarową ulicę, po 500^x pierwszą ulicą w lewo) meczet-ma-
uzoleum w kształcie ula z hypotetycznym grobem Z O B E I -
D Y, żony Harun er Raszyda, odrestaurowany w r. 1718.

W pobliżu grób S Z E J K A M A R U F e l C H A R K I
z IX w. - jednego z czterech świętych patronów Bagdadu.

M U Z E A

Bagdad posiada w obecnej chwili pięć muzeów.

I r a c k i e m u z e u m s t a r o ż y t n o ś c i,
(przy ul. Amin prowadzącej do mostu im. króla Ghazi) założone
w r. 1826, przez Gertrudę Bell, obejmuje zbiory pochodzące z
wykopalisk w Ur, Horsabad, Kujundżik i t.d. z okresów sume-
ryjskiego, wczesno-babilońskiego, babilońskiego, asyryjskiego
i t.d.

Najciekawsze może są zbiory kosztowności znalezionych w
grobowcach królewskich w Ur sprzed przeszło pięciu tysięcy
lat i bogata kolekcja pieczęci cylindrycznych. W jednej ze
sal model t.zw. drogi procesyjnej i bramy Istar w Babilonie.
U wejścia dwa lamassu z Nimrud (Kaleh).

M u z e u m a r a b s k i e (przy ul. Bankowej, wejście
od strony tylnej) mieści się w starym budynku K h a n M i -
r i a n (gospoda) zbudowanym w drugiej połowie XIV w. przez

Amin ed Din Mirian, wielkorządca mongolskiego. Muzeum posiada liczne okazy sztuki arabskiej, w tym wielką ilość wykopalisk i zabytków z Samarry.

Muzeum starej broni, mieści się w odrestaurowanej dawnej bramie miejskiej Bab el Wastani (w przedłużeniu ul. Amin w kierunku wschodnim - w pobliżu mauzoleum Omara).

Muzeum etnograficzne i muzeum pamiątek po królu Faisalu mieszczą się obok siebie przy bocznej ulicy, prowadzącej z ul. Al Raszid na południowym jej końcu do kina GHAZI.

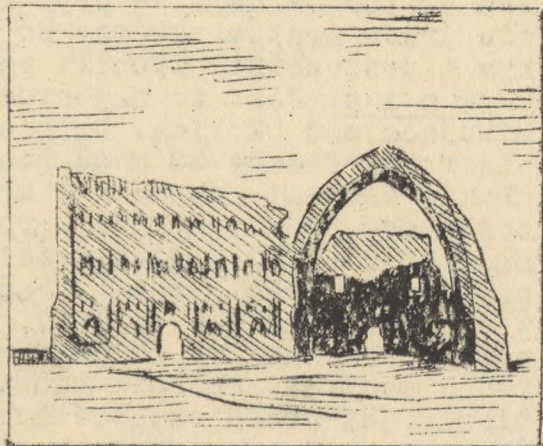
T.zw. Brama Asyryjska (w sąsiedztwie dworca zachodniego), jest monumentalnym zaczątkiem przyszłego muzeum narodowego. W bramie dwa lamassu, pochodzące z pałacu w Dur Šarrukin (Horsabad). Wewnątrz model tego pałacu.

Wszystkie muzea otwarte są codziennie z wyjątkiem czwartku od godz. 9 - 15. Wstęp 20 filsów, we wtorki wolny.

K T E S I F O N (Salman Pak)

P o ł o ż e n i e. Ktesifon leży 42 km na południowy-wschód od Bagdadu na lewym brzegu Tygrysu kilkaset kroków za miejscowością Salman Pak, znaną z ostatniej wojny światowej.

Ulicą Raszid Ali w kierunku południowym do końca, poczym w lewo, obok pomnika Al-Saadun ponownie w kierunku południowym ulicą Saadun, następnie szosą do mostu na rzece Diala. Przy roz-



widzeniu - kilka km za mostem - skierować się w prawo na Salman Pak.

H i s t o r i a. Pierwszą wzmiankę o Ktesifonie posiadamy z r. 53 prz. Chr., kiedy król partyjski Orodes pobił koło Ktesifonu jedną z armii rzymskich pod dowództwem Krassusa, który tu poniósł śmierć. Głową Krassusa podczas przedstawienia sztuki Eurypidesa wrzucono na scenę między aktorów.

Budowla sama znana pod nazwą Ł u k u C h o z r o e s a zbudowana została najprawdopodobniej w okresie późniejszym za Sassanidów, przez Artaksersesa I-go "króla królów" w r. 226 po Chr. i rozszerzona przez syna jego Sapora I (240 - 271). Powstała zapewne z dawnego obozu partyjskiego, a Sassanidom służyła za ich zimową stolicę.

Ktesifon ulegał kilkakrotnemu zdobyciu i zniszczeniu. W r. 117 po Chr. jeszcze za czasów partyjskich złupiony został przez Trajana jednocześnie z leżącą na przeciwległym brzegu Tygrysu Seleucją, zdobyty w r. 363 przez wojska imperatora Juliana odzyskał na krótko swą świetność za Chozroesa II (590 - 627), - by w r. 641 ulec ostatecznemu zniszczeniu przez Arabów, którzy po zdobyciu Seleucji przebyli Tygrys i doszczętnie złupili pałac.

O p i s. Jest to najbardziej majestatyczna ruina Iraku, dominująca nad okolicą. Dzisiejsze ruiny składają się z 5-cio piętrowej fasady 33 m długiej i 35 m wysokiej, zdobionej blankami, ślepymi arkadami i kolumienkami, oraz wielkiego Łuku ceglanoego 37 m wysokości, rozpiętego nad salą tronową 25 m szerokości i 50 m głębokości - od strony południowo-wschodniej całkowicie otwartą. Fasada północna uległa zniszczeniu w czasie powodzi w r. 1909. Ta oryginalna konstrukcja przypominająca namioty szejków zamykana była prawdopodobnie skórzaną zasłoną. Obecnie budowla jest konserwowana celem uchronienia jej przed ostatecznym zniszczeniem. Łuk ktesifoński

jest największą na świecie tego rodzaju konstrukcją z niezmo-
cnionych cegieł.

B A S R A

Basra końcowy punkt kolei Bagdad-Basra, a zarazem nowocze-
sny port rzeczny, przystosowany do przyjmowania wielkich stat-
ków transoceanicznych jest trzecim z kolei co do ilości mie-
szkańców - około 70 tysięcy - miastem w Iraku. Basra jest ró-
wnież stolicą liwy.

Miasto założone zostało w r. 636 przez kalifa Omara począ-
tkowo w sąsiedztwie obecnego Az Zubair. Wraz z upadkiem dyna-
stii Abbasydów niknie znaczenie Basry.

W r. 1668 Basra zdobyta została przez Turków, a w sto lat
później po ośmio miesięcznym oblężeniu przez Persów. Odzyska-
na po roku przez Turków przeszła do rąk szejka Muntafiq. Odzy-
skana ponownie przez Sulejman-Paszę w r. 1787 pozostawała w
rękach tureckich aż do r. 1914.

Basra jest największym portem daktylowym świata. Przecho-
dzi przez nią 2/3 światowej produkcji daktyli.

Właściwym portem handlowym Basry jest Ma'qil.

MIASTA SUMERO - AKKADYJSKIE

(babilońskie)

Na podstawie źródeł pisanych, prac archeologicznych i ba-
dań porównawczych zdołano ustalić, że najstarsze osady Sume-
rów i ich święte miasta Ur, Eridu, Larsa, Uruk,
Lagasz, Nippur i t.d. rozsiadły się w południowej
części Sinear, krainy później Babilonią zwanej, zaś miasta
semickich Akkadów Agade (Akkad), Sippara, w
okresie późniejszym Borsippa, Babilon wreszcie

królewskie Kiš leżały na północ tam gdzie Eufkrat najbardziej zbliża się do Tygrysu.

Przeszłość ich sięga niekiedy w czwarte i piąte tysiąclecie prz. Chr.

Kiś (Tell Ingharra)

Koleją do st. kol. Hilla (102 km), stąd 22 km w kierunku północno-wschodnim do Tell Ingharra.

Historia. Kiš należy do najstarszych miast sumeryjskich, o których wiemy, że naczelnicy ich - patesi zdołali rozszerzyć swą władzę na inne miasta i stworzyć w ten sposób zaczątki organizacji państwowej. Królowie ich używali tytułu lugal-kalam - król kraju.

Już na 4000 lat prz. Chr. Kiš było ośrodkiem życia religijnego, około roku 2950 przeszło pod panowanie patesich z Lagas a w 140 lat później uległo wraz z Lagas władcom z Uruk. Już jednak w dwadzieścia lat potem państwo sumeryjskie zostało zdobyte przez Sargona I-go króla akkadyjskiego. Nazwa miasta przewija się dość często w późniejszej historii tego kraju, aż w epoce Sassanidów ginie zupełnie.

Ruiny. Położone wśród uprawnych pól dzielą się na dwie grupy wschodnią i zachodnią. Wschodnia zwana dziś Tell Ingharra, albo el Qasr obejmuje dwie świątynie z epoki neobabilońskiej większą zwaną Hursagkalam - poświęconą bogini płodności i matce bogów Ninlil (małżonce Enlila) oraz mniejszą E-tur-kalam - poświęconą bogini Ninenna. Obok świątyni ślady zigguratów.

Około 200 m na południe ruiny pałacu - fortecy z okresu około 3000 lat prz. Chr. Dziedziniec kolumnowy z schodami. Budowla odznacza się prostotą i wielkością proporcji. Ra-

łac został zdobyty i spalony.

Na północ od świątyni, T e l l e l B e n d e r czyli p o r t resztki czworobocznej fortecy o wieżach zaokrąglo-nych.

W części zachodniej prawie 2 km od Tell Ingharra - ruiny świątyni I l b a b a wraz z jej zigguratem dziś jeszcze 20 m wysokim. Ziggurat ten stał niegdyś nad brzegiem Eufratu. W pobliżu resztki domów mieszkalnych. Między tymi dwoma częściami ruin d z i e l n i c a s k r y b ó w tak nazwana, ponieważ tu znaleziono liczne tabliczki z tekstami szkolny-
mi.

Z Kiś pochodzi jedno z najstarszych znalezisk dzieł sztuki sumeryjskiej a mianowicie wielka gałka maczugi króla Me-silima (około 3100 prz.Chr.) z orłem o lwiej głowie.

Ponadto znaleziono tabliczki z okresu presumeryjskiego. W najniższym badanym pokładzie odkryte dwa koła rydwanu w grobowcu z okresu około 3300 - 3000 prz.Chr. Są to najstarsze użytkowe koła znalezione w Iraku.

Badania archeologiczne w Kiś były kilkakrotnie podejmo-wane w wiekach XIX i XX-tym, ostatnio w r. 1923 przez ekspedycję naukową uniwersytetu Oxford i Muzeum Polowege w Chicag-o.

L A G A Š (Tell Lo)

Ruiny Lagaš leżą około 60 km na północny-wschód od Uruk. Osiągalne są również z Bagdadu drogą na Kut el Amara, stąd na południe przez Kut el Hai, Qal'a Sikar i Karradi (około 300 km).

Początki Lagaš sięgają czwartego tysiąclecia prz.Chr. By-ło miastem rozległym - około 6 km² - i bogatym.

Na przełomie 4-go i 3-go tysiąclecia p. a t e s i. Lagaś E a n n a t u m podbił miasta Kiś i Opis. T.zw. s t e l a s ę p ó w, na której król ten uwiecznił swe zwycięstwo uchodzący za najlepszy wytwór plastyki starożytności. Nazwa pochodzi stąd, że wyobrażone są na niej sępy żerujące na trupach poległych nieprzyjaciół. Po stronie przeciwnej steli bożek Ningirsu (czyli Ninib, bóg słońca południowego) patron króla, z siecią pełną nieprzyjaciół i herbem miasta Lagaś. Wielkiej sławy zażywał również jeden z jego następców U r u k a g i n a (około 2810), jako reformator praw, był on też ostatnim - zdaje się - niezależnym władcą Lagaś, które już około r.2300 uległo władcom z Uruk.

W Lagaś właśnie odkopano część posągu, opatrzonogo na ramiach imieniem Gudea. Gudea był królem tego miasta i pod jego przewodnictwem Sumerowie zrzucili - na krótki zresztą okres - panowanie Akkadów narzucone im przez Sargona I (2775 prz.Ch.). Odkopano również ruiny pałacu, który posiadał trzy dziedzińce, każdy z osobnym wejściem. Wszystkie znalezione tu posągi były pozbawione głów.

U R U K (Warka)

Warka leży o 40 km w kierunku wschodnim od st.kol. Samawa -276 km na linii kol.Bagdad-Basra.

H i s t o r i a. U r u k, po Sumerijsku Unu, czyli "miejsce mieszkalne" wg ks.Gen.X.10 E r e c h, płacące daninę Nimrudowi, było jednym z najstarszych świątych miast Sumerijskich. Początki jego sięgają IV-go tysiąclecia prz.Chr.- Według znalezionego w bibliotece Aššurbanipala eposu, przepisanego z tekstów babilońskich z XXII stulecia, założycielem Uruku był G i l g a m e ŝ nadcześnik. Epos opiewa na 12-tu tabliczkach, każda o 6-ciu kolumnach, przygody tego bohatera

i jego przyjaciela Eabani. Utwór ten największy i najpiękniejszy z utworów poetyckich Babilonu zawiera (tabliczka jedna - sta) opowiadanie o potopie, które wykazuje liczne analogie z opowiadaniem Biblii.

Uruk było siedzibą kultu Anu - boga niebios i Eanna (późniejszej Istar).

O p i s r u i n. Najlepiej zachowany jest ziggurat - jeszcze dziś około 12 m wysoki - z cegieł błotnych. Ściany jego nie były wykładane cegłą paloną jak w Ur. Konstrukcja ta zachowała się dzięki temu, że co szesnaście pokładów cegieł znajdowała się poczwórna warstwa mat trzciniowych. Ziggurat był restaurowany przez Sargona II.

Z południowo-wschodniej strony zigguratu, pod pokładem ruin budynków znaleziono fundamenty kamienne innego budynku z okresu starszego (ponad 2500 lat prz. Chr.) oraz tabliczki gliniane jedne z najstarszych.

Pierwsze prace archeologiczne przeprowadzał w Uruk Wiliam Loftus w r. 1854. w ostatnich czasach archeologowie niemieccy.

L A R S A (Senkere)

Leży 24 km na południowy-wschód od Uruk. Miasto zgrupowane było dokoła świątyni boga sprawiedliwości.

Okres świetności Larsa przypada na epokę trzeciej dynastii z Ur. Następnie przechodzi pod panowanie Elamu, a wreszcie Babilonu.

U R C H A L D E J C Z Y K Ó W - Tell el Mukaiyir

Tell el Mukaiyir - "wzgórze smolne" leży 365 km od Bagdadu przy głównej linii kolejowej Bagdad-Basra. 8 g. drogi kolejaj.

H i s t o r i a. Ur jest jednym z najstarszych miast, którego początki jako osady sięgają czasów gdy wody zatoki per-

skiej ustąpiły i wyłoniły się z błota wysepki urodzajnego łądu. Już wówczas istniała tu cywilizacja, domy z gliny i trziny, drzwi z drzewa, ceramika, malowane naczynia. Mieszkańcy, których pochodzenie nie jest znane - w każdym razie nie byli to semici - uprawiali len, przędli wełnę, polowali włóczniami i tatuowali ciała.

Przeprowadzone sondaże pozwoliły na rozróżnienie trzech okresów cywilizacyjnych, z których najstarszy oddzielony jest od dwu nowszych grubym pokładem czystego piasku. W okresie drugim (pierwsza połowa trzeciego tysiąclecia prz. Chr.) napotkano po raz pierwszy pismo, dekoracje, oraz pozostałości architektoniczne z cegły i kamienia, w okresie trzecim rzeźbę trójwymiarową, pieczęcie i malowaną ceramikę, a pod koniec okresu pisną historię.

Najnowsze wykopaliska, odkrycie grobów królewskich na cmentarzystku w Ur wzbogaciły ogromnie wiedzę o cywilizacji sumeryjskiej.

Po okresie świetności za czasów trzeciej dynastii w drugiej połowie 3-go tysiąclecia Ur ulega najpierw Elamowi, następnie Isinowi, a wreszcie Babilonowi. Odbudowane za czasów kaśyckich, dzieli z Babilonią jej losy. Za Achemenidów Ur przestaje istnieć.

Pole ruiny (Plan Nr. 2). Najlepszym punktem orientacyjnym, skąd należy zacząć zwiedzanie jest ziggurat (1). Widać stąd dwa słynne kopce, które przedstawiają Erdu (22 km na południowy-zachód) miasto sumeryjskie uważane w starożytności za najstarsze i Alubaid (na północny-zachód) małą świątynię gdzie po wojnie dokonano bogatych wykopalisk, na wschód zaś węzłową stację kolejową i laszek palmowy Naziria.

Pole ruiny otoczone jest zniszczonym murem przebudowanym przez Ur-nammu (około 2300 prz. Chr.). W obrębie resztek ob-

warowania zgrupowane u stóp zigguratu budowle z różnych okresów.

Szczegółowe badania zigguratu wykazały, że na powstanie jego składają się trzy budowle: najstarsza, na której wznosił swoją konstrukcję Ur-nammu niezłe zachowana i najnowsza Nabonida z VI w. prz. Chr. Całość budowli była z cegieł, ściany były ozdobne a na poszczególne terasy prowadziły 3 partie schodów po sto stopni każda. W ścianach znajdowały się przerwy i otwory zapewne dla odprowadzenia wody.

U stóp zigguratu szereg budowli, które powstały w trzech głównych okresach:

1) trzeciej dynastii z Ur (druga połowa 3-go tysiąclecia prz. Chr., główni budowniczości królowie Ur-nammu, B u r - S i n i Š u l g i),

2) najazdu Kaššytów - (drugie tysiąclecie prz. Chr. - Kuri - galzu),

3) nowobabilońskim - (szósty wiek prz. Chr. Nebukadnezar i Naboned), wszystkie otoczone murem obronnym (2), którego ślady niemal zupełnie się zatarły, wzniesionym przez Naboneda.

Około 200 m na południowy-wschód od zigguratu na linii murów Naboneda w i e l k i e c m e n t a r z y s k o (3) obejmujące około 2000 grobów z okresu od wczesno-dynastycznego (około 3000 - 2500 prz. Chr.) do późnego akkadyjskiego (około 2350). Groby budowane z kamienia, cegły palonej i mułu, niektóre są sklepienne, inne posiadają przedziały nakryte sklepieniami baryłkowatymi. Wiele grobów nosi ślady rabunku. W południowo-wschodnim rogu cmentarza odkopano wiele grobów z okresów przedhistorycznych.

Prace archeologiczne lat ostatnich doprowadziły do wspaniałych odkryć. Odkopano groby, w których znaleziono prawdziwy skarbiec biżuterii, naczyń złotych i srebrnych, kompletów to-

aletowych, instrumentów muzycznych, broni i t.d., które obecnie znajdują się w muzeum irackim w Bagdadzie. Kilka grobów zidentyfikowano jako groby królewskie (króla A-bar-gi i królowej Su-ba) i w tych oprócz osobistych ozdób, znaleziono również ciała dworzan i wojowników, którzy zmarli śmiercią samobójczą wraz ze swym władcą. Znaleziono nawet rydwany ze szkieletami wołów.

Od strony północno-wschodniej przylega do cmentarza m a u z o l e u m k r ó l ó w z 3-ciej dynastii (4), którego głównym budowniczym był Sulgi. Leży ono pod wschodnim rogim muru Naboneda. Groby są sklepione i znajdują się na głębokości do 8 m. Schodzi się do nich po schodach. Były one wewnątrz bogato dekorowane, zostały jednak w odległej przeszłości obrabowane.

U stóp zigguratu ruiny świątyni Nannar (5) (sumeryjska nazwa bożka księżyca Sina) i jego małżonki bogini Nin-gal (6) wzniesionych przez Kurigalzu, które przetrwały również następnym okresie i zakończone zostały przez Naboneda. Inne budowle, których pozostałości widać w bezpośrednim sąsiedztwie zigguratu powstały dopiero w okresach późniejszych, bądź też istniejąc w okresach starszych później ulegały ruinie.

W obrębie murów zewnętrznych około 100 m na południowy-wschód od cmentarzyska m i e s z k a l n a c z ą ś ó m i a s t a (7) z okresu kiedy Ur było miastem rodzinnym Abrahama (ok. 2100 - 2000 prz. Chr.). Pod domami znajdowały się groby w domach zaś zwłaszcza większych, ołtarze-kaplice domowe. Domy posiadały zwykle dwa piętra i kilkanaście izb, zgrupowanych wokół dziedzińca. Znaleziono tu również dwa składy tabliczek, na których wypisano kopie hymnów, tabele matematyczne i teksty napisów, kopiowanych z napisów na budowlach miejskich.

Sondowania w tym miejscu wykazały 8 pokładów osiedli do-

mami i dachami. Na głębokości około 9 m natrafiono na pas piasku grubości około 2 m, - poniżej zaś tej warstwy domy z plecionki i groby. Te złoża piasku pochodzą niewątpliwie u wielkiego potopu i dzielą dwie epoki. Sondaż sięga 19 m głębokości.

W północnym rogu (8) oraz na linii południowo-zachodniej (9) obwarowania Ur-nammu są ślady d w ó c h p o r t ó w, niegdyś bowiem Ur położone było w łuku Eufratu, zanim rzeka nie zmieniła swego koryta.

Wreszcie około 100 m w kierunku północno-wschodnim od muru Naboneda resztki pałacu Naboneda (10) i t.zw. świątynia portowa (11), zbudowana przez Nebukadnezara.

Prace archeologiczne. Położenie Ur zidentyfikowane zostało w r. 1852 przez Loftusa, w rok później J. Taylor konsul brytyjski w Basrze odnalazł cztery cylindry Naboneda, wbudowane w cztery rogi zigguratu, które zawierały modlitwę do boga księżyca treści następującej: "Mnie Nabonidusa, króla Babilonu strzeż od popełnienia grzechu przeciw t w e m u wspaniałemu bóstwu i użyz mi łaskawie długiego życia a w serce Belsaruzura mego pierworodnego syna tchnij bojaźń przed twą wspaniałą boskością".

Główne prace wykonane zostały już po pierwszej wojnie światowej (1925 - 1934) przez ekspedycję naukową British Museum i uniwersytetu w Pensylwanii pod kierownictwem sir Leonarda Wolleya.

E R I D U (Abu Shahrain)

Leży 22 km na południowy-zachód od Ur. Według tradycji sumeryjskiej miało istnieć jeszcze przed potopem. Gdy Eufrat zmienił swój bieg - Eridu znalazło się na pustyni i to załamało jego upadek. W Eridu czczony był bóg wód Ea, którego świątynię odnowił Ur-nammu.

Badania archeologiczne w Eridu prowadzili W.Loftus w roku 1852; Taylor w r.1855 oraz C.Thompson i Hall w latach 1918 - 1920.

B A B I L O N

P o ł o ż e n i e. Kolejną z dworca zachodniego do Hilla 104 km, stąd 5 km. Samochodem-około 90 km-przez most gen.Mauude, rampę kolejową i most drogowy, poczym szosą asfaltową w kierunku południowym na Hilla. Na 35-tym kilometrze m.i kanał Mahmudija, na 45-tym m. i kanał Chan Iskandariya, dalej droga częściowo asfaltowana, częściowo gruntowa. Od drogi - wskazu z napisem "Babylon" mijając po stronie prawej wysoki pagórek - Babil - który zidentyfikowano, jako jeden z głównych pałaców babilońskich i nazwano "letnim" z powodu znalezionych tu cegieł porowatych, po kilku minutach dojeżdża się do małego nowoczesnego budynku, w którym mieści się skromne muzeum. Muzeum zawiera m.i. modele głównej świątyni z jej ziguratem, bramy Istar i t.d.

H i s t o r i a. Najstarszą nazwą Babilonu, którą spotykamy w dokumentach klinowych w języku sumeryjskim jest K a - d i n g i r - r a czyli "brama niebios", w języku babilońskim B a b - i l u, stąd greckie B a b y l o n to jest "brama bogów".

Już w V-tym tysiącleciu prz.Chr., w czasach przedhistorycznych istniała tu jakaś osada ludzka, o czym świadczą znalezione narzędzia krzemienne.

Miasto B a b e l istniało już za czasów akkadyjskiego S a r g o n a. I do znaczenia doszło jednak dopiero pod Amorytami. S u m u l a i l u (2211 - 2176) obwarował miasto murem, zbudował świątynię dla Anu - boga niebios i Marduka, a za szóstej z kolei władcy amoryckiego H a m m u r a p i e -

g o stał się Babel po raz pierwszy metropolią świata. Przez niemal półtora tysiąca lat Babilon przechodzi okresy pomyślne, dłuższe jednak okresy klęsk i upadku, by za czasów Nabopolassara (625 - 604) i Nabukudurrura II (604 - 561) raz jeszcze zabłysnąć sławą i znaczeniem. Wielkie budowle, których ruiny dziś jeszcze możemy oglądać pochodzą głównie z okresu Nabukudurrura i są jego dziełem.- Słusznie mógł on o sobie powiedzieć: " Czy nie wielki jest Babilon, który zbudowałem jako stolicę mego królestwa, potęgą swej mocy i dla chwały mego majestatu?" (Daniel 4, 27).

Topografia ruin. (Plan Nr.3). Na terenie dawnego Babilonu istnieje dziś kilka osad. Kilka grup pagórków kryje ruiny najważniejszych budowli, częściowo tylko zbadanych. Najważniejsze z nich (nazwy współczesne) to:

B A B I L (1) na którym wznosił się zamek północny,
el. Q A S R (2) akropol Babilonu obejmujący zamki środkowy i południowy (a być może i północny), drogę procesyjną z bramą Istar i świątynię Ninmah,

el. M E R K E Z (3) z świątynią Istar z Agade i ośrodkiem życia handlowego Babilonu,

T E L L A M R A N ibn A L I (4) z świątynią boga słońca porannego i wiosennego Marduka zwaną Esagila i wieżą Etemananki.

Teren ruin obejmuje około 18 km². Miasto otoczone było podwójnym murem wewnętrznym - starszym, sięgającym czasów Aššurbanipala. Długość jego wynosi około 1700 m. Mur ten składał się z dwóch warstw około 4 i 6 m grubości. Przestrzeń między nimi (około 7 m) wypełniona była prawdopodobnie ziemią. Co 20 m wznosiły się wieże obronne. Zamykał on obszar około 5 km². Mur zewnętrzny, potrójny wraz z warstwami pośrednimi posiadał 30 m grubości, oraz 18 km dłu

gości. Widoczny jest dziś jako kilka kilometrów długi łańcuch pagórków. Obronność tego muru podnosiły wieże, których było według Ktezjasza 250, sto bram oraz fosy napełnione wodą. Obwarowanie to jest dziełem Nebukadnezara II.

Szczegółowy opis i historia ruin.

Zamek północny leżał w obrębie zewnętrznych murów i bronił dostępu do miasta od północy. Rowy i doły powstały wskutek tego, że Partowie i Arabowie wybierali stąd gotową, starą cegłę. Płyty kamiennej posadzki znaczone były imieniem Nebukadnezara.

Idąc od budynku muzeum w kierunku wzgórza mamy po lewej ręce zamek południowy. Składał się z kilku oddzielnych dziedzińców, dokoła których grupowały się zabudowania dla służby, urzędników, króla. Sala tronowa była największą z sal Babilonu, 17 m szeroka i 52 m długa. Strop tej sali zbudowany był z belek cedrowych. Prawdopodobnie w tej sali ukazała się uczującym gościom Baltazara (ks. Daniela) ręka pisząca na ścianie złowrogie słowa zapowiadające miastu zagładę.

W północno-wschodniej części pałacu oryginalna budowla, składająca się z kilkunastu komór sklepionych i głębokiej studni, w której archeologowie dopatrują się owych słynnych "ogrodów wiszących", które Nebukadnezar urządził dla żony swej Amyrtis, córki króla medyjskiego Kyaxaresa stęsknionej za roślinnością rodzinnego kraju. Prawdopodobnie komory te pokryte były grubą warstwą ziemi, na której rosły drzewa i krzewy, co współczesnym wydawało się rzeczą niemal cudowną.

W sąsiedztwie zamku bazaltowy "lew Babilonu", przeniesiony tu prawdopodobnie w czasie jednej z wypraw wojennych.

Następnie dochodzimy do bramy Ištara, która prze

ciniała drogę świętą, prowadzącą z północy na południe przez całe miasto, na wie części i przeznaczona była na religijne procesje ku czci Marduka.

Brama jest największą ruiną Babilonu. Był to gmach monumentalny o 70 m długości i 50 m szerokości o podwójnym portalu i czterech zamykanych bramach z północy na południe i dwu ze wschodu na zachód.

Ściany kryte były płaskorzeźbą z barwnej emalii, która przedstawiała lwy, byki i smoki. Ilość ich przekraczała pięćset.

Obok bramy Istar mała świątynia Ninmah.

"Droga święta", która wiodła przez bramę Istar na południe wzdłuż pałacu południowego była wyłożona cegłą i płytkami kamiennymi, na każdej z nich napis: "Jam jest Nebukadnezar, król Babilonu, syn Nabopolassara, króla Babilonu. Wyłożyłem ulicę Babel cegłą i kamieniem dla procesji wielkiego władcy Marduka, O Marduk, panie, udziel wiecznego życia". Z obu stron drogi wznosiły się wysokie wały.

Droga święta biegła dalej ku świątyni Marduka przez główny i zarazem najstarszy ośrodek życia Babilonu zwany dziś el Merkez.

Przeprowadzone w tym miejscu sondowania doprowadziły na głębokości 13 m do odnalezienia tabliczek z czasów Hammurapięgo.

W odległości około 800 m od zamku południowego wznosiła się największa świątynia Babilonu świątynia Esagila, do której prowadziła święta droga, wraz ze słynnym zigguratem Etemenanki. Świątynia ta była w starożytności zaliczana do t.zw. cudów świata, tak była bogata. Rosnąc Marduka ważył według Herodota 300 talentów złota.

Ziggurat Etemenanki, który wznosił się na północ od świątyni posiadał na szczycie świątynię. Wysokości zigguratu nie

znamy. Długość boku kwadratowej podstawy wynosi dziś 90 m. Herodot twierdzi, że wieża miała 7 pięter, a na pierwsze piętro prowadziły schody 50 m wysokie.

Na pagórku tym wznosi się dziś mały meczet A m r a n i b n A l i.

Prace archeologiczne były prowadzone na terenie Babilonu od dawna. Jednakże mimo długoletnich prac Richa (1811), H. Layarda (1850), Opperta (1852-1854), H. Rassama (1878-79), wreszcie czternaście lat trwającej ekspedycji dra R. Koldeweya (1899-1912) i innych - zaledwie połowę ruin dostatecznie zbadano.

N I P P U R (Nippur)

Linia kolejową Bagdad-Basra do st. kol. Divaniya, skąd samochodem około 44 km w kierunku północno-wschodnim.

H i s t o r i a. Nippur (wg ks. Gen. X. 10 Kalneh), było ważnym ośrodkiem religijnym. Czczony tu był Enlil bóg ziemi, syn pana niebios Anu (identyfikowany później z Bel'em i Mardukiem). Jego świątynia była prawdopodobnie najstarsza w Sinear. W tej właśnie świątyni dokonano z końcem ub. stulecia (1900) słynnego odkrycia, olbrzymiego bo z około 23 tysięcy tabliczek składającego się archiwum. Tabliczki sięgają być może początków czwartego tysiąclecia prz. Chr. - i są drugim o bok biblioteki Aššurbanipala z Niniwy najważniejszym źródłem historycznym dla historii i kultury Babilonii. Podzielić je można na dwie części: jedne zawierają treść praktyczną, przeznaczoną dla celów handlowych, drugie obejmują teksty literacko religijne.

Świątynia Enlila słynęła również z tego, że (prawdopodobnie) aż do czasów Gudei z Lagaś (ok. 2600 prz. Chr.) była jedyną, która posiadała ziggurat (zwany wówczas e-im-har-sag).

Ziggurat ten był u podstawy podłużny, a nie kwadratowy. Obok niego w dziedzińcu otoczonym murem mieściło się sanktuarium bożka.- Niektórzy uczeni w tej właśnie wieży upatrują biblijną wieżę Babel, przy której budowie pomieszały się pracującym języki (ks.Gen.11,4).

Świątynia i wieża były w czasach starożytnych kilkakrotnie restaurowane.

B O R S I P P A (el Birs Nimrud)

Z Bagdadu linią kolejową na Basrę do st.kol. Birs Nimrud (120 km).

Borsippa słynna była przez wiele wieków z powodu swej wsławniejszej świątyni bożka mądrości i pisarzy N e b o, znanej pod nazwą E z i d a. Jej ziggurat uchodził za biblijną wieżę Babel.

Świątynia E z i d a - dom wieczności równą była niemal co do znaczenia świątyni Marduka w Babilonie. Stąd biegła do Babilonu a l e j a p r o c e s y j n a, albowiem Nebo "osobliwość" brał udział w uroczystościach noworocznych w Babilonie. Aleja ta była podobno z obu stron wyłożona lwami w emalii takimi, jakie widzimy na ścianach ruin babilońskich.

Tu w r. 539 schronił się Naboned pobity przez Cyrusa, podczas gdy syn jego Belseruzur wycofał się z wojskiem do Babilonu.

Budowę sławnego zigguratu "siedmiu stron nieba i ziemi" rozpoczętą w bardzo dawnych czasach dokończył Nebukadnezar. Była to olbrzymia budowla. Obwód fundamentów wynosił 5 km, podmurowania 710 m. Na 18-to metrowym podmurowaniu zbudowano siedm piętér zorientowanych w "siedm stron świata". Z budowy tej pozostała dziś zawalona część konstrukcji o wysokości 65 m i słup 10 m wysoki. Powłoka jego zamieniła się w szklivo z powodu pożarów, które tu szalały.

Słusznie mógł o sobie Nebukadnezar mówić: "Jestem jak Nebukadnezar, król Babilonu, opiekun Esagili i Eziły".

Miasta z okresu wczesno - arabskiego

S A M A R R A

P o ł o ż e n i e. Leży około 110 km na północ od Bagdadu na wschodnim brzegu Tygrysu. Posiada stację kolejową na zach. brzegu rzeki.

H i s t o r i a. Powstanie swe zawdzięcza decyzji kalifa Mu'tasima (IX w.) przeniesienia swej tureckiej gwardii niewolniczej z Bagdadu.

Wybór jego padł na miejscowość, której nazwa według świadectwa zamieszkałych w sąsiedztwie mnichów brzmiała Surra-man-ra'a, czyli "szczęśliwy kto je widzi".

Powstało więc nowe miasto, jednakże po kilkudziesięciu latach zostało opuszczone. Miasto miało około 35 km długości i przecięte była ulicą prawie sto metrów szeroką. Główną niedogodnością był brak wody, a zbudowany przez kalifa Mutavakkila kanał - z powodu błędnego obliczenia zawiódł pokładane w nim nadzieje.

Z a b y t k i. Głównymi budynkami tego miasta, których pozostałe mury zachowały się do dnia dzisiejszego, były:

M E C Z E T P I A T K O W Y trzeci po Kufie i Wasit najstarszy meczet w Iraku, którego spiralny minaret zbudowany przez kalifa Mutavakkila przypomina starożytne zigguraty.

Plan budowli bardzo prosty - prostokąt otoczony murami. Obok luki w ścianie południowej mihrab. W środku budynku otwarty dziedziniec.

B E I T al K M A L I F A - główny pałac kalifa, rozległa budowla, rozplanowana wzdłuż osi kilka mil długiej.

A B U D A L A F drugi z kolei meczet (około 12 km na półn.

noc od dzisiejszej Samarry) posiadał również spiralny minaret - jest lepiej zachowany, utrzymała się pewna ilość kolumn i mihrab.

Na obszarze kilkudziesięciu kilometrów znajdują się ruiny innych jeszcze budowli tego olbrzymiego miasta - głównie koszar.

Nowoczesna Samarra otoczona w XIX w. murem posiada wielki meczet z grobami dziesiątego i jedenastego imamów A l i al H a d i i jego syna H a s s a n al-A s k a r i.

Kopuła i minarety pokryte złotem.

Pod wielką złotą kopułą brama Bab al Ghaiba, przez którą oczekiwany jest powrót ostatniego imama - Mahdiego.

W jednej z bram miejskich, przebudowanej - małe mauzoleum.

Prace wykopaliskowe w Samarze prowadzili: francuz Viollet w latach 1909 -1911, ekspedycja Sarre i Herzfeld, a w ostatnich czasach iracki departament starożytności.

K E R B E L A

Kerbela jest również świętym miastem szytów i celem pielgrzymek (około 150 tysięcy rocznie).

Tu znajdują się groby : H u s e i n a syna A l e g o , który poległ pod Kerbelą w r. 680, A b b a s a ibn A l i przyrodniego brata Huseina, zabitego wraz z Huseinem i 72-ma towarzyszami (największa przysięga muzułmańska, która musi być dotrzymana opiewa " na grób Abbasa").

Z początkiem XIX w. grobowce zostały sprofanowane i złupione przez Wahabitów.

O 13 km na wschód od Kerbeli znajduje się grób i m a m a A w n .

A L ' U K H A I D I R

Położony w pustyni 51 km na południowy-zachód od Kerbeli p a ł a c - f o r t e c a. Nazwa oznacza w języku arabskim "małe zielone miejsce". Znany obecnie pod nazwami Qasr al-Harab i Qasr al-Hafadzi.

Zbudował go - według jednej z wersji - w VII w. kuzyn kalifa Manzura i pretendent do tronu I s a ibn M u s a za pieniądze otrzymane od kalifa za zrzeczenie się praw do kalifatu.

Budowla przedstawia wielki kwadrat o boku 160 m otoczony murami, wewnątrz którego wznosi się p a ł a c. Niektóre jego części były trzypiętrowe. Na prawo od głównego (północnego) wejścia wznosi się m e c z e t. W środku budowli w i e l k i d z i e d z i n i e c.

Mieszanie stylów, w jakich pałac został zbudowany (kapitele o głowicach bizantyjskich, sklepienia o charakterze perskim) świadczy o tym, że budowniczo wie swobodnie korzystali z wzorów obcych.

Pałac odkryty został w XVIII w. przez nieznanego Anglika, który o swym odkryciu powiadomił historyka niemieckiego Niebuhra.

W r. 1909 Gertruda Bell badała mury zabytku. Model pałacu znajduje się w muzeum arabskim w Bagdadzie.

K U F A

Pół kilometra od dzisiejszej Kufy - 50 km na południe od stacji kolejowej Hilla - wznosi się jedna z najstarszych budowli islamu po podbiciu Mezopotamii m e c z e t zbudowany w r. 639 przez Sa'ad ibn Abu Waqqas.

Opodal A l R a b d ruiny starego miasta Kufy, w środku resztki pałacu Q a s r al I m a r a, zbudowanego róż-

wnież w początkach ery islamickiej.

N E D Ź E F

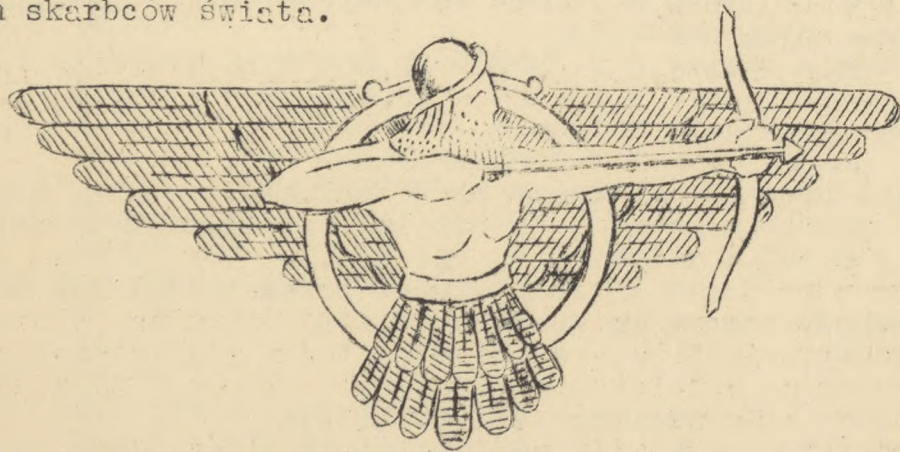
12 km na zachód od Kufy leży drugie po Mekce święte miasto szyitów, z którego rozpoczyna się pustynny szlak pielgrzymi do Medyny (1298 km).

Ponieważ prawowierni muzułmanie uważają, że pogrzebanie w świętej ziemi Nedżefu jest gwarancją wejścia do raju - tysiące wiernych przybywają z odległych nieraz stron, by tu dokonać żywota i zapewnić sobie wieczną szczęśliwość.

Ulice Nedżefu są niezwykle wąskie.

M E C Z E T i m a m a A L I ibn A B U T A L I K. W meczecie znajduje się grób Alego zięcia Mahometa, który w pobliskiej Kufie został w czasie modłów w meczecie zamordowany w r. 661.

Skarbiec uchodzi za jeden z najważniejszych i najbardziej cennych skarbców świata.



D O D A T E K

Do strony 8

W r.1940 szkoły techniczne w Bagdadzie i Mosulu zostały połączone w jedną.

Ilość państwowych szkół powszechnych w r. 1940 wynosiła 737, w tym 545 dla chłopców i 192 dla dziewcząt, ilość uczniów i uczennic 90800, ilość nauczycieli i nauczycielek 3525.

Ilość uczniów i uczennic w 95-ciu szkołach prywatnych wynosiła 23738.

W Bagdadzie powstała państwowa szkoła przemysłu zdobniczego, która w r.1940 liczyła 109-ciu uczniów.

Do kolegium medycznego uczęszczało w r.1939-tym 251 studentów, do szkoły inżynieryjnej 41 studentów.

Do strony 10

H a n d e l Iraku z Polską kształtował się w ostatnich latach przed wojną następująco:

przywóz z Polski w r.1938	-	33,408	din.	(0.36 %)
" " 1939	-	23,615	"	(0.29 %)
wywóz do Polski " " 1938	-	054	"	-
" " 1939	-	---	"	-

Z Polski przywożono towary włókiennicze, ubrania, bieliznę, sztuczny jedwab, maszyny i chemikalia, wywożono wyłącznie daktyle (najwięcej w r.1937 - za 691 din.).

B u d ż e t Iraku na rok 1939/40 przedstawiał się następująco: dochody zwyczajne 6.093.000 din.

wydatki " 6.369.000 "

wpływy nadzwyczajne 3.115.000 din.

wydatki " 2.234.000 "

S P I S T R E Ś C I

W s t ę p	Str.	3
C z ę ś ć I - Przegląd geograficzno-polityczny	"	5
C z ę ś ć II- Historia	"	12
Nafta	"	53
C z ę ś ć III- Przewodnik		
Irak północny		
M o s u l	"	58
Erbil	"	63
Kirkuk	"	63
Zakho	"	63
Niniwa	"	63
Dur Sarrukin (Horsabad)	"	68
Kaleh (Nimrud)	"	70
Assur (Qal'at Serqat)	"	71
Maltai	"	74
Dżeruan (Jerwan) - Bevian	"	74
Hatra (El Hadhr)	"	75
Klasztor św. Behnama	"	77
" Rabban Hormezda	"	78
" Mar Matti	"	79
Kara Qosh	"	79
Szejk Adi	"	80
Irak środkowy i południowy		
B a g d a d	"	81
Ktesifon	"	87
Basra	"	89
Kiś (Tell Ingharra)	"	90
Lagaś (Tell Lo)	"	91
Uruk (Warka)	"	92

Larsa (Senkere)	Str.	93
Ur Chaldejczyków (Tell el Mukaiyir)	"	93
Eridu (Abu Schrein)	"	97
B a b i l o n	"	98
Nippur (Niffar)	"	102
Borsippa (el Birs Nimrud)	"	103
Samarra	"	104
Kerbela	"	105
Al Ukhaidir	"	106
Kufa	"	106
Nedżef	"	107
D o d a t e k	"	108
S p i s t r e ś c i	"	109
M a p k i i p l a n y		
Irak		
Asyro-Babilonia		
Bagdad		
Ur Chaldejczyków		
Babilon		



Z a u w a ż o n e b ł e d y

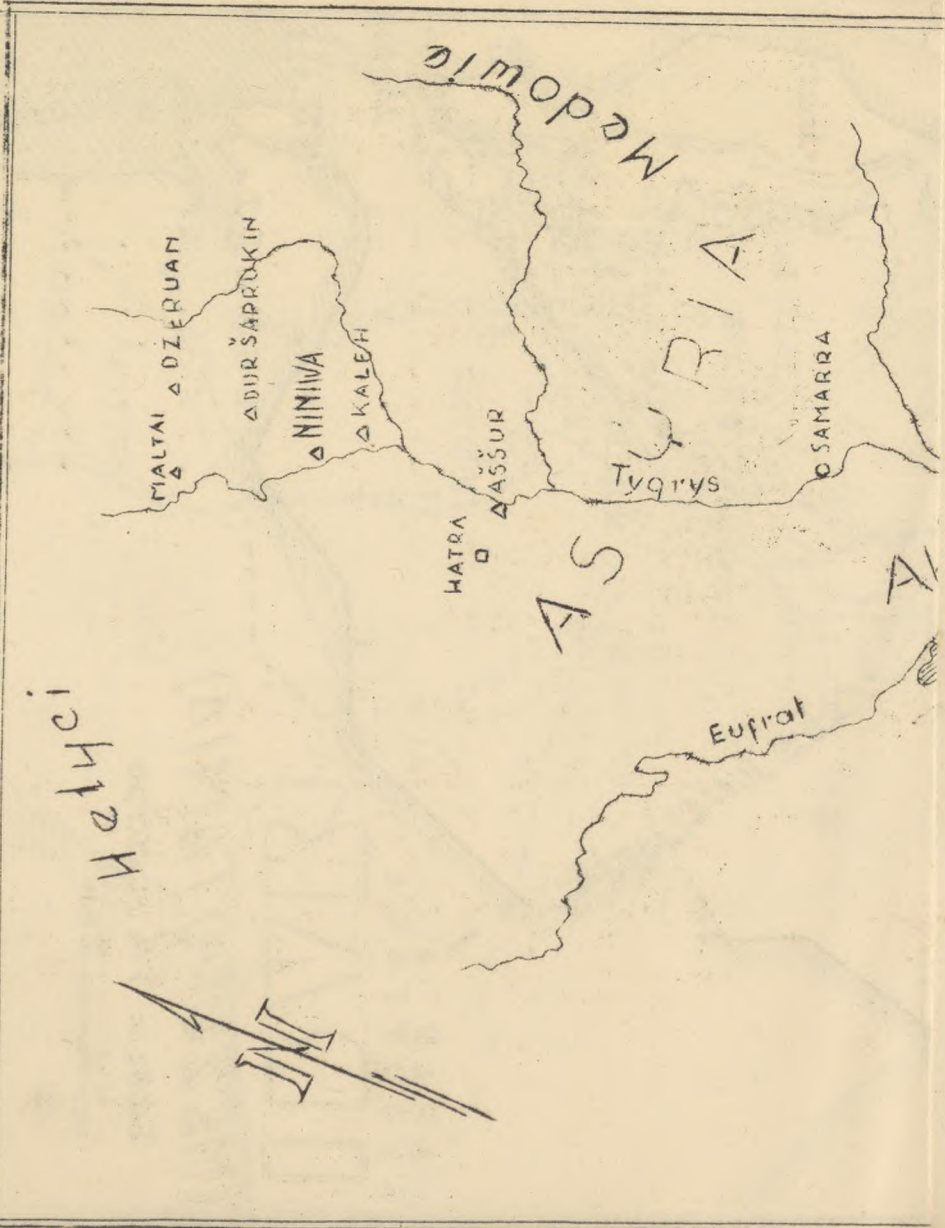
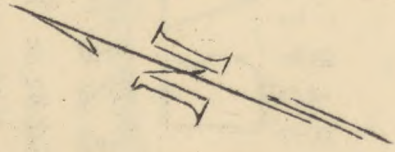
Str.	7	wiersz	2	z góry	zamiast "26 %"	ma być "16 %"
"	13	"	5,	30 z góry	zamiast "Amerytów"	ma być "Amo- rytów"
"	22	wiersz	18	z góry	zamiast "260"	ma być "226"
"	63	"	11	" dołu	"	"Davida" ma być "Daniela"
"	99	"	9	"	"	"Etemananki" ma być "Eteme - nanki"

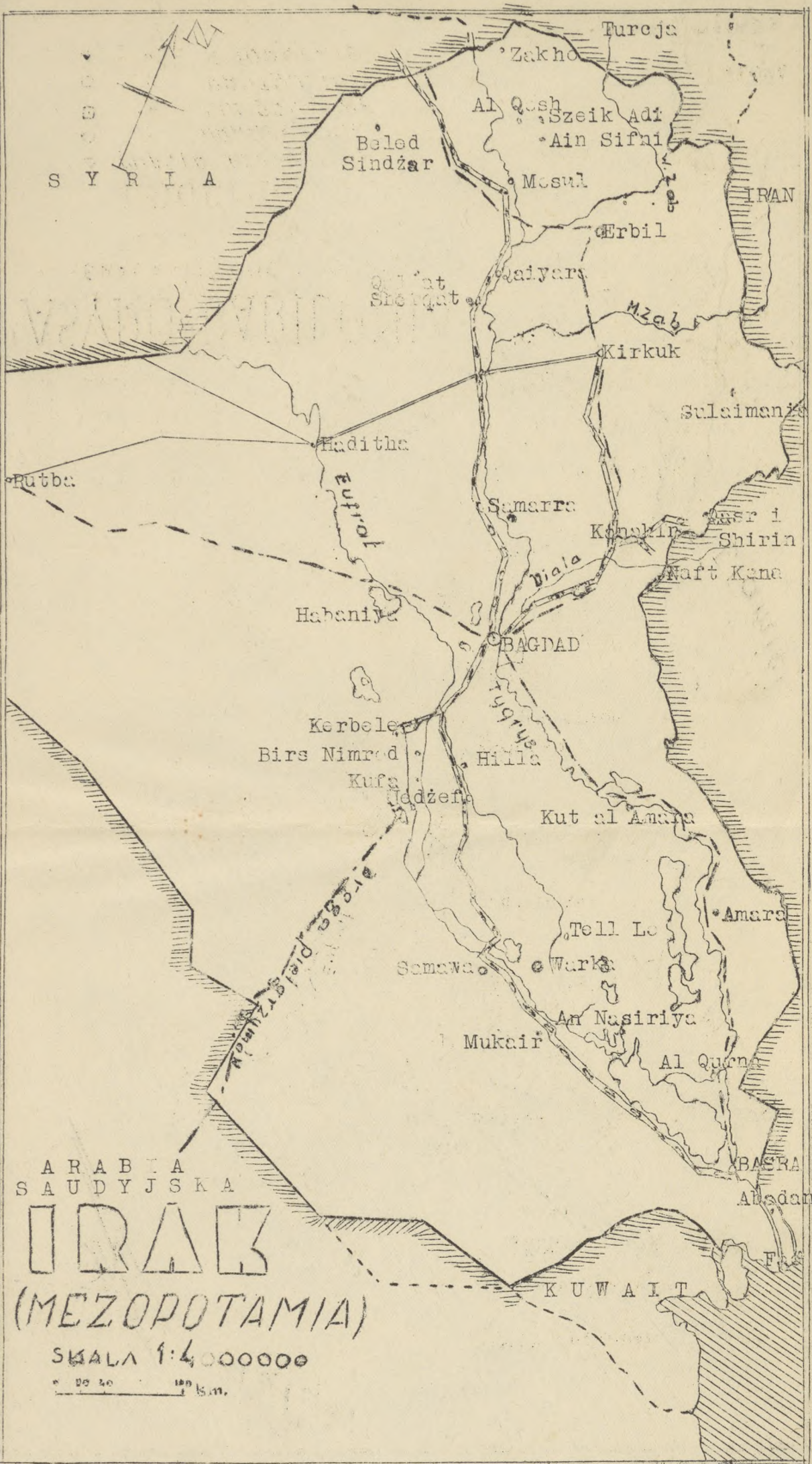


Turejs

Zekho

Hehici





S Y R I A

IRAN

ARABIA SAUDYJSKA

IRAK

(MEZOPOTAMIA)

SKALA 1:4 000 000

0 50 100 km.

Tureja

Zakho

Al Qosh

Szeik Adi

Ain Sifni

Beled Sindzar

Mosul

Erbil

Qadisiyah

Qaiyara

Mzab

Kirkuk

Sulaimaniya

Haditha

Putba

Euphrat

Samarra

Kohuk

Shirina

Naft Kana

Diala

Habaniya

BAGDAD

Kerbele

Birs Nimrod

Hilla

Kufa

Jedzera

Kut al Amara

Tell Le

Amara

Samawa

Warka

An Nasiriya

Mukair

Al Quana

BASRA

Abadan

KUWAIT



ASYRO-BABILONIA

SKALA 1:4 000 000

0 20 40 100 km.

LEGENDA

- △ MIASTA ASYRYJSKIE
- " AKKADYJSKIE
- ◻ " SUMERYJSKIE
- ◻ " PARTYJSKIE
- ◆ " AMORYCIE

ASYRO-BABILONIA

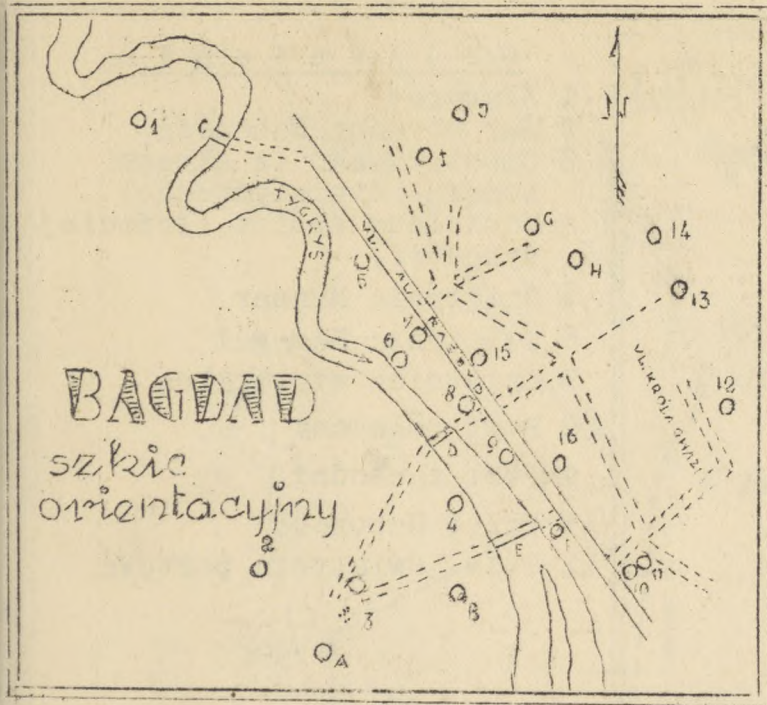
SKALA 1:4000000

0 20 40 100 km.

LEGENDA

- △ MIASTA ASYRYJSKIE
- " " AHADYJSKIE
- ◻ " " SUMERYJSKIE
- ◻ " " PARTYJSKIE
- ▲ " " AMORYCHIE





Objaśnienie

- 1 Kadimein
- 2 Mauzoleum Zobeidy
- 3 Brama asyryjska
- 4 Ambasada brytyjska i pomnik gen. Maude
- 5 Mauzoleum króla Faisala I
- 6 Pałac Abbasydów
- 7 Ministerstwo obrony
- 8 Trackie Muzeum Starożytności
- 9 Muzeum arabskie
- 10 Muzeum etnograficzne
- 11 Muzeum pamiątek po królu Faisalu I
- 12 Meczet Abdul Qader
- 13 Muzeum troni (Bab el Wastani)

14 Mauzoleum Omara

15 Meczet Haider Khanah

16 Kościół rzymsko-katolicki

A. Dworzec zachodni

F. Hotel polski (Polska Y.M.C.A.)

B. Komenda placu (polska)

G. Dom Żołnierza (" " " ")

C. Most pontonowy

H. Dworzec wschodni

D. Most im. kr. Ghazi

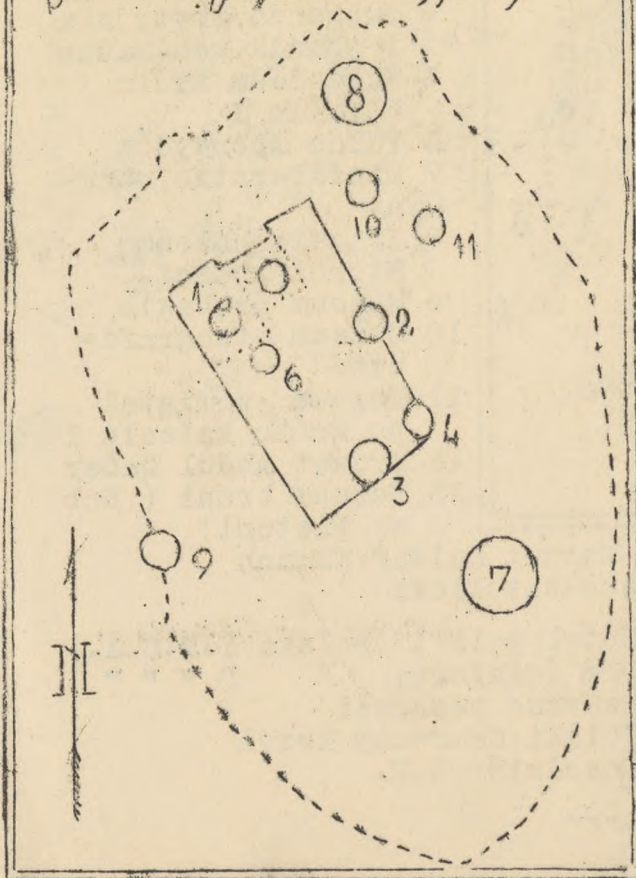
I. Polski Czerwony Krzyż

E. Most im. gen. Maude

J. Poselstwo R.P.

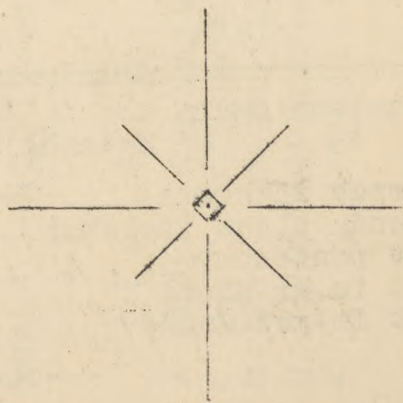
---0000000---

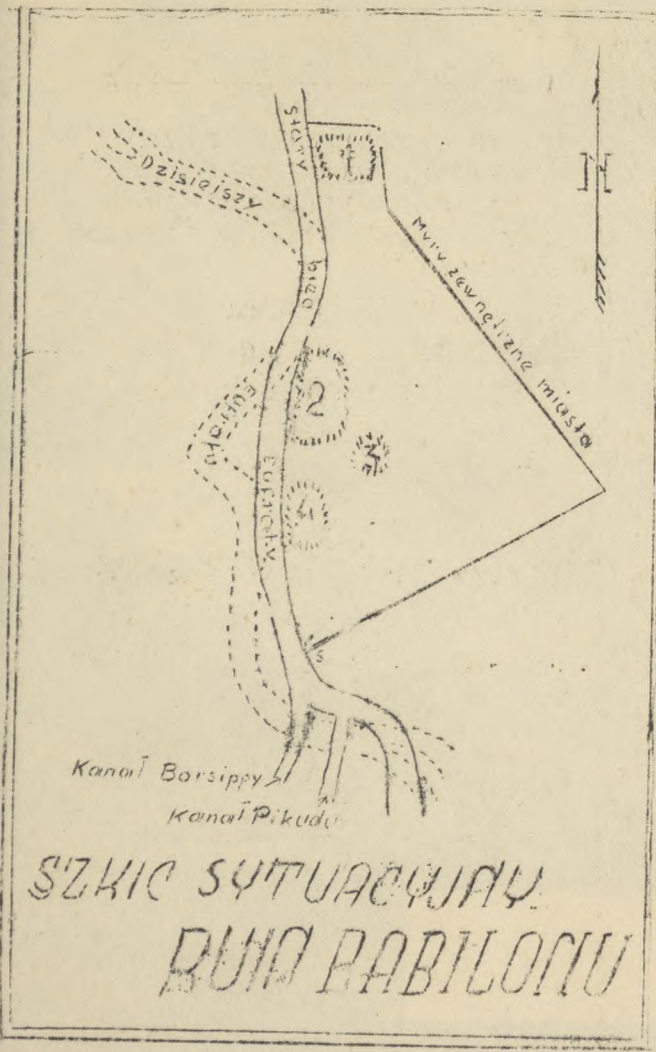
UR CHALDEJCZUKÓW
szkieł sytuacyjny



Objaśnienia

- 1 Ziggurat
- 2 Mur obronny Naboneda
- 3 Cmentarzysko (z okresu wczesno dynastycznego)
- 4 Mauzoleum królów (trzeciej dynastii)
- 5 Świątynia Nannar
- 6 Świątynia Nin-gal
- 7 Dzielnica mieszkalna
- 8 Port północny
- 9 Port zachodni
- 10 Pałac Naboneda
- 11 T.zw. świątynia portowa

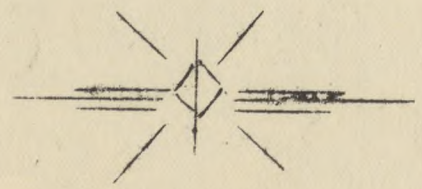




SZKIC SYTUACYJNY
RUND BABILONU

Objaśnienie

- 1 B a b i l - zamek północny
- 2 el - Q a s r
 świątynia Ninmah
 brama Istar
 zamek południowy i o -
 grody "wiszące"
 droga procesyjna
- 3 el - M e r k e z
 świątynia Istar z Agade
- 4 Tell A m r a n
 świątynia Esagila
 ziggurat Etemenanki



2191-

Biblioteka Główna UMK



300045405584



2191-

Arch. Emigracji

Biblioteka

Główna

UMK Toruń

1058200



Biblioteka Główna UMK



300045405584